

Львівський державний університет внутрішніх справ
Міністерство внутрішніх справ України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БОРИСЛАВСЬКИЙ РОСТИСЛАВ АНДРІЙОВИЧ

УДК 343.77(477)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ**

081 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Р. А. Бориславський

Науковий керівник

Созанський Тарас Іванович, кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2020

АНОТАЦІЯ

Бориславський Р. А. Диференціація кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2020.

Дисертація є першим в Україні системним і комплексним дослідженням диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України. В роботі поглиблено досліджено питання про поняття, види та засоби диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України, проблеми застосування таких засобів та удосконалення статей кримінального закону, які їх містять.

Аналіз наявних доктринальних визначень таких понять, як «знищення» та «пошкодження» майна, дає підстави виокремити певні істотні ознаки, які притаманні кожному з них: 1) обидва ці терміни вказують одразу на дві ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення – і на суспільно небезпечне діяння, і на суспільно небезпечні наслідки. Тому, визначення цих понять мають містити опис і діяння, і наслідків. За цією ознакою вони відрізняються від таких термінів, як «псування», «руйнування» майна, які також використовуються в чинному КК України і вказують лише на діяння, не охоплюючи наслідків; 2) специфіка кримінально-правового тлумачення цих термінів обумовлює необхідність вказівки на протиправний руйнуючий вплив на майно як істотну ознаку діяння, що охоплюється поняттями «знищення майна» та «пошкодження майна». Щодо загального (не кримінально-правового) розуміння цих понять, то ними охоплюється не лише протиправний, а й правомірний руйнівний вплив на майно; 3) ознакою, що розмежовує поняття «знищення майна» та «пошкодження майна», є наслідки, які спричиняються під час вчинення цих діянь. Знищення майна означає такі наслідки: фізичне

припинення існування майна або такі його фізичні зміни, що унеможливають його відновлення; повна та постійна неможливість використання майна за його цільовим призначенням; припинення права власності на це майно. Своєю чергою, пошкодження майна означає такі наслідки: фізичні зміни, які погіршують якість чи зменшують цінність майна і можуть бути усунені; часткова та/або тимчасова неможливість використання майна за цільовим призначенням.

Концептуальний аналіз доктринальних підходів дав можливість виокремити чотири аспекти розуміння поняття «диференціація кримінальної відповідальності»: 1) як метод чи принцип кримінальної політики; 2) віднесення диференціації кримінальної відповідальності до низки галузевих (спеціальних) принципів кримінального права; 3) диференціація кримінальної відповідальності розглядається як законотворчий та правозастосовний процес; 4) диференціація кримінальної відповідальності тлумачиться виключно як діяльність законодавця. У роботі висловлено думку, що більш обґрунтованою є позиція тих авторів, які визнають диференціацію кримінальної відповідальності прерогативою законодавця. Наведено аргументи на користь цієї позиції.

У дисертації запропоновано два визначення поняття «диференціація кримінальної відповідальності» – у широкому та вузькому розуміннях, що дало можливість послабити дискусії у кримінально-правовій доктрині.

Запропоновано визначення поняття «засіб диференціації кримінальної відповідальності» та констатовано, що універсальним засобом диференціації кримінальної відповідальності є юридична конструкція, модель злочину – склад злочину зі всіма його елементами та ознаками. Зроблено висновок, що, використовуючи можливості цього універсального «конструктора», законодавець диференціює кримінальну відповідальність, формуючи:

1) суміжні склади – склади злочинів, які відрізняються принаймні однією ознакою, яка є у одному складі й виключається в іншому;

2) конкуруючі норми, які містять склади злочинів, один із яких є загальним, а інший (інші) – спеціальний. До цієї групи належать і кваліфіковані склади, які, за своїм змістом, є нічим іншим як склади злочинів, які містяться у спеціальних

нормах. Відмінність тільки у тому, що ці норми містяться у одній із загальною нормою статті;

3) конкуруючі норми, які містять склади злочинів, один із яких є, так званим, «цілим», а інші – «частинами». Така ситуація простежується, коли законодавець конструює складені склади злочинів.

Аналіз теоретичних напрацювань кримінально-правової доктрини та нормативних положень Загальної частини КК України дав можливість зробити висновок, що засобами диференціації кримінальної відповідальності, які містяться у Загальній частині КК України і такі, що застосовуються до знищення або пошкодження чужого майна, є:

1) підстави звільнення від кримінальної відповідальності, які мають імперативний характер і обов'язкові для суду;

2) спеціальні засади призначення покарання;

3) підстави звільнення від покарання та його відбування, які мають імперативний характер;

4) вік, із якого може наставати кримінальна відповідальність, та особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

Аналіз поняття та видів засобів диференціації кримінальної відповідальності дав підстави стверджувати, що в Особливій частині КК можливі такі засоби диференціації кримінальної відповідальності:

1) суміжні склади – склади злочинів, які відрізняються принаймні однією ознакою, яка є у одному складі й виключається в іншому;

2) склади, які містяться у спеціальних нормах;

3) складені склади кримінальних правопорушень;

4) підстави звільнення від кримінальної відповідальності за позитивної посткримінальної поведінки.

Удосконалення складів злочинів як засобу диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна можливе декількома способами: 1) оптимізація кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за такі діяння, зокрема й за допомогою вилучення окремих

спеціальний складів злочинів із КК України; 2) за потреби доповнення положень Особливої частини КК новими складами; 3) удосконалення редакцій чинних кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за такі діяння (як окремих ознак цих складів злочинів, так і санкцій). У дисертації зроблено пропозиції з цих чотирьох напрямів.

У роботі проаналізовано пропозиції щодо удосконалення нормативних положень Особливої частини КК України у таких напрямках: 1) пропозиції пов'язані із зміною місця розташування тієї чи іншої статті в Особливій частині КК України; 2) пропозиції щодо формулювання окремих ознак основного складу злочину; 3) пропозиції щодо формулювання окремих ознак кваліфікованого складу злочину; 4) пропозиції, що стосуються нових редакцій статей про знищення або пошкодження майна; 5) пропозиції щодо вилучення з положень Особливої частини КК України окремих статей, що передбачають відповідальність за знищення або пошкодження майна.

Аналіз позицій науковців, змісту кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження майна, а також тенденцій розвитку кримінального законодавства України дали змогу запропонувати такі зміни: виключити з ч. 2 ст. 158, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 206, ч. 2 ст. 206², ч. 2 ст. 355 КК України кваліфікуючу ознаку «ті самі дії, поєднані із знищенням чи пошкодженням майна», а також вилучити з ч. 2 ст. 393 КК України кваліфікуючу ознаку «ті самі дії, поєднані з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони»; виключити з КК України такі спеціальні склади знищення та пошкодження майна чи форми їх об'єктивної сторони за ознакою предмета складу злочину: ст.ст. 178, 179 (в частині знищення релігійних святинь), 196, ч. 2 ст. 298, ст.ст. 411, 412, 413 (в частині зіпсування ввірених для службового користування зброї, бойових припасів, засобів пересування, предметів технічного постачання або іншого військового майна), 433 (в частині протизаконного знищення майна, вчинювані щодо населення в районі воєнних дій). У роботі розроблено та запропоновано нові редакції ст.ст. 194, 194¹ КК України.

Ключові слова: диференціація, кримінальна відповідальність, знищення майна, пошкодження майна, кримінальні правопорушення проти власності.

SUMMARY

Boryslavskiy R. A. Differentiation of criminal liability for destruction or damage to property under the criminal law of Ukraine. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in a speciality 081 «Law». Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2020.

The thesis is the first in Ukraine systematic and complex monographic research of differentiation of criminal liability for destruction or damage to property under the criminal law of Ukraine. The paper examines issue of the concepts, types and means of differentiation of criminal liability for destruction or damage to property under the criminal law of Ukraine, the problems of application of such means and improvement of articles of the criminal law that contain them.

Analysis of existing doctrinal definitions of such concepts as destruction and damage to property, gives grounds to identify certain essential features that are inherent in each of them: 1) both of these terms indicate two features of the objective side of the criminal offense – and a socially dangerous act, and socially dangerous consequences. Therefore, the definitions of these concepts must contain a description of both the action and the consequences. On this basis, they differ from such terms as «damage», «destruction» of property, which are also used in the current Criminal Code of Ukraine and indicate only the actions, not covering the consequences; 2) the specifics of the criminal law interpretation of these terms necessitates the indication of unlawful destructive influence on property, as an essential feature of the act, covered by the concepts of «destruction of property» and «damage to property». If we turn to the general (not criminal-legal) understanding of these concepts, they cover not only illegal but also legitimate destructive influence on property; 3) the feature that distinguishes the concepts of «destruction of property» and «damage to property» are the consequences that are caused in the course of these acts. Destruction of property means the following consequences: physical cessation of the property existence or such physical changes that make

it impossible to restore it; complete and constant impossibility of using the property for its intended purpose; termination of ownership of this property. Whereas, property damage means the following consequences: physical changes that degrade the quality or reduce the value of the property and can be eliminated; partial and /or temporary inability to use the property for its intended purpose.

Conceptual analysis of doctrinal approaches made it possible to identify four aspects of understanding the concept of «differentiation of criminal liability»: 1) as a method or principle of criminal policy; 2) attribution of differentiation of criminal liability to a number of branch (special) principles of criminal law; 3) differentiation of criminal liability is considered as a legislative and law enforcement process; 4) differentiation of criminal liability is interpreted exclusively as the activity of the legislator. The paper expresses the opinion that the position of those authors who recognize the differentiation of criminal liability as the prerogative of the legislator seems to be more reasonable. Arguments in favour of this position are given.

The thesis proposes two definitions of the concept of «differentiation of criminal liability» in the so-called, broad and narrow sense, which made it possible to reduce the degree of discussion in criminal law doctrine.

It is suggested the definition of the concept of a means of differentiation of criminal liability and stated that the universal means of differentiation of criminal liability is the legal structure, the model of the crime – the corpus delicti with all its elements and features. It is concluded that using the capabilities of this universal «designer», the legislator differentiates criminal liability by constructing:

1) contiguous corpus delicti – corpus delicti that differ in at least one feature, which exists in one structure and is excluded in another;

2) competing provisions that contain corpus delicti, one of which is general and the other (others) special. This group also includes qualified corpus delicti, which by their nature are nothing but corpus delicti contained in special provisions. The only difference is that these rules are contained in one of the general provision of the article;

3) competing provisions, which contain *corpus delicti*, one of which is the so-called «entire» and the others – «parts». This situation is observed when the legislator constructs compiled *corpus delicti*.

Analysis of theoretical developments of criminal law doctrine and regulations of the General Part of the Criminal Code of Ukraine made it possible to conclude that the means of differentiation of criminal liability contained in the General Part of the Criminal Code of Ukraine and those used to destroy or damage someone else's property are:

- 1) grounds for exemption from criminal liability, which are mandatory in nature and binding on the court;
- 2) special principles of imposing punishment;
- 3) the grounds for release from punishment and its serving, which are imperative;
- 4) the age at which criminal liability may arise and the peculiarities of criminal liability and punishment of minors.

Analysis of the concept and types of means of differentiation of criminal liability in the previous parts of the research gave us grounds to assert that in the Special Part of the Criminal Code the following means of differentiation of criminal liability are possible:

- 1) contiguous *corpus delicti* – *corpus delicti* that differ in at least one feature, which is excluded in one structure and exists in another;
- 2) *corpus delicti* that are contained in special standards;
- 3) *corpus delicti* of criminal offenses are compiled;
- 4) grounds for exemption from criminal liability in case of positive post-criminal behaviour.

Improving the *corpus delicti* as a means of differentiating criminal liability for destruction or damage to property is possible in several ways: 1) optimization of criminal law, providing for liability for such acts, including through the exclusion of certain specific offenses of the Criminal Code of Ukraine; 2) if necessary, supplement the provisions of the Special Part of the Criminal Code with new compositions; 3) improvement of the editions of the current criminal law provisions providing for liability for such acts (both individual signs of these *corpus delicti* and sanctions). The paper makes proposals in these four directions.

The paper analyses proposals for improving the regulatory provisions of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine in the following areas: 1) proposals are related to a change in the location of one or another article in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine; 2) proposals for the formulation of individual signs of the main corpus delicti; 3) proposals on the formulation of certain signs of a qualified corpus delicti; 4) proposals concerning new editions of articles on destruction or damage to property; 5) proposals to exclude from the provisions of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine certain articles providing for liability for destruction or damage to property.

Taking into account the positions of scientists, the content of criminal law provisions, providing for liability for destruction or damage to property, as well as trends in criminal law of Ukraine made it possible to propose to replace the subject of sabotage; from Part 2 of Art. 158, part 2 of Art. 189, part 2 of Art. 206, part 2 of Art. 206², part 2 of Art. 355 of the Criminal Code of Ukraine qualifying feature «the same actions combined with the destruction or damage to property» to exclude, as well as to exclude from Part 2 of Art. 393 of the Criminal Code of Ukraine qualifying feature «the same actions combined with damage to engineering and technical means of protection»; to exclude from the Criminal Code of Ukraine the following special components of destruction and damage to property or forms of their objective side on the basis of the subject of the crime: Art. Art. 178, 179 (in terms of the destruction of religious shrines), 196, Part 2 of Art. 298, 411, 412, 413 (in terms of damage entrusted to the use of weapons, ammunition, vehicles, technical supplies or other military property), 433 (in terms of illegal destruction to property committed against the population in the area of hostilities). The research develops and proposes new editions of Art. Art. 194 and 194¹ of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: differentiation, criminal liability, destruction of property, damage to property, criminal offenses against property.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Бориславський Р. А. Диференціація кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна у статтях Особливої частини КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2018. № 1. С. 233–240.

2. Бориславський Р. А. Історія диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2020. Випуск 52. С. 162–178.

3. Бориславський Р. А. Запровадження кримінальних проступків, як перспективний напрям диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна. *LAW&SOCIETY: International Journal*. 2020. Issue 1. С. 14–21.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Бориславський Р. А. Проблемні аспекти диференціації кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна. *III Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція в очікуванні змін»*: збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. К., 2017. С. 18–21.

5. Бориславський Р. А. «Знищення», «пошкодження», «руйнування», «псування» майна: кримінально-правове значення понять. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 9 листопада 2018 р.). Львів: ЛьВДУВС, 2018. С. 224–227.

6. Бориславський Р. А. Диференціація кримінальної відповідальності: поняття та засоби. *IV Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?»*: збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 11–14.

7. Бориславський Р. А. Перспективні напрями вдосконалення диференціації кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна. *V Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?»*: збірник тез науково-практичної конференції. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 11–12.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1	
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ	
ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	
ЗА ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА	
	21
1.1 Стан дослідження проблем диференціації	
кримінальної відповідальності за знищення	
або пошкодження майна в юридичній науці	21
1.2 Поняття кримінально-протиправного знищення	
або пошкодження майна	29
1.3 Поняття диференціації кримінальної відповідальності	39
1.4 Диференціація кримінальної відповідальності	
за знищення або пошкодження майна	
в історії вітчизняного кримінального права	48
Висновки до першого розділу	68
РОЗДІЛ 2	
ЗАСОБИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	
ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ЩОДО ДІЯНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ	
ІЗ ЗНИЩЕННЯМ АБО ПОШКОДЖЕННЯМ МАЙНА	
	70
2.1 Поняття та види засобів диференціації	
кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення,	
пов'язані із знищенням або пошкодженням майна	70
2.2 Диференціація кримінальної відповідальності	
за знищення або пошкодження майна відповідно	
до положень Загальної частини КК України.....	81
2.3 Диференціація кримінальної відповідальності	
за знищення або пошкодження майна відповідно	
до положень Особливої частини КК України	94
Висновки до другого розділу.....	133

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ

ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

ЗА ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА 136

3.1 Перспективи вдосконалення складів злочинів

як засобу диференціації кримінальної відповідальності

за знищення або пошкодження майна 136

3.2 Вдосконалення системи санкцій статей,

що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення,

пов'язані із знищенням або пошкодженням майна 160

Висновки до третього розділу 182

ВИСНОВКИ 185

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 194

ДОДАТКИ..... 214

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Кримінальна відповідальність – одне із основних понять кримінально-правової доктрини. Її фактична реалізація є запорукою виконанням кримінальним правом України своєї основної функції – охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Важливою особливістю розвитку кримінального законодавства на сучасному етапі є доповнення КК України статтями, що містять спеціальні норми, зокрема й такими, які диференціюють кримінальну відповідальність за знищення або пошкодження чужого майна, наприклад, ст. 270¹ «Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства», ст. 347¹ «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста» тощо.

За наявності у кримінальному законодавстві значної кількості спеціальних норм (які виокремлені часто необґрунтовано), норм, які містять суміжні склади, кваліфікуючі ознаки, які самі по собі становлять окремі кримінальні правопорушення, виникають складнощі під час кваліфікації вчиненого. Законодавчий процес в Україні, на жаль, потребує удосконалення, відтак не слід покладатися на виправлення ситуації без належного наукового її опрацювання. Отже, виникає необхідність поглибленого дослідження диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України.

Питання диференціації відповідальності у кримінальному праві здебільшого розглядалося в контексті загального вчення про кримінальну відповідальність та її підставу. Поняття диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна, розуміння та видів її засобів, відображення таких засобів у положеннях Загальної та Особливої частин кримінального законодавства, удосконалення кримінального законодавства у цій частині або взагалі не досліджувалися в українській доктрині права, або ж досліджувалися дуже

поверхнево, згадувалися лише під час розгляду інших питань. Зокрема, з-поміж українських науковців увагу цій проблематиці приділяли Н. А. Антонюк, Р. О. Боднарчук, І. Б. Газдайка-Василишин, Н. О. Гуторова, Ю. А. Дорохіна, О. П. Дячкін, О. Д. Максимів, С. А. Миронюк, В. О. Навроцький А. В. Сакун, А. В. Семенюк-Прибатень, Ю. В. Філей та інші. Проте жодне з цих досліджень не має комплексного характеру в аспекті диференціації кримінальної відповідальності за відповідні посягання. Серед досліджень радянських та іноземних науковців можна зазначити роботи А. В. Васильєвського, Л. Л. Круглікова, Т. А. Леснієвскі-Костаревої та інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів слідства Львівського державного університету внутрішніх справ та в межах наукової теми «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номери державної реєстрації 0112U007493, 0115U006501).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ (протокол від 26.10.2016 р. № 4).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є формування цілісної концепції диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна задля вироблення пропозицій щодо удосконалення КК України та практики його застосування.

Досягнення цієї мети забезпечувалося шляхом окреслення таких *завдань*:

- з'ясувати сучасний стан дослідження проблем диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна в юридичній літературі;
- визначити поняття кримінально-протиправного знищення або пошкодження майна;
- з'ясувати поняття диференціації кримінальної відповідальності;
- простежити історичний розвиток диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна у пам'ятках права, які діяли на території України;

- сформулювати поняття та виокремити види засобів диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна;
- встановити засоби та проаналізувати диференціацію кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна відповідно до положень Загальної частини КК України;
- встановити засоби та проаналізувати диференціацію кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна відповідно до положень Особливої частини КК України;
- визначити перспективи вдосконалення складів злочинів як засобу диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна;
- проаналізувати можливі шляхи вдосконалення системи санкцій статей, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані із знищенням або пошкодженням майна.

Об'єкт дослідження – диференціація кримінальної відповідальності.

Предмет дослідження – диференціація кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України.

Методи дослідження обрано з урахуванням предмета дослідження, його мети та завдань. Зокрема, у дисертації використано такі наукові методи: *діалектичний метод* – для пізнання особливостей засобів диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна (усі розділи); *історико-правовий метод*, який дав змогу простежити розвиток диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна у пам'ятках кримінального права, які діяли на території України (підрозділ 1.4); *формально-логічний* – для дослідження формально-логічних основ співвідношення між різними засобами диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна, а також при формуванні дефініції поняття диференціації кримінальної відповідальності (підрозділи 1.3; 2.1); *системно-структурний* – для визначення місця засобів диференціації кримінальної відповідальності у системі інститутів кримінального права, для визначення критеріїв розмежування їх із суміжними поняттями, а також для визначення критеріїв класифікації засобів диференціації

кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна (підрозділи 2.1–2.3); *метод документального аналізу* – для вивчення матеріалів судової практики (підрозділи 2.3; 3.1; 3.2). Ці та інші методи наукового дослідження застосовувалися у взаємозв'язку.

Емпіричну базу дослідження становить інформація, отримана в результаті аналізу матеріалів судової практики судів різних інстанцій у частині застосування кримінально-правових норм щодо знищення або пошкодження майна, зокрема, близько 100 вироків судів першої інстанції, постанов Верховного Суду України, Касаційного кримінального суду Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду, а також постанов Пленуму Верховного Суду України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні системним і комплексним монографічним дослідженням диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України. Серед тих положень, які визначають наукову новизну дисертації та виносяться на захист, можна визначити такі:

вперше:

– констатовано, що для позначення у кримінальному законі усіх можливих випадків протиправного руйнівного впливу на майно цілком достатньо двох термінів – «знищення» та «пошкодження». Використання синонімічних понять (руйнування, зруйнування, псування, зіпсування) є недоцільним, відтак має бути вилучене шляхом внесення відповідних змін до КК України;

– запропоновано авторське визначення поняття «диференціація кримінальної відповідальності» – це законотворча діяльність, яка полягає у визначенні меж та градації можливих варіантів обмежень прав і свобод особи, яка зазнала державного осуду за вчинення кримінального правопорушення; ця діяльність законодавця спрямована на реалізацію принципу кримінально-правової політики (а також принципу кримінального права), згідно з якими кримінальна репресія не повинна мати зрівняльного характеру. При цьому йдеться не лише про встановлення різних видів, термінів та розмірів покарань, а й про градацію усіх інших форм кримінальної відповідальності та засобів кримінально-правового впливу;

– сформульовано авторське визначення поняття «засоби диференціації кримінальної відповідальності» – передбачені у КК України інструменти, які визначають відображення зміни ступеня тяжкості посягання (суспільної небезпечності), що, своєю чергою, позначається на ступені кримінальної відповідальності;

– окреслено комплекс змін до КК України, спрямований на підвищення ефективності правового забезпечення протидії знищенню або пошкодженню майна, у тому числі нові редакції ст.ст. 194, 194¹ КК України;

удосконалено:

– визначення понять «знищення» та «пошкодження» майна. У дисертації запропоновано такі визначення: знищення майна – це протиправний руйнівний вплив на майно, в результаті якого майно припиняє своє існування або втрачає можливість відновлення, що призводить до повної та постійної неможливості використання майна за його цільовим призначенням та припинення права власності на це майно. Пошкодження майна – це протиправний руйнівний вплив на майно, в результаті якого погіршується якість чи зменшується цінність майна, що призводить до часткової та/або тимчасової неможливості використання майна за цільовим призначенням;

– розуміння складу злочину як універсального засобу диференціації кримінальної відповідальності, зокрема й за знищення та пошкодження майна. Констатовано, що, використовуючи можливості засобу, законодавець диференціює кримінальну відповідальність конструюючи: 1) суміжні склади – склади злочинів, які відрізняються принаймні однією ознакою, яка є у одному складі й виключається в іншому; 2) конкуруючі норми, які містять склади злочинів, один із яких є загальним, а інший (інші) – спеціальним (спеціальними); 3) конкуруючі норми, які містять склади злочинів, один із яких є, так званим, «цілим», а інші – «частинами»;

– розуміння того, що засобами диференціації кримінальної відповідальності, які містяться у Загальній частині КК України і є такими, що застосовуються до знищення або пошкодження чужого майна, є: 1) підстави звільнення від кримінальної відповідальності, які мають імперативний характер і обов'язкові для суду; 2) спеціальні засади призначення покарання; 3) підстави звільнення від

покарання та його відбування, які мають імперативний характер; 4) вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, та особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх;

– розуміння того, що в Особливій частині КК можливі такі засоби диференціації кримінальної відповідальності: 1) суміжні склади – склади злочинів, які відрізняються принаймні однією ознакою, яка є у одному складі й виключається в іншому; 2) склади, які містяться у спеціальних нормах; 3) складені склади кримінальних правопорушень; 4) підстави звільнення від кримінальної відповідальності за позитивної посткримінальної поведінки.

отримали подальшого розвитку:

– підхід, відповідно до якого компроміс між позиціями вчених щодо розуміння загального поняття можна досягти шляхом тлумачення поняття «диференціація кримінальної відповідальності» у вузькому та в широкому значеннях;

– вчення про класифікацію засобів диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України.

Практичне значення отриманих результатів. Викладені у роботі висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– правотворчості – для вдосконалення статей Особливої частини КК України, що містять кримінально-правові норми про знищення або пошкодження майна;

– правозастосовній діяльності – для вирішення компетентними органами проблем кваліфікації у разі наявності диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна;

– науково-дослідній діяльності – під час подальшого дослідження питань диференціації кримінальної відповідальності;

– навчальному процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право України. Загальна частина» та «Кримінальне право України. Особлива частина», а також спецкурсів для здобувачів освіти юридичних спеціальностей; під час підготовки підручників і навчальних посібників, методичних вказівок.

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації висновки і положення, що становлять її новизну, розроблено автором особисто. З метою обґрунтування окремих положень дослідження використано праці інших учених, на які зроблено посилання.

Апробація матеріалів дисертації. Результати роботи оприлюднено на таких науково-практичних заходах: міжнародній науково-практичній конференції «ІІІ Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція в очікуванні змін» (м. Львів, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах» (м. Львів, 2018 р.); міжнародній науково-практичній конференції «ІV Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?» (м. Львів, 2018 р.); міжнародній науково-практичній конференції «V Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?» (м. Львів, 2019 р.).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено в семи наукових працях, із яких дві статті – у наукових фахових виданнях України, одна стаття – в іноземному науковому фаховому виданні, чотири тези виступів та доповідей на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 237 сторінок, із яких основний текст – 180 сторінок, список використаних джерел (201 найменування) – 20 сторінок, чотири додатки – 24 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ
ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА

1.1 Стан дослідження проблем диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна в юридичній науці

Комплексне кримінально-правове дослідження проблем диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна в доктрині кримінального права України не проводилось.

Проте інтерес до окремих аспектів цієї проблематики доволі часто простежується, зокрема, й на дисертаційному рівні. Так, кримінально-правову характеристику знищення та пошкодження майна за Кримінальним кодексом України здійснено у праці А. В. Семенюк-Прибатець (2016 рік) [157; 158]. Умисне знищення чи пошкодження майна як склад злочину, який передбачений ст. 194 КК України, досліджували А. В. Сакур («Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна», 2010 рік) [151; 150] та С. А. Миронюк («Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна», 2012 рік) [109; 108].

Знищення чи пошкодження майна (і умисне, і необережне) було предметом аналізу, здійсненого І. Б. Газдайкою-Василишин («Некорисливі злочини проти власності», 2010 рік) [42; 43], Ю. А. Дорохіною («Теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні», 2017 рік) [60]. З-поміж інших кримінальних правопорушень проти власності умисне та необережне знищення та пошкодження чужого майна досліджувала Н. О. Антонюк («Кримінально-правова охорона власності», 2012 рік) [8]. Караність кримінальних правопорушень проти власності, зокрема й тих, що пов'язані із знищенням чи пошкодженням майна, досліджували Т. А. Денисова та

Ю. В. Філей («Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності», 2008 рік) [190; 189; 58].

Окремі склади «спеціальних» складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна, досліджували такі науковці: С. В. Антонов [5], Р. В. Асейкін [9], В. В. Базелюк [10], О. В. Білаш [17], С. О. Бочарников [30], К. М. Буряк [34], В. В. Віскунов [37], В. А. Горбунов [47; 48], А. О. Данилевський [56], І. І. Давидович [55], О. П. Дячкін [64], І. М. Ізай [70], А. С. Климосюк [75], Є. С. Ковалевська [77], О. М. Ковтун [79], В. І. Маркін [101], М. О. Міщенко [112], Р. О. Мовчан [114], С. В. Незнайко [124], Л. Палюх [132], Б. М. Одайник [125], В. І. Осадчий [127], Ю. В. Рябченко [148], В. П. Самокиш [152], Н. О. Сербіна [162], І. П. Фріс [192], А. М. Шульга [201].

Окремі питання кваліфікації знищення чи пошкодження чужого майна на рівні наукових статей досліджували О. І. Монартович («Проблеми кваліфікації деяких злочинів, об'єктивна сторона яких характеризується знищенням або пошкодженням майна») [115] та В. І. Попіль («Проблемні питання кваліфікації умисного знищення або пошкодження майна») [136].

Також неабиякий науковий інтерес становлять загальні питання диференціації кримінальної відповідальності. Поняття, сутність, зміст, форми та засоби диференціації кримінальної відповідальності були предметом досліджень таких науковців, як Т. К. Агузаров [1], П. П. Андрушко [3], Н. О. Антонюк [6], Ю. В. Баулін [12], В. К. Грищук [50], Н. О. Гуторова [53; 52], О. О. Дудоров [61], Ю. Б. Курилюк [94], А. А. Музика [116], В. О. Навроцький [117], Р. С. Орловський [126], Л. В. Павлик [130], В. Ф. Примаченко [139], П. П. Сердюк [164], М. І. Хавронюк [195].

Упродовж радянського періоду і до прийняття КК України 2001 р. особливе значення надавалося охороні власності, а законодавством була передбачена більш сувора відповідальність за злочини проти державного та колективного майна. Відтак питання знищення та пошкодження майна, а також злочинів проти власності та відповідальності за них дедалі частіше ставали предметом наукових розроблень. Зокрема ці питання досліджували такі вчені, як Г. Н. Борзенков [22], В. А. Владіміров [38], Б. С. Волков [39],

Л. Д. Гаухман [46], В. П. Ємельянов [66], І. І. Коваленко [78], М. Й. Коржанський [82], В. В. Мальцев [100], П. С. Матишевський [103; 104], Е. С. Тенчов [169], В. С. Устінов [186], А. М. Філатов [188], Е. А. Фролов [193] та інші.

Водночас питання кримінально-правової оцінки та кваліфікуючих ознак знищення та пошкодження майна є предметом дослідження таких іноземних науковців, як А. Г. Безверхов [13; 14], Н. А. Лопашенко [98], А. М. Шаріпов [200], І. Г. Шевченко [15].

Усі ці наукові праці слугуватимуть теоретичним підґрунтям цієї дисертації. Однак, попри беззаперечну наукову та практичну цінність усіх вказаних досліджень, варто зазначити, що через призму диференціації кримінальної відповідальності системний аналіз кримінально-правових засобів охорони майна від знищення та пошкодження у науці вітчизняного кримінального права ще не проводився.

До основних проблемних питань диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна, які нині є невирішеними і потребують уточнень чи додаткової аргументації, а відтак і наукового осмислення та вирішення, належать:

1. Аналіз ознак таких кримінально-правових понять, як «знищення майна» та «пошкодження майна», зокрема встановлення спільних та відмінних ознак цих двох кримінально-правових понять, а також дослідження способів уживання цих понять у КК України. Адже, на рівні кримінального закону ці поняття не визначені, хоча вони доволі часто вживаються у його тексті. Зокрема, у 12 розділах Особливої частини КК України [84] (як відомо, загалом їх 20) окреслено кримінальні правопорушення, склади яких сконструйовано законодавцем із використанням понять «знищення майна» чи «пошкодження майна» (Додаток 2). У теорії кримінального права є багато різних дефініцій цих понять, проте не у всіх них вдало відображено їхні істотні ознаки. Також варто зазначити, що, послуговуючись термінами «знищення майна» та «пошкодження майна», законодавець зазвичай не вказує на протиправність таких діянь. Тому буквальне тлумачення змісту таких кримінально-правових норм

дає підстави вважати, що вони встановлюють кримінальну відповідальність і за правомірну поведінку. Адже такі діяння, як знищення чи пошкодження чужого майна, можуть бути вчинені на правомірних підставах. Тому встановлення змісту та обсягу таких кримінально-правових понять, як «знищення майна» та «пошкодження майна» потребує аналізу, вдосконалення та подальшого розвитку.

2. Аналіз ознак складів кримінальних правопорушень, для опису яких законодавець застосовує ці поняття; їх порівняння із близькими за змістом поняттями, такими, як «руйнування», «зруйнування», «псування», «зіпсування». За час чинності кримінального закону кожна із його норм неодноразово піддавалась науковому аналізу та коментуванню. Це, безперечно, стосується і тих норм, які мають охороняти суспільні відносини власності від знищення чи пошкодження майна. Проте, крізь призму системного аналізу, ці норми досліджуються нечасто. Зокрема *системного* аналізу потребують усі можливі форми протиправного руйнівного впливу на майно. Для позначення цих форм законодавець послуговується низкою вказаних вище синонімів. Це обумовлює необхідність встановлення співвідношення між ними, змісту їхніх спільних та відмінних рис, визначення як наявності такої кількості синонімічних понять впливає на якість кримінального закону та практику його застосування.

3. Виокремлення видів знищення та пошкодження майна на підставі системного аналізу норм кримінального закону. Ця проблематика потребує подальшого розвитку задля вирішення тих кримінально-правових норм, які мають виконувати завдання щодо охорони суспільних відносин власності від протиправного руйнівного впливу на майно; окреслення системи складів кримінальних правопорушень, що пов'язані із знищенням та пошкодженням майна; встановлення їх співвідношення між собою; з'ясування правил розмежування та кваліфікації таких кримінальних правопорушень.

4. Відмежування диференціації кримінальної відповідальності від диференціації покарання, визначення поняття «диференціації кримінальної відповідальності» у широкому та вузькому значенні; з'ясування можливих

способів та засобів такої диференціації. Теорія диференціації кримінальної відповідальності протягом останнього часу становить значний науковий інтерес. Однак, єдиного підходу до вирішення окреслених питань нині не сформовано. Тому вони й надалі потребують наукового аналізу та подальшого розвитку. У цій дисертації також буде здійснено спробу надати аргументовані відповіді на ці питання.

5. Аналіз історико-правового аспекту диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна на теренах української держави. Нині в доктрині українського кримінального права наявні дослідження історичного аспекту розвитку кримінального законодавства в частині відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна. Проте, крізь призму диференціації кримінальної відповідальності такий історичний аналіз не проводився. Відтак вбачається за доцільне проаналізувати власне цей аспект проблематики. Завдяки такому історичному дослідженню диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна, можна буде встановити тенденції розвитку кримінального законодавства на теренах України в цій частині, а також аргументовано спрогнозувати перспективи правової регламентації у цій сфері.

6. Питання соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна, передбаченого як «загальними», так і «спеціальними» нормами, особливо питання соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за необережне знищення чи пошкодження чужого майна. У науці кримінального права неодноразово наголошувалося на недоцільності кримінально-правової норми, закріпленої у ст. 196 КК України [44; 157]. Однак, ця норма і надалі залишається чинною, попри те, що фактично закріплює «привілейований» склад необережного вбивства двох чи більше осіб. Більше того, єдині зміни, що були внесені до цієї статті за час її чинності, ще більше «гуманізували» кримінальну відповідальність за це кримінальне правопорушення. Зокрема, Законом України 15.04.2008 № 279-VI «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо

гуманізації кримінальної відповідальності» [141] санкцію цієї норми було пом'якшено так: слова «до **чотирьох** років, або позбавленням волі на строк до трьох років» замінити словами «до **трьох** років, або позбавленням волі на той самий строк». Така кримінально-правова реальність, як видається, потребує подальшого наукового аналізу та посиленої аргументації недоцільності наявності таких правових норм.

7. Проблема доцільності диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна шляхом виокремлення низки «спеціальних» складів кримінальних правопорушень. Зокрема, йдеться про доцільність окремого кримінально-правового захисту тих об'єктів права власності, відповідальність за знищення чи пошкодження яких передбачено ст.ст. 178, 179, 194¹, 270¹, 277, 292, ч. 2 ст. 298, ст.ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹, 360, 411, 412, 413, 433 КК України. Щодо окремих норм із цього переліку, в теорії кримінального права уже висловлювались пропозиції про їх вилучення із тексту кримінального закону. Проте, системний аналіз усіх складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням чужого майна, крізь призму диференціації кримінальної відповідальності (а також доцільності такої диференціації) не проводився. Склад кримінального правопорушення, як видається, є універсальним засобом диференціації кримінальної відповідальності. Проте, принцип «чим більше, тим краще» тут не діє. Наявність такої значної кількості складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна, не завжди призводить до поліпшення якості кримінального закону. А подекуди – навпаки: створює конкуренцію (чи навіть колізію) кримінально-правових норм, ускладнює процес правозастосування, унеможлиблює єдність правозастосовної практики, зумовлює судові помилки, а відтак призводить до того, що кримінальний закон не виконує покладені на нього завдання. Усе це вказує на потребу ретельного системного дослідження питання доцільності диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна шляхом виокремлення низки «спеціальних» складів кримінальних правопорушень.

8. Проблема кримінально-правової оцінки умисного знищення або пошкодження чужого майна, яке не спричинило майнової шкоди у значних розмірах, незалежно від способу його вчинення; а також питання невизначеності розміру кримінально-караного знищення чи пошкодження майна «спеціальних» потерпілих. Чинний КК України закріплює, свого роду, «парадокс»: знищення чи пошкодження чужого майна на суму до 262 750 грн (станом на 2020 рік) не визнається кримінально протиправним, не є кримінально-караним і передбачає виключно цивільну відповідальність. Водночас пошкодження майна працівника правоохоронного органу, яке полягало у відірванні трьох гудзиків і погону із його форменого одягу, визнається і кримінально протиправним, і караним, і суспільно небезпечним діянням, оскільки у жодному із вказаних «спеціальних» складів кримінальних правопорушень не вказується мінімальний розмір знищеного чи пошкодженого майна, який дає підстави визнавати ці діяння кримінально протиправними. Водночас «загальна» норма (ст. 194 КК України [84]) такий розмір визначає – 250 н.м.д.г. Окремі науково обґрунтовані шляхи вирішення цієї проблематики запропоновано доктриною кримінального права [44, с. 117; 157, с. 79]. Проте, на рівні кримінального закону вони не враховані, а тому практика застосування цих норм є «різноманітною», дуже далекою від однотипності та однастайності. Тому ця проблематика є актуальною, потребує аналізу та вирішення і на науковому, і на законодавчому та правозастосовному рівнях.

9. Проблематика караності кримінальних правопорушень, під час вчинення яких знищується чи пошкоджується чуже майно. Варто зауважити, що це загальна кримінально-правова проблема, яка полягає, насамперед, у відсутності чітких критеріїв для визначення видів та розмірів (строків) покарань за усі кримінальні правопорушення. Санкції кримінально-правових норм у доктрині кримінального права часто називають «ретельно виписаними зі стелі»... Це стосується і тих кримінальних правопорушень, які пов'язані із знищенням чи пошкодженням чужого майна. Яскравим прикладом цієї проблематики є санкції за незаконне полювання, де основний склад кримінального правопорушення карається штрафом **від однієї тисячі до трьох тисяч** неоподатковуваних

мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста шістдесяти до двохсот сорока годин, або обмеженням волі на строк до трьох років. А кваліфікований склад (зокрема й незаконне полювання, вчинене способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу) карається штрафом **від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян** або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк. Тому, «аналіз санкцій статей КК України, які передбачають відповідальність за знищення або пошкодження майна засвідчує необґрунтованість визначення покарання за досліджувані злочини, необґрунтованість у визначенні їх меж, і, відповідно підкреслює нагальну потребу у визначенні критеріїв побудови санкцій статей Особливої частини КК України» [27].

10. Проблеми кваліфікації та однотипної кримінально-правової оцінки знищення чи пошкодження майна; забезпечення однаковості судово-слідчої практики в питаннях розмежування складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням чужого майна. Ця проблематика уже неодноразово згадувалась вище, під час опису інших дискусійних питань диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна. Завдяки системному підходу до вирішення усіх цих окреслених питань, можна буде дійти до аргументованих і дієвих висновків та пропозицій не лише на рівні доктрини кримінального права, а й щодо вдосконалення законодавчого регулювання цієї сфери, а також щодо вироблення єдиних підходів до практики застосування цих кримінально-правових норм.

Отже, детальний аналіз окресленої проблематики та пошук аргументованих шляхів вирішення зазначених та багатьох інших супутніх питань становитимуть предмет цього дослідження. На комплексне вирішення усіх окреслених актуальних доктринальних кримінально-правових завдань буде спрямовано це дослідження.

1.2 Поняття кримінально-протиправного знищення або пошкодження майна

КК України активно послуговується поняттями «знищення» та «пошкодження». Зазвичай ці поняття вживаються для опису кримінально-протиправного впливу на майно (чи на окремі види майна). Такі випадки їх уживання у кримінальному законі і є предметом цього дослідження.

Також у чинному КК України доволі часто використовуються терміни «знищення майна» та «пошкодження майна» для вказівки на зміст кримінально-караних погроз (наприклад, у ст.ст. 154, 157, 189, 195, 206, 280, 345, 345¹, 346, 350, 355, 377, 386, 398, 405 КК України); зміст публічних закликів (ст. 295 КК України) чи зміст завідомо неправдивих повідомлень (ст. 259 КК України). Зазначимо, що такі випадки вживання цих понять є дотичними до предмета цього дослідження, а відтак безпосередньому аналізу не піддаватимуться (розглядатимуться лише у тому аспекті, в якому вони межують із предметом дисертації).

Окрім цього, у КК вказані поняття використано також для опису впливу:

– на людей («знищення людей» – ст. 113, ч. 2 ст. 147 КК України; «знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи» – ч. 1 ст. 442 КК України);

– на інформацію («знищення інформації» – ч. 1 ст. 182, ч. 1 ст. 362 КК України); на бази даних («пошкодження або знищення бази даних» – ч. 4 ст. 220¹ КК України); номери вузлів та агрегатів транспортного засобу («знищення ідентифікаційного номера, номерів двигуна, шасі або кузова – ст. 290 КК України);

– на документи («знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі» – ч. 2 ст. 158¹ КК України; «знищення або пошкодження виборчої документації або документації референдуму» – ст. 158² КК України; «знищення, пошкодження документів Національного архівного фонду» – ст. 298¹ КК України; «знищення, пошкодження офіційних документів, штампів чи печаток; приватних документів» – ч. 1 ст. 357 КК України).

Такі поняття не аналізуватимуться у цьому дослідженні, оскільки вони є поза межами предмета цієї дисертації.

Щодо тих понять, які є предметом дослідження («знищення майна» та «пошкодження майна»), то здебільшого вони вжиті законодавцем у Особливій частині КК України. У Загальній частині вони вживаються лише в ч. 2 ст. 22 КК України для вказівки на ті кримінальні правопорушення, відповідальність за які настає з 14-річного віку. В Особливій частині КК України поняття «знищення майна» міститься у 28 статтях; поняття «пошкодження майна» – у 29 (Додаток 2).

Через таке (доволі часте) використання в кримінальному законі деякі науковці вважають ці поняття так званими «наскрізними» кримінально-правовими поняттями [156]. Однак, у КК України немає визначень цих понять. На законодавчому рівні поняття «знищення» та «пошкодження» визначаються лише щодо окремих об'єктів власності (видів майна). Наприклад, «знищення чи пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних насаджень – дії громадян чи посадових осіб, які призводять до часткового або повного пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд чи захисних насаджень, погіршення їх технічного стану, внаслідок чого виникає потреба у проведенні додаткових робіт, пов'язаних із захистом земель від водної та вітрової ерозій, інших негативних процесів» [142].

Судова практика тлумачить ці поняття так: «знищення майна – це приведення його у повну непридатність до використання за цільовим призначенням. Внаслідок знищення майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність»; «пошкодженням майна визнаються погіршення якості, зменшення цінності речі або приведення її на якийсь час у не придатний до використання за цільовим призначенням стан» [145].

Дефініції цих понять у доктрині кримінального права, попри схожість, мають низку відмінностей. Зокрема, у теорії кримінального права є лаконічні, «короткі» визначення цих понять, у яких відображено лише окремі, найбільш істотні, на думку їх авторів, ознаки. Так, Ю. А. Дорохіна вважає, що знищення майна – це «фізична ліквідація або приведення майна в повну непридатність для цільового

використання, тобто майно припиняє існувати або втрачає своє господарське чи інше призначення, матеріальну та (або) соціальну цінність» [60, с. 39].

Н. О. Антонюк визначає ці поняття так: «знищення майна – це такий вплив особи на майно, від якого воно повністю втрачає споживчу вартість, тобто приводиться у повну непридатність до використання за цільовим призначенням. Унаслідок знищення майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність, можливість використання за призначенням. Пошкодження майна – це такий вплив особи на майно, внаслідок якого майно не може бути використане за цільовим призначенням без ремонту або інших відновлювальних заходів, а також погіршення якості, зменшення вартості майна» [8, с. 368].

Д. В. Каменський зазначає, що «знищення майна – це доведення його до повної непридатності щодо цільового призначення»; «пошкодження майна визнається погіршення якості, зменшення цінності речі або приведення речі на якийсь час у непридатний за її цільовим призначенням стан» [123, с. 189].

У науці кримінального права наявні і більш широкі визначення, у яких зроблено спробу описати усі ознаки та навести їх приклади. Зокрема, Р. О. Боднарчук під знищенням чужого майна пропонує розуміти «кримінально протиправний вплив, внаслідок якого чужому майну заподіюється шкода, воно перестає фізично існувати (наприклад, вибух у балонах газу) або продовжує своє існування зі зміненою формою, будовою, структурою чи формулою (наприклад, отруєне вино у бочках), що обумовлює подальшу неможливість відновлення (ремонт, реставрації тощо) його властивостей та якості, а цінність, мінова та споживча вартість, здатність задовольняти матеріальні та пов'язані з ними потреби людини шляхом використання цього майна за його цільовим призначенням втрачається повністю й назавжди (повна постійна непридатність), майно втрачає здатність до відокремлення від природного середовища (вилитий в море спирт) чи відновлення (ремонт) заново шляхом вкладення праці людини, її коштів та матеріалів, власник же чи інший законний володілець позбавляється як права власності на майно, так і можливості володіти, користуватися чи розпоряджатися майном, тому воно випадає з економічного обігу, як таке» [21, с. 60].

Також у кримінально-правовій науці зроблено спробу систематизувати наявні визначення аналізованих понять. Зокрема, І. Б. Газдайка-Василишин вважає, що «усі ці визначення, з певним ступенем умовності, можна поділити на дві групи. До першої групи, при цьому, відносяться трактування знищення та пошкодження майна через застосування слів «доведення», «приведення» ... Аналогічним шляхом вирішує це питання і судова практика» [44, с. 103]. До другої групи при цьому відносяться позиції авторів, що полягають «в трактуванні знищення та пошкодження майна через вказівку на протиправний винний вплив на це майно» [44, с. 104]. Необхідність такої вказівки, на думку І. Б. Газдайки-Василишин, обумовлена не лише специфікою кримінально-правового тлумачення згаданих понять, а й недосконалістю чинного кримінального закону [45].

Варто зазначити, що ця позиція є домінуючою у сучасній українській доктрині кримінального права. Так само (через вказівку на протиправний руйнівний вплив як істотну ознаку) визначають аналізовані поняття і багато інших науковців. Наприклад, А. В. Саун під знищенням майна пропонує розуміти «протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що робить майно повністю непридатним стосовно його цільового призначення»; під пошкодженням – «протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що викликає погіршення його якості, зменшення цінності або приведення на якийсь час до непридатності стосовно його цільового призначення» [151, с. 6].

В. А. Горбунов вважає, що «знищення майна – це суспільно небезпечний та протиправний руйнуючий вплив на майно, здатний припинити його фізичне існування або незворотно вивести його з господарського обігу; пошкодження такого майна – це суспільно небезпечний та протиправний руйнуючий вплив на майно, який частково або тимчасово перешкоджає можливості користуватися ним за цільовим призначенням» [47, с. 6].

А. В. Семенюк-Прибатень зазначає, що «під знищенням майна слід розуміти протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що робить його повністю непридатним для використання за цільовим призначенням»; «під пошкодженням майна слід розуміти протиправне заподіяння шкоди чужому майну, що викликає

погіршення його якості, зменшення цінності або тимчасової непридатності для використання за цільовим призначенням» [157, с. 41].

Аналіз наявних доктринальних визначень таких понять, як знищення та пошкодження майна, дає підстави виокремити певні істотні ознаки, які притаманні кожному з них. Зокрема, ознаками, спільними для обох цих понять (характерними і для знищення майна, і для пошкодження майна), є такі:

1) обидва ці терміни вказують одразу на дві ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення – і на суспільно небезпечне діяння, і на суспільно небезпечні наслідки. Відтак визначення цих понять мають містити опис і діяння, і наслідків. За цією ознакою вони відрізняються від таких термінів, як «псування», «руйнування» майна, які також використовуються в чинному КК України і вказують лише на діяння, не охоплюючи наслідків;

2) специфіка кримінально-правового тлумачення цих термінів обумовлює необхідність вказівки на протиправний руйнівний вплив на майно як істотну ознаку діяння, що охоплюється поняттями «знищення майна» та «пошкодження майна». Водночас, з огляду на загальне (не кримінально-правове) розуміння цих понять, ними охоплюється не лише протиправний, а й правомірний руйнівний вплив на майно.

Відмінність між поняттями «знищення майна» та «пошкодження майна», на думку Н. О. Антонюк, полягає у наслідках цього руйнівного впливу, у ступені цього впливу на майно. Вчена зазначає: «відмінність між знищенням і пошкодженням майна полягає у ступені впливу на майно. Якщо знищення впливає на майно, призводячи до втрати його цільового призначення, то пошкодження лише тимчасово впливає на можливість використання за призначенням або погіршує якісні характеристики майна» [8, с. 368].

Отже, ознакою, що розмежовує поняття «знищення майна» та «пошкодження майна», є наслідки, які спричиняються під час вчинення цих діянь. Знищення майна означає такі наслідки: фізичне припинення існування майна або такі його фізичні зміни, що унеможливають його відновлення; повна та постійна неможливість використання майна за його цільовим призначенням; припинення права власності на це майно. Своєю чергою, пошкодження майна означає такі наслідки: фізичні зміни, які погіршують якість чи зменшують

цінність майна і можуть бути усунені; часткова та/або тимчасова неможливість використання майна за цільовим призначенням.

Відтак у кримінально-правовому розумінні:

знищення майна – це протиправний руйнівний вплив на майно, в результаті якого майно припиняє своє існування або втрачає можливість відновлення, що призводить до повної та постійної неможливості використання майна за його цільовим призначенням та припинення права власності на це майно;

пошкодження майна – це протиправний руйнівний вплив на майно, в результаті якого погіршується якість чи зменшується цінність майна, що призводить до часткової та/або тимчасової неможливості використання майна за цільовим призначенням.

Зазвичай обидва ці поняття (знищення майна та пошкодження майна) вживаються законодавцем одночасно, паралельно, оскільки позначають різні ступені руйнівного впливу на майно. Проте, з цього правила є винятки, зокрема:

– поняття «знищення майна» без вказівки на його «пошкодження» вживається у ст. 179, ч. 2 ст. 248, ч. 2 ст. 249, ст.ст. 265, 294, 433, 441 КК України;

– поняття «пошкодження майна» без вказівки на його «знищення» вживається у ст.ст. 113, 178, 194¹, 277, 292, ч. 2 ст. 345, ст.ст. 360, 393 КК України.

Окрім цього, законодавець подекуди використовує такі поняття, як «зруйнування (руйнування) майна» (наприклад, у ст.ст. 113, 178, 277, 292, 360 КК України) та «зіпсування майна» (ст. 413 КК України) чи «псування земель» (ст. 239 КК України), які є близькі за значенням до «знищення майна» та «пошкодження майна».

Щодо доцільності законодавчого використання таких понять у науці кримінального права простежується така пропозиція: «з огляду на тотожність таких понять, як «руйнування» («зруйнування») та «знищення», враховуючи правила законотворчої техніки, з метою уніфікації термінології з статей 265, 298 КК України слід виключити слово «руйнування»; а у статтях 113, 178, 194¹, 277, 292, 297 слово «руйнування» («зруйнування») слід замінити словом «знищення» [157, с. 34].

Загалом, поділяючи думку про необхідність внесення змін до КК України в цій частині, вважаємо за доцільне зосередити увагу на її аргументації.

Основним аргументом на користь такої пропозиції А. В. Семенюк-Прибатень вказує те, що слова «знищення» і «руйнування» є синонімічними, а у нормативних актах використання синонімів є небажаним [157, с. 33–34]. Однак, синонімами є такі поняття: «знищення» – «зруйнування»; «нищення» – «руйнування». Оскільки терміни «нищення» та «руйнування» вказують лише на певну дію (бездіяльність), на певний процес; тоді як терміни «знищення» та «зруйнування» вказують одночасно і на дію /бездіяльність (процес), і на наслідок (результат, до якого привів цей процес) [23, с. 226]. Отже, не слід визнавати синонімічними такі поняття, як «руйнування» та «знищення».

Ще одну відмінність в смисловому навантаженні цих термінів можна яскраво продемонструвати за допомогою антонімів до них: руйнувати – будувати; нищити – створювати. Тому термін «знищення» можна використовувати щодо будь-яких об'єктів, не обов'язково, щоб ці об'єкти були майном (чи матеріалізованими благами). Як уже зазначалось, чинний КК України застосовує цей термін і щодо людей (ст. 113, ч. 2 ст. 147, ч. 1 ст. 442 КК України), і щодо інформації чи баз даних (ч. 1 ст. 182, ч. 1 ст. 362, ч. 4 ст. 220¹ КК України). Водночас термін «руйнування» застосовується здебільшого щодо нерухомого майна – будівель, споруд, інших збудованих чи споруджених об'єктів.

Це стосується і кримінального закону. Зокрема, в КК України терміни «руйнування» та «зруйнування» використано у таких випадках:

руйнування – ст. 194¹ КК України (пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики); ст. 277 КК України (руйнування або пошкодження шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу або суден, засобів зв'язку чи сигналізації); ст. 292 (пошкодження чи руйнування магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів, відводів від них, технологічно пов'язаних з ними об'єктів, споруд, засобів обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку, сигналізації); ст. 297 (осквернення або руйнування братської могили чи могили Невідомого солдата, пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни – радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників,

жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців); ст. 298 (знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин); ст. 360 (умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі чи технічних засобів телекомунікації, чи споруд електрозв'язку, що входять до складу телекомунікаційної мережі);

зруйнування – ст. 113 (зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення); ст. 178 (пошкодження чи зруйнування релігійної споруди або культового будинку).

Проте, у одній кримінально-правовій нормі поняття «руйнування» вжито для позначення впливу на речі, що створюються, а не будуються чи споруджуються, зокрема ст. 265 КК України як альтернативні суспільно небезпечні діяння передбачає знищення або руйнування радіоактивних матеріалів.

Терміни «псування» і «зіпсування» вживаються в КК України в поодиноких випадках, зокрема для позначення кримінально-протиправного впливу: на виборчу скриньку з бюлетенями; на землю; на зброю, бойові припаси, засоби пересування, предмети технічного постачання або інше військове майно. При цьому найцікавіша ситуація є власне з останніми із цих предметів кримінальних правопорушень. Адже відповідальність за умисне чи необережне пошкодження військового майна передбачена ст.ст. 411, 412 КК України; тоді як ст. 413 КК України передбачає відповідальність за «зіпсування» ввіреного для службового користування військового майна внаслідок порушення правил його зберігання. Відтак виникає конкуренція цих кримінально-правових норм.

«Багатство синонімів – одна з питомих ознак багатства мови взагалі» [146], але не кримінального закону. Вживання синонімів в тексті будь-якого закону, а тим паче кримінального, є недоцільним і не сприяє реалізації принципу правової визначеності. Використання в тексті закону слів, які звучать по-різному, але близькі за значенням, суперечить правилам законодавчої техніки та не сприяє уніфікації законодавчої термінології. Для означення у кримінальному законі усіх випадків протиправного руйнівного впливу на майно цілком достатньо двох термінів – «знищення» та «пошкодження». Використання ж синонімічних понять

є недоцільним, а тому має бути усунене шляхом внесення відповідних технічних поправок до КК України.

Щодо доцільності вживання в тексті кримінального закону будь-якого з цих двох термінів поодиночі, а не одночасно, слід зазначити таке: обидва аналізовані поняття означають протиправний руйнівний вплив на майно, але кожне з них характеризує різний ступінь такого впливу (пошкодження – часткове руйнування із можливістю відновлення майна; знищення – повне руйнування майна, припинення його існування та неможливість відновлення).

Відтак виникають такі два питання:

1) чи можна кваліфікувати дії особи, яка знищила майно, за такою статтею КК України, яка передбачає відповідальність лише за пошкодження такого майна?

2) чи можна кваліфікувати дії особи, яка пошкодила майно, за такою статтею КК України, яка передбачає відповідальність лише за знищення такого майна?

З огляду на правила формальної логіки, відповідь на обидва ці питання має бути негативною. Наприклад, якщо ст. 294 КК України передбачено відповідальність за масові заворушення, що супроводжувались знищенням майна, то масові заворушення, які супроводжуються лише пошкодженням майна, формально не містять ознак цього складу кримінального правопорушення. Або ж, якщо ст. 360 КК України встановлює відповідальність за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі чи технічних засобів телекомунікації, чи споруд електрозв'язку, що входять до складу телекомунікаційної мережі, то дії особи, яка знищила такі споруди чи обладнання, не можна кваліфікувати за цією статтею.

Тому для повноти кримінально-правової охорони майна від протиправного руйнівного впливу слід в кожній статті КК України, яка спрямована на виконання цього завдання, одночасно вживати обидва терміни – і «знищення», і «пошкодження» майна (чи окремих видів майна). Хоча в окремих випадках, як видається, допустимо вживання лише одного із цих двох термінів. Усі ці винятки стосуються використання цих понять для опису такої ознаки, як спосіб вчинення кримінального правопорушення. В чинному КК України їх є чотири:

1) «внаслідок умисного пошкодження приладів обліку» (ч. 1 ст. 188¹ КК України);

2) «способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу» (ч. 2 ст. 248 КК України);

3) «способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу» (ч. 2 ст. 249 КК України);

4) «з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони» (ч. 2 ст. 393 КК України).

Отже, на цьому етапі дослідження визначено такі кримінально-правові поняття, як «знищення майна» та «пошкодження майна»; досліджено їх співвідношення із близькими за змістом поняттями; проаналізовано випадки вживання цих понять у кримінальному законі; доцільність та обґрунтованість їх нормативно-правового використання.

Аналіз наявних доктринальних визначень таких понять, як знищення та пошкодження майна, дав підстави виокремити певні істотні ознаки, які притаманні кожному з них, та сформулювати такі дефініції:

знищення майна – це протиправний руйнівний вплив на майно, в результаті якого майно припиняє своє існування або втрачає можливість відновлення, що призводить до повної та постійної неможливості використання майна за його цільовим призначенням та припинення права власності на це майно;

пошкодження майна – це протиправний руйнівний вплив на майно, в результаті якого погіршується якість чи зменшується цінність майна, що призводить до часткової та/або тимчасової неможливості використання майна за цільовим призначенням.

Для означення у кримінальному законі усіх можливих випадків протиправного руйнівного впливу на майно цілком достатньо двох термінів – «знищення» та «пошкодження». Використання ж синонімічних понять (руйнування, зруйнування, псування, зіпсування) є недоцільним, а тому має бути усунене шляхом внесення відповідних змін до КК України.

Для повноти кримінально-правової охорони майна від протиправного руйнівного впливу слід в кожній статті КК України, яка спрямована на виконання цього завдання, одночасно вживати обидва терміни – і «знищення», і «пошкодження» майна.

1.3 Поняття диференціації кримінальної відповідальності

У науці кримінального права України проблемі диференціації кримінальної відповідальності приділяється значна увага. Зокрема, дискусії виникають через визначення поняття «диференціація кримінальної відповідальності». Також є різні точки зору щодо вирішення питання щодо системи засобів диференціації кримінальної відповідальності.

Зокрема, у доктрині кримінального права висловлено низку різних варіантів розуміння поняття «диференціація кримінальної відповідальності». Видається, що, із певною мірою умовності, усіх їх можна поділити на чотири аспекти [24, с. 11].

У першому аспекті диференціація кримінальної відповідальності розглядається **як метод чи принцип кримінальної політики**. Наприклад, П. Л. Фріс визнає її одним із принципів кримінально-правової політики, вбачаючи його суть у тому, що кримінальна репресія не має мати зрівняльного характеру. При цьому акцентує на необхідності розроблення й застосування суворих заходів кримінально-правового впливу до осіб, що вчиняють тяжкі злочини, до небезпечних і злісних злочинців, і порівняно м'яких – до осіб, що скоюють злочини невеликої і середньої тяжкості, до ситуативних і випадкових злочинців [191, с. 53–60]. Н. О. Гуторова зазначає, що «диференціація кримінальної відповідальності являє собою визначення законодавцем меж застосування до особи, яка зазнала державного осуду за вчинення злочину, обмежень її прав і свобод», відносячи її до методів кримінально-правової політики [52, с. 74–75].

Інший аспект – це **належність диференціації кримінальної відповідальності до низки галузевих (спеціальних) принципів кримінального права**. Зокрема М. І. Панов зазначає, що принцип диференціації кримінальної відповідальності (поруч із принципом індивідуалізації покарання) є в основі структури кримінального законодавства, побудови всієї системи кримінально-правових норм, поділу їх на Загальну та Особливу частини, виокремлення простих і кваліфікованих складів злочинів, формулювання санкцій

і застосування покарання з урахуванням індивідуальних властивостей злочину й особи злочинця [133].

Наступний аспект тлумачення цього поняття – **диференціація кримінальної відповідальності розглядається як законотворчий та правозастосовний процес**. Зокрема, В. К. Гришук наголошує, що диференціація кримінальної відповідальності – це визначення раціональних способів, форм реалізації кримінальної відповідальності з метою реалізації принципів кримінального права для забезпечення виправлення осіб, які вчинили злочини, а також запобігання вчиненню нових злочинів цими та іншими особами, що сприяє становленню і зміцненню законності і правопорядку як передумови розбудови суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави в Україні [50]. Відтак науковець пропонує розглядати диференціацію кримінальної відповідальності на двох рівнях: 1) на рівні правотворчості; 2) на рівні правозастосування [50, с. 70]. Схожу точку зору висловлює і О. О. Дудоров, розуміючи під диференціацією кримінальної відповідальності здійснювану як законодавцем, так і правозастосувачем градацію державного примусу у вигляді заходів кримінально-правового впливу, застосовуваних до засуджених порушників кримінально-правових заборон [61, с. 75].

Четвертий аспект розуміння аналізованого поняття – **диференціація кримінальної відповідальності тлумачиться винятково як діяльність законодавця**. Варто зазначити, що таку точку зору поділяє більшість науковців.

Так, П. П. Андрушко зазначає, що «диференціація кримінальної відповідальності – це визначення законодавцем у нормах Особливої та Загальної частини Кримінального кодексу виду та обсягу обмеження прав, свобод та інтересів особи у вигляді визначення виду основного (основних) та додаткового (додаткових) покарання, їх строку чи розміру, які можуть бути застосовані судом і визначені ним в обвинувальному вирокі, винесеному щодо особи, визнаної винною у вчиненні злочину» [3, с. 24].

Ю. В. Баулін також вважає, що «диференціація кримінальної відповідальності – це прерогатива парламенту (законодавця)» [12, с. 31].

В. О. Навроцький першою із ознак, що притаманні диференціації кримінальної відповідальності, вважає те, що «вона здійснюється лише законодавцем і тільки в кримінальному законі» [117, с. 165].

Л. В. Павлик пропонує розглядати диференціацію кримінальної відповідальності як процес і результат діяльності законодавця, внаслідок яких у кримінальному законі встановлюються різні кримінально-правові наслідки для суб'єкта злочину залежно від наявності певних обставин, які мають кримінально-правове значення та відображають зміну ступеня суспільної небезпеки злочинного посягання [131, с. 323].

О. О. Книженко вважає, що диференціація кримінальної відповідальності – це процес, здійснюваний законодавцем, який полягає у розподілі заходів кримінально-правового впливу залежно від певних обставин (типової суспільної небезпечності вчиненого діяння, особи, яка вчинила це діяння) й покликаний досягнути її індивідуалізації, цілей кримінально-правового впливу та реалізувати принципи кримінального права [76, с. 267].

Ю. Б. Курилюк однією з істотних ознак диференціації кримінальної відповідальності визнає здійснення її виключно законодавцем, зазначаючи, що «диференціацією кримінальної відповідальності слід вважати розчленування, розмежування, дроблення останньої законодавцем залежно від характеру, типового ступеня суспільної небезпечності злочинного діяння, типової суспільної небезпечності особи винного, в результаті чого настають кримінально-правові наслідки, пов'язані з осудом особи, застосуванням до неї різних видів і розмірів покарань, а також інших форм відповідальності» [94].

М. І. Хавронюк вбачає «сенс диференціації кримінальної відповідальності ... лише у тому, що вона у дзеркалі покарання об'єктивно відбиває різновиди злочинної поведінки» [195].

А. А. Музика вважає, що диференціація кримінальної відповідальності полягає у «визначенні законодавцем певних меж відповідальності залежно від найбільш типових властивостей, що характеризують в узагальненому вигляді різні групи злочинів» [116, с. 114], а Н. О. Гуторова – у «визначенні законодавцем

меж застосування до особи, яка зазнала державного осуду за вчинення злочину, обмежень її прав і свобод» [52, с. 75].

На думку Р. С. Орловського «найбільш точним є визначення диференціації кримінальної відповідальності як градації, розчленування останньої у кримінальному законі, результатом чого є різні кримінально-правові наслідки» [126, с. 55].

Н. О. Антонюк вважає, що «диференціація кримінальної відповідальності – це здійснювана законодавцем із метою реалізації принципу справедливості варіативна оцінка груп однорідних чи різнорідних злочинних посягань та (або) осіб, що їх вчиняють, результатом якої є закріплення у Кримінальному кодексі України типових ознак складів злочинів та (або) різних типових форм потенційного обмежувального впливу на особу, що відповідатимуть характеру й ступеню суспільної небезпеки вчиненого та (або) суспільній небезпеці особи, яка вчинить такий злочин» [7].

Цікавою є позиція В. Ф. Примаченка, яка об'єднує декілька вищезазначених аспектів (перший та четвертий). Тобто, диференціацію кримінальної відповідальності можна визначити як напрям, принцип, завдання, мету та метод кримінальної політики, які реалізуються та застосовуються в процесі законотворчої діяльності з формування кримінального законодавства, результатом чого є утворення та закріплення нормативних моделей розподілу кримінальної відповідальності залежно від ступеня і характеру суспільної небезпечності злочину, особи винного та інших об'єктивних і суб'єктивних обставин [139].

Усі наведені точки зору, поза сумнівом, є науково цінними, оскільки кожна з них відображає ті чи інші ознаки, притаманні диференціації кримінальної відповідальності. Кожен із розглянутих аспектів аналізу поняття «диференціація кримінальної відповідальності» сприяє формуванню цілісного розуміння цього кримінально-правового явища. Виняток, на нашу думку, становить лише один із зазначених аспектів – тлумачення диференціації кримінальної відповідальності як правозастосовного процесу. Більш обґрунтованою видається позиція

тих авторів, які визнають диференціацію кримінальної відповідальності прерогативою законодавця. Наведемо такі аргументи на користь цієї позиції:

Кримінальна відповідальність за те чи інше діяння може бути встановлена лише законодавцем і лише у кримінальному законі. Це загальновідомий принцип правової визначеності злочину, закріплений ч. 3 ст. 3 КК, у якій зазначено: «кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом» [84]. Тому встановлювати кримінальну відповідальність та здійснювати її градацію залежно від певних обставин може лише законотворчий орган. Отож, диференціювати кримінальну відповідальність за певні діяння може лише законодавець і лише шляхом прийняття кримінально-правових норм та закріплення їх у КК.

Коли суд, застосовуючи норми кримінального права, якими кримінальна відповідальність уже диференційована за певними критеріями, він, так би мовити, «пристосовує» їх до конкретних обставин конкретного кримінального провадження і, з огляду на всі особливості конкретної справи, індивідуалізує кримінальну відповідальність. Тобто обирає із усіх доступних та закріплених у законі засобів диференціації кримінальної відповідальності той варіант, який найбільш повно відповідатиме конкретному вчиненому кримінальному правопорушенню. Тому цей аспект правозастосовної діяльності суду доцільніше називати індивідуалізацією кримінальної відповідальності та покарання.

У цьому аспекті уваги заслуговує точка зору, що важливо відмежовувати диференціацію кримінальної відповідальності від диференціації покарання, так само як відмежовується кримінальна відповідальність від покарання [4, с. 159–160]. І справді, покарання є лише однією із форм кримінальної відповідальності (поряд із осудом, звільненням від покарання та його відбування, судимістю). Тому диференціація кримінальної відповідальності не обмежується лише градацією видів, розмірів та строків покарання за певне суспільно небезпечне діяння. Проілюструємо це на прикладі ст.ст. 194, 196 КК, які передбачають кримінальну відповідальність за знищення чи пошкодження чужого майна як суспільно небезпечні посягання на власність.

Насамперед слід зазначити, що законодавець диференціював відповідальність за таке діяння залежно від форми вини: ст. 194 КК передбачає відповідальність за умисне знищення чи пошкодження майна, а ст. 196 КК – за необережне. Також законом передбачено конкретні наслідки (які мають бути спричинені цими діями) як необхідну умову настання кримінальної відповідальності за них, зокрема:

– для умисного знищення чи пошкодження майна – це заподіяння шкоди у великих розмірах (понад 250 н.м.д.г.);

– для необережного знищення чи пошкодження майна – це спричинення тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людей.

Очевидно, що за кожне із цих діянь, законодавцем передбачені різні види, розміри та строки покарань. Зокрема, санкція ч. 1 ст. 194 КК [84] передбачає такі альтернативні покарання:

- 1) штраф від 1000 до 4000 н.м.д.г.;
- 2) громадські роботи на строк від 100 до 240 годин;
- 3) виправні роботи на строк до 2 років;
- 4) обмеження волі на строк до 3 років;
- 5) позбавлення волі на строк до 3 років.

Санкція ст. 196 КК [84] передбачає такі альтернативні види покарання:

- 1) виправні роботи на строк до 2 років;
- 2) обмеження волі на строк до 3 років;
- 3) позбавлення волі на строк до 3 років.

Ще одним засобом диференціації кримінальної відповідальності, який застосований законодавцем щодо умисного знищення чи пошкодження майна, є кваліфікуючі ознаки (підпал, вибух або інший загальнонебезпечний спосіб; заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах; спричинення загибелі людей або інших тяжких наслідків). Усі ці кваліфікуючі ознаки передбачені ч. 2 ст. 194 КК, санкція якої встановлює безальтернативне покарання у виді позбавлення волі на строк від 3 до 10 років [84].

Однак, окрім тих варіантів вибору судом покарань, які передбачені у санкціях ст.ст. 194, 196 КК цього, нормами Загальної частини КК передбачено й інші засоби кримінально-правового впливу на особу, яка вчинила такі діяння. Наприклад, це можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності, зокрема, за вчинення умисного знищення чи пошкодження майна (ч. 1 ст. 194 КК) винну особу суд може звільнити від кримінальної відповідальності у зв'язку із передачею її на поруки; у зв'язку із зміною обстановки; чи у зв'язку із закінченням строків давності; за вчинення необережного знищення чи пошкодження чужого майна суд може звільнити особу від кримінальної відповідальності за будь-якою із підстав, передбачених ст.ст. 45–49 КК. Також, згідно з ч. 4 ст. 74 КК, суд може звільнити від покарання особу, що вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 194 або ст. 196 КК, якщо вважатиме, що на час розгляду справи в суді цю особу не можна вважати суспільно небезпечною. Також суд може звільнити особу, що знищила чи пошкодила чуже майно, від відбування покарання з випробуванням. При чому це стосується навіть тих осіб, що вчинили кваліфіковане умисне знищення чи пошкодження чужого майна (за умови призначення їм покарання у виді позбавлення волі на строк до 5 років).

Відтак можна зробити висновок, що диференціація кримінальної відповідальності, градація можливого кримінально-правового впливу на правопорушника з боку держави – це завдання законодавця. Законодавець реалізовує його шляхом прийняття кримінально-правових норм. Вибір найбільш оптимального способу впливу на конкретного правопорушника (із усіх можливих варіантів, передбачених законодавцем), індивідуалізація кримінальної відповідальності – це завдання правозастосовних органів. Суд реалізовує його шляхом врахування усіх обставин конкретної справи і обрання тієї форми кримінальної відповідальності, того виду, строку та розміру покарання, які найбільш повно відповідають вчиненому кримінальному правопорушенню і особі правопорушника; які є необхідними та достатніми для його виправлення та запобігання вчиненню ним нових кримінальних правопорушень.

Як підсумок, варто зазначити, що диференціація кримінальної відповідальності – це законотворча діяльність, яка полягає у визначенні меж та градації можливих варіантів обмежень прав і свобод особи, яка зазнала державного осуду за вчинення кримінального правопорушення; ця діяльність законодавця спрямована на реалізацію принципу кримінально-правової політики (а також принципу кримінального права), згідно з якими кримінальна репресія не має мати зрівняльного характеру. При цьому йдеться не лише про встановлення різних видів, строків та розмірів покарань, а й про градацію усіх інших форм кримінальної відповідальності та засобів кримінально-правового впливу.

У цьому аспекті доволі оригінальною є позиція П. П. Сердюка, який вважає, що загальна проблема диференціації кримінальної відповідальності полягає в тому, що кримінально-правова доктрина наразі не має теорії диференціації кримінальної відповідальності, яка би ґрунтувалася на правильній теорії кримінальної відповідальності. Вчений стверджує, що «фактично функціонує лише теорія диференціації покарання. До проблеми ж диференціації засудження як самостійного кримінально-правового наслідку ще ніхто не наблизився в притул. Тут виникає пересторога з приводу того, а чи потрібна взагалі така теорія? Можливо достатньо теорії диференціації покарання?» [164, с. 890].

Видається, що відповідь на такі питання можна віднайти шляхом тлумачення «диференціації кримінальної відповідальності» у вузькому та в широкому значеннях. При цьому, під диференціацією кримінальної відповідальності *у вузькому значенні* варто розуміти діяльність законодавця щодо встановлення меж кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (у всіх її можливих формах) та градацію цього виду державного примусу, закріплену в нормах кримінального закону. Така диференціація охоплює осуд (засудження) особи без призначення покарання; осуд (засудження) особи із «умовним» призначенням покарання та звільненням від його відбування; осуд (засудження) особи із призначенням різних видів покарань (у різних розмірах чи строках) та з відбуванням

покарання; судимість (із різними строками її погашення та різними можливостями її дострокового зняття).

Під диференціацією кримінальної відповідальності *у широкому значенні* варто розуміти діяльність законодавця щодо встановлення меж кримінально-правового впливу на особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та градацію засобів, способів такого впливу, а також градацію тих обмежень прав і свобод, які можуть бути кримінально-правовим наслідком вчинення суспільно небезпечного діяння. Така диференціація охоплює не лише описані вище форми кримінальної відповідальності, а й звільнення від неї, а також застосування різних заходів кримінально-правового характеру, а віднедавна – ще й обмежувальних заходів. Така диференціація стосується усіх можливих форм кримінально-правового впливу на особу. Тому тут йдеться про диференціацію кримінально-правового впливу не лише на осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а й на осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності або в стані неосудності, а в окремих передбачених законом випадках також і про юридичних осіб.

Підґрунтям цього дослідження є вузьке розуміння поняття «диференціація кримінальної відповідальності». Однак, під час аналізу засобів диференціації кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна, передбачених Загальною частиною КК, буде частково охоплено і диференціацію у широкому розумінні (а саме, диференціацію можливих варіантів звільнення від кримінальної відповідальності тих осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані із знищенням чи пошкодженням чужого майна).

Отже, у вузькому значенні диференціація кримінальної відповідальності – це визначення законодавцем допустимих меж та градація можливих варіантів обмежень прав і свобод особи, яка зазнала державного осуду за вчинення кримінального правопорушення; ця діяльність законодавця спрямована на реалізацію принципу кримінально-правової політики (а також принципу кримінального права), згідно з якими кримінальна репресія не має мати зрівняльного характеру [28].

1.4 Диференціація кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна в історії вітчизняного кримінального права

Право як продукт історичного розвитку суспільства відображає загальні закономірності його розвитку, позитивний (та негативний) досвід регулювання суспільних відносин. Вивчення цього досвіду дає змогу встановлювати історичну зумовленість криміналізації певних діянь та прогнозувати розвиток кримінально-правової охорони тих чи інших суспільних відносин.

Більшість дослідників історії розвитку кримінального права схильні «періодизувати» його, при цьому виокремлюючи певні етапи розвитку права у взаємозв'язку із історичними особливостями розвитку держави [26, с. 163].

Зокрема, Ю. А. Дорохіна пропонує таку «періодизацію становлення законодавства щодо кримінально-правової охорони власності:

1) середина X ст. – перша половина XIX ст. – премодерн, період становлення інституту злочинів проти власності в умовах феодальної системи, характерною ознакою якого є зародження основ кримінально-правової охорони відносин власності, формування першої системи злочинів проти власності;

2) перша половина XIX століття – 1917 р. – модерн, період формування системи кодифікованого кримінального права, зумовленого лібералізацією законодавства, характерною особливістю якого є розширення системи злочинів проти власності та їх класифікації;

3) 1917–1991 рр. – егалітарний, період утворення нормативної бази кримінального законодавства, заснованого на принципах соціалізму, для якого характерна значна трансформація системи злочинів проти власності. У цей час домінує ідея щодо пріоритету захисту державного та колективного інтересів, що призвело до існування двох, по суті, однакових систем злочинів проти власності. Цей процес суттєво вплинув і на визначення кола караних діянь, і на вдосконалення визначень ознак окремих складів злочинів проти власності, способів їх учинення, призначення покарання за них тощо;

4) 1991–2001 рр. – ліберальний, період початку вітчизняної лібералізації кримінального законодавства, який завершився прийняттям у 2001 р. КК України і для якого характерний перехід шляхом змін від кримінального законодавства, заснованого на принципах соціалізму, до законодавства, побудованого на ліберальних принципах;

5) 2001 р. – сьогоднішня – сучасний неоліберальний період, для якого характерне поглиблене правове регулювання відносин власності на основі ліберальних принципів та який зумовлений потребою в подальшому вдосконаленні доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності» [60, с. 26–27].

Запропонована періодизація розвитку кримінально-правової охорони власності на теренах України є цілком логічною та прийнятною, а отже, слугуватиме методологічною основою дослідження вітчизняного генезису диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна.

Найголовнішою історичною пам'яткою права Київської Русі є Руська Правда як найдавніший кодифікований акт українського права, який був основною підставою для здійснення правосуддя протягом декількох століть. У кожній редакції Руської Правди визначено злочини, які стосуються знищення чи пошкодження майна. При цьому Руська Правда (у всіх її редакціях) диференціювала кримінальну відповідальність за знищення та пошкодження майна залежно від предмету посягання. Приміром, розширена редакція передбачала знищення чи пошкодження знаку власності на бортних деревах або самих дерев, що встановлювали межі (ст.ст. 65, 66), «борті», тобто колоди для бджіл, дерев із бджолами в дуплі, пасік (ст.ст. 68, 69), коней чи іншої худоби (ст. 80), подвір'я чи «гумна», тобто місця зберігання хліба у скиртах (ст. 80) [170].

У ст. 18 короткої редакції Руської Правди зазначено: «А якщо хто зламає списа, щит або одяг і виявить бажання залишити їх собі, то власникові взяти з нього худобу. Але якщо б він зіпсутого не захотів взяти собі, то платити йому худобою стільки, скільки він би сам заплатив за ті речі» [138], а в ст. 32 міститься

такий припис: «Якщо знищать княжий борт (вулик), або викрадуть бджіл, то платити 3 гривні» [138]. Стаття 34 передбачає штраф 12 гривень за розорювання польової межі або зруйнування межового стовпа. Забиття зі злості чужого коня чи іншої худоби каралося 12 гривнями штрафу і, крім того, винний мав відшкодувати власникові їх вартість. Доволі суворо за Руською Правдою каралося знищення майна шляхом підпалу. Згідно зі ст. 83, підпалювач господарства (двору) видавався князеві зі всім майном, із якого виплачувалося відшкодування власникові знищеного майна, а іншим майном, як і самим винним, розпоряджався князь [138].

Під час перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського чинними джерелами права були Руська Правда, руське звичаєве право, судебник Великого князя Казимира 1468 року, а згодом – Литовські Статути.

Погляди щодо охорони права власності в Литовських Статутах (1529 р., 1566 р. та 1688 р.) дуже схожі до тих, що закріплені Руською Правдою. Адже, «одним із джерел Литовських Статутів була Руська Правда і тому спостерігається подібність кримінально-правових інститутів цих пам'яток права» [43, с. 48]. Зокрема, Статути забороняли розбирати на дрова будинки, паркани, витолочувати посіви за потреби у зв'язку з несенням військової служби. Литовськими Статутами спеціально передбачалася відповідальність за знищення чужих хмільників, бортних дерев, пасток для полювання, знищення гаю, знищення посівів, недбале зберігання майна. У всіх цих випадках передбачався відповідний штраф на користь власника. Особливо суворо каралися підпали майна. Так, вчинення з необережності пожежі у пущі каралося смертною карою. Нанесені збитки відшкодовувалися за рахунок майна винного. Підпал замку, міста, будинку карався спаленням винного [168, с. 278]. Цікавою особливістю усіх трьох Литовських Статутів є те, що ними також встановлювалася відповідальність за погрозу знищення майна (будинку, дворових будівель, збіжжя) шляхом підпалу. Якщо після погрози винного таке знищення відбулося, то той, хто погрожував, повинен був відшкодувати потерпілому шкоду. Якщо б

він заперечував свою вину, то також мав би відшкодувати шкоду потерпілому, а сам шукати винного [166, с. 255; 167, с. 376; 168, с. 292].

Судебник 1497 року (далі – Судебник) поряд із такими злочинами проти майнових прав, як розбій та крадіжка (татьба), передбачав відповідальність за знищення чи пошкодження чужого майна, зокрема за: підпал (ст. 7, 9 Судебника), неповернення боргу через втрату майна (ст. 55 Судебника), потраву худобою посівів (ст. 61 Судебника), пошкодження чи знищення межових знаків земель (заорювання та перекошування меж та границь) (ст. 62 Судебника). Водночас підпал вважався особливо тяжким злочином поряд із вбивством, розбоєм та крадіжкою і карався смертною карою [20, с. 47].

Положення про відповідальність за знищення чи пошкодження чужого майна, що містить Судебник 1550 року, дещо змінені. Наприклад, ст. 61 Судебника 1550 року передбачає обов'язкове застосування смертної кари до «зажигальників», якщо майна винного не достатньо для відшкодування позивачеві заподіяної шкоди, тобто унеможлиблює передачу винним позивачу для відробітку боргу. Виняток становить нове положення ст. 12 Судебника, яка стосується випадку перемоги на «полі» відповідача у справі за підпал, адже в такому разі винний має знайти поручителів, а якщо не знайде, то підлягатиме тюремному ув'язненню. Стаття 86 Судебника 1550 року змінює санкцію ст. 61 Судебника 1497 року, оскільки покладає відповідальність за «потраву» посівів худобою не на ту особу, чия загорожа була несправною, а на власника худоби [20].

У «Правах, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року також чітко простежується вплив Руської Правди та Литовських Статутів. Зокрема, цей акт передбачає відповідальність за умисне спущення чужого ставка чи пошкодження або підпал млина (винний мав сплатити потерпілому 12 рублів, а також відбудувати млин або наповнити ставок водою). Покарання за знищення чи пошкодження меж були грошовими: 20 рублів за знищення межі та 3 рублі за її переорювання. Грошова кара передбачалася також за пошкодження або знищення бортного дерева та хмільника [137].

Так само суворо, як і раніше, карались підпали. За умисний підпал міста, села, будинку винний підлягав спалюванню на вогні, а заподіяна шкода відшкодовувалася за рахунок його майна. Винний у підпалі двору, лісу, степу на ґрунті сварки і злості підлягав арешту й, крім того, мав відшкодувати заподіяну шкоду. Водночас «Права, за якими судиться малоросійський народ» передбачали спеціальні умови звільнення від відповідальності за пошкодження майна. Згідно з цим актом не підлягала кримінальній відповідальності особа, яка пошкодила чуже майно у зв'язку із гасінням пожежі або коли вона своїми діями відвернула пожежу сусідніх будинків [137]. Характерною ознакою «Прав, за якими судиться малоросійський народ» є спроба помістити в одному розділі усі злочини, які пов'язані зі знищенням чи пошкодженням чужого майна.

Як підсумок, варто зазначити, що у, так званій, період «премодерну» (середина X ст. – перша половина XIX ст.) відбувалось поступове становлення інституту злочинів проти власності загалом та злочинів, пов'язаних із знищенням та пошкодженням майна, зокрема. В умовах феодальної системи зароджувалися основи кримінально-правової охорони відносин власності, яка зазвичай тісно перепліталась із цивільно-правовою охороною. Формування першої системи злочинів проти власності, значну частку яких становили посягання, пов'язані із знищенням чи пошкодженням майна, характеризувалось поєднанням покарань із обов'язком відшкодування завданих збитків. Цей період розвитку законодавства характеризується значною казуїстичністю, передбачаючи різні покарання за знищення чи пошкодження різних видів майна. Загальні норми, які б передбачали відповідальність за знищення чи пошкодження майна, незалежно від предмета посягання чи від його власника, – відсутні. Натомість такий спосіб знищення чи пошкодження чужого майна, як підпал, карається доволі суворо.

Наступний період розвитку – модерн (перша половина XIX століття – 1917 р.). Однією із основних пам'яток права цього періоду є Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року, яке з певними змінами у 1857 році було внесене до 15-го тому Зводу законів Російської імперії 1832 року. Звід законів включав більш чіткі формулювання, точніші визначення порівняно

з раніше чинними законами, але поряд із цим і надмірну «подрібненість» певних злочинних діянь, оскільки замість загальних формулювань закон часто встановлював надзвичайно конкретні індивідуальні ознаки складів злочинів і водночас використовував доволі часто відсильні санкції до інших своїх статей для визначення міри покарання [20, с. 50].

При цьому норми про знищення та пошкодження майна було доволі чітко систематизовано. Зокрема, Розділ XII Зводу законів «Про злочини і проступки проти власності приватних осіб» у підрозділах I та II закріплював відповідальність за посягання, пов'язані зі знищенням та пошкодженням чужого майна. Згідно з цими нормами, встановлювалась відповідальність за знищення та пошкодження такого майна приватних осіб:

1. сади, огорожа, збіжжя, луки, тварини (ст. 2181);
2. знаряддя чи снасті для полювання та рибальства (ст. 2182);
3. граничні межі та інші знаки (ст. 2184);
4. чужі письмові акти та документи (ст. 2203);
5. підпал житлових приміщень (ст. 2185);
6. підпал нежитлових приміщень, крамниць, комор чи магазинів з товарами та припасами будь-якого іншого роду, крім життєво важливих і військових (ст. 2188);
7. знищення будь-якого чужого майна способом вибуху пороху, газу чи інших легкозаймистих речовин (ст. 2196);
8. затоплення лугів, полів, садів, городів, лісів, складів збіжжя, інших життєво важливих запасів чи товарів (ст. 2197);
9. знищення чи пошкодження копалень (ст. 2198);
10. кораблів, житлових будівель та місць перебування людей, цілих міст та сіл (ст. 2199);
11. знищення чи пошкодження будь-яким способом чужих будівель, кораблів, лісів, садів, городів, копалень (ст. 2201);
12. знищення будь-якого рухомого майна (ст. 2202);

13. зараження хворобою чи отруєння чужої худоби та інших свійських тварин (ст.ст. 2204, 2205);

14. риби у річках та ставах (ст. 2205) [154].

Новелою Зводу законів порівняно з раніше чинним законодавством є встановлення кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження вогнем майна, яке належить самому винному та яке є застрахованим, із метою одержання грошового прибутку (ст. 2191).

Окрім знищення та пошкодження майна приватних осіб, передбачались також й інші випадки умисного чи необережного знищення чи пошкодження майна, зокрема встановлених на публічних місцях хрестів, зображень Спасителя, Богородиці, всіх святих та ангелів із мотивів явної неповаги до християнської віри (ст. 230 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року); виставлених у публічних місцях, портретів, статуй, бюстів чи іншого зображення імператора (ст. 268); будь-якого роду акта чи документа, які слугують доказом права держави на майно (ч. 5 ст. 275), тощо [20].

І Звід законів, і Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року мали надто громіздку систему покарань із явно вираженим становим характером, властивим для феодального права. Зазначені акти спробували відмежувати кримінальне законодавство від адміністративного, однак чіткого розмежування не здійснили [20, с. 51].

Ще один нормативно-правовий акт, який регулював кримінально-правові відносини у зазначений період, є прийняте 1903 року Кримінальне уложення, в якому чітко простежується вплив Зводу законів та Уложення 1845 року, оскільки питання знищення чи пошкодження різних предметів власності регулювалося аналогічно до їхніх норм. Змінились лише окремі покарання за ці діяння; вони уже не мали відсильного характеру та не були надто «громіздкими». Кримінальне уложення 1903 року передбачало також деякі нові склади злочинів, пов'язані із знищенням чи пошкодженням майна. Зокрема, ним встановлювалась відповідальність за участь у натовпі людей, який, діючи узгодженими силами учасників, вчинить пошкодження чужого майна з мотивів релігійної, расової чи

станової ворожнечі, або через економічні відносини, чи через чутки, що порушують громадський спокій (п. 1 ч. 1 ст. 122); знищення складів зброї чи військових припасів, заводів із виготовлення зброї чи знарядь, укріплень, військових кораблів, залізничних шляхів, телеграфів чи телефонів, монетного двору, державного казначейства чи кредитної установи (п. 2 ч. 1 ст. 123). Також, одним із альтернативних діянь об'єктивної сторони державної зради було знищення складів засобів для нападу та захисту від ворога чи предметів військового харчування, приведення у непридатний стан сухопутних чи водних шляхів сполучення, телеграфів чи телефонів, інших засобів зв'язку різних частин армії (ч. 5 ст. 108) [173].

Заслуговує на увагу також те, що Уложення 1903 року диференціювало кримінальну відповідальність за умисне пошкодження чужого майна залежно від розміру заподіяної шкоди. У ст. 547 спричинення шкоди, яка перевищує 500 рублів, визнано обтяжуючою ознакою, при цьому основний склад знищення чи пошкодження чужого майна не містить мінімального розміру заподіяної шкоди, на підставі якого настає відповідальність за нього. Також Уложення передбачало ще й привілейований склад цього злочину – малозначне пошкодження, не вказуючи при цьому суми, до досягнення якої це діяння вважалося малозначним [173].

Також варто зазначити, що в Кримінальному уложенні змінено термінологічний підхід, а саме терміни «знищення та пошкодження майна», які застосовувались раніше об'єднані у загальному терміні «пошкодження». Таке законодавче вирішення пояснюється позицією авторів Уложення, які вважали, що пошкодження чужого майна виявляється не лише у формі його псування, а й знищення, яке вже охоплюється поняттям пошкодження, якому властиво багато ступенів, починаючи зі найнезначнішого, що впливає на суть або призначення речі, закінчуючи її повним знищенням [65].

На західноукраїнських землях, що входили до складу Австро-Угорської імперії, основними джерелами кримінального права були Кримінальні кодекси 1787 року (Йосефіна), 1803 року (Францішкана) та Угорське кримінальне

уложення про злочини і проступки 1879 року, в яких теж були норми, що охороняли майно від знищення чи пошкодження, однак без такої надмірної диференціації, як у вищезгаданому законодавстві [20, с. 53].

Отже, під час періоду модерну простежується формування системи кодифікованого кримінального права, зумовленого лібералізацією законодавства, характерною особливістю якого є розширення системи злочинів проти власності, які полягають у знищенні чи пошкодженні чужого майна та їх класифікації. Законодавство цього періоду також передбачає відповідальність за знищення чи пошкодження власного майна за наявності певних умов. Новелою цього періоду є поява складів злочинів, у яких знищення чи пошкодження чужого майна є лише однією з альтернативних форм об'єктивної сторони або одним із альтернативних способів їх вчинення. Також важливою новелою цього періоду є закріплення «загальної» норми, яка передбачає умисне знищення чи пошкодження будь-якого майна (незалежно від його виду), та диференціація кримінальної відповідальності за це діяння залежно від розміру заподіяної шкоди.

Наступним етапом розвитку норм про знищення чи пошкодження майна є егалітарний період, протягом якого сформувалась нормативна база кримінального законодавства, заснованого на принципах соціалізму.

Зокрема, Кримінальний кодекс Української РСР 1922 р. диференціював кримінальну відповідальність за пошкодження майна на два види: простий вид – пошкодження майна у будь-який спосіб (ч. 1 ст. 145) і пошкодження майна загально небезпечним способом – шляхом підпалу, підтоплення, вибуху тощо (ч. 2. ст. 145). Також диференціювалась кримінальна відповідальність за знищення чи пошкодження майна залежно від видів об'єктів власності. Зокрема, спеціальними нормами встановлювалась відповідальність за пошкодження або знищення лісових насаджень, пошкодження або знищення продукції у процесі виробництва, посівів та урожаю, пам'яток культури, взятих під охорону держави об'єктів природи [86].

Кримінальний кодекс Української РСР 1927 року передбачав диференціацію кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна такими

засобами: ст. 75 встановлювала кримінальну відповідальність за умисне знищення чи пошкодження майна, що належало державі, громадянам і кооперативним організаціям чи підприємствам, а так само електропроводок, засобів зв'язку, яке каралося позбавлення волі на строк до трьох років, або виправно-трудовими роботами (ч. 1 ст. 75 КК 1927 року). Ті самі дії, вчинені неодноразово, або які призвели до припинення чи перерви виробництва або заподіяння іншої тяжкої втрати, каралися позбавленням волі на строк до 5 років із конфіскацією майна або без такої (ч. 2 ст. 75 КК 1927 року). Якщо ці дії вчинені через підпал, затоплення чи іншим загально небезпечним способом, або якщо вони спричинили людські жертви чи громадське лихо, каралися позбавленням волі на строк до 10 років із конфіскацією майна або без такої (ч. 3 ст. 75 КК 1927 року) [86].

Згодом цей кодекс було доповнено ст. 75-1, яка передбачала відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна приватної особи, вчинене на ґрунті класової боротьби за сприяння здійсненню заходів Радянської влади, вчинене через підпал або іншим загально небезпечним способом, яке каралося позбавленням волі на строк до 5 років із конфіскацією всього або частини майна (ч. 1 ст. 75-1 КК 1927 року). Ті самі дії, що спричинили людські жертви або громадське лихо, каралися позбавленням волі на строк до десяти років із конфіскацією майна (ч. 2 ст. 75-1 КК 1927 року) [86].

Умисне знищення або пошкодження майна, що належить приватним особам, каралося, залежно від виду цього злочину, позбавленням волі або виправно-трудовими роботами на строк до 6 місяців або штрафом, позбавленням волі на строк до 5 років, позбавленням волі на строк до десяти років (ст. 189 КК 1927 року).

Також аналізований кодекс містив низку «спеціальних» норм, які встановлювали відповідальність за знищення чи пошкодження окремих видів майна. Зокрема, умисне знищення або доведення до господарської непридатності коней у господарствах усупільненого сектору, вчинене на ґрунті контрреволюційних намірів, або підбурювання до таких злочинів, каралося

позбавленням волі на строк до 10 років із конфіскацією майна (ч. 1 ст. 75-2 КК 1927 року). Злочинний недогляд таких коней, якщо це не спричинило падіж коня або не призвело його до непридатного стану, каралися позбавленням волі на строк до трьох років або виправно-трудовами роботами (ч. 2 ст. 75-2 КК 1927 року). Дії осіб, які умисно знищували коня в приватному господарстві, або приводили його до господарської непридатності, каралися позбавленням волі на строк до 5 років або штрафом (за наявності пом'якшуючих обставин) у розмірі десятикратної вартості коня (ст. 75-2а КК 1927 року). Псування або поламавання належних радгоспам, машинно-тракторним станціям або колгоспам тракторів, сільськогосподарських машин каралося виправно-трудовами роботами на строк до 6 місяців і позбавленням волі на строк до 3 років (ст. 75-4 КК 1927 року). Умисне пошкодження морського телеграфного кабелю каралося позбавленням волі на строк до 1 року і виправно-трудовами роботами на строк до 6 місяців, штрафом (ст. 76 КК 1927 року). Необережне знищення або пошкодження державного чи громадського майна каралося позбавленням волі на строк до 2 років або виправно-трудовами роботами на строк до одного року (ст. 57-6 КК 1927 року). Безгосподарне ставлення працівників бібліотек до своїх обов'язків, що спричинило руйнування або розтрату книжкового фонду, псування книг, каралося позбавленням волі на строк до 3 місяців, виправно-трудовами роботами на строк до 3 місяців або громадською доганою (ст.ст. 176-1, 177-2 КК 1927 року) [86].

Також встановлювалась кримінальна відповідальність за знищення чи пошкодження власного, а не лише чужого майна. Так, згідно зі ст. 75-3 КК 1927 року умисне знищення чи пошкодження майна з метою отримання страхової винагороди, залежно від виду цього злочину, каралося позбавленням волі до 3 років, або виправними роботами до 5 років із конфіскацією майна або без неї, або позбавленням волі до 10 років із конфіскацією майна або без неї.

Щодо систематизації цих кримінально-правових норм варто відмітити, що більшість вказаних вище злочинів із причин ідеологічного характеру були віднесені тодішнім законодавцем до підрозділу «Інші злочини проти порядку

управління» і лише два з них (передбачені ст.ст. 177-7, 189 КК) знаходились у розділі «Майнові злочини».

Кримінальна відповідальність за необережне знищення чи пошкодження майна, що перебуває у приватній власності, була відсутня. Крім цього, знищення та пошкодження майна були ознаками складів таких злочинів, як бандитизм, масові безпорядки та втеча з-під варти чи місця ув'язнення. Новим положенням було встановлення кримінальної відповідальності за створення реальної небезпеки пошкодження чи знищення майна. Простежувалася закономірність, що покарання за знищення чи пошкодження майна, що перебуває у приватній власності, є набагато легшим, ніж за аналогічні діяння щодо державного майна, що може свідчити про пріоритет охорони у той час державної форми власності над приватною [20, с. 54].

Кримінальний кодекс Української РСР 1960 року значною мірою відрізнявся від КК Української РСР 1927 року [43, с. 52]. Однак, він також диференціював кримінальну відповідальність за знищення чи пошкодження майна залежно від форми власності та форми вини. Так, Розділом «Злочини проти державної і колективної власності» було передбачено:

- умисне знищення або пошкодження державного чи колективного майна (ст. 89 КК 1960 року);
- необережне знищення або пошкодження державного чи колективного майна (ст. 90 КК 1960 року);
- злочинно-недбале ставлення до охорони державного або колективного майна (ст. 91 КК 1960 року) [85].

Натомість в розділі «Злочини проти індивідуальної власності громадян» було передбачено відповідальність лише за умисне знищення або пошкодження індивідуального майна громадян (ст. 145 КК 1960 року). При цьому карався такий злочин менш суворо, ніж аналогічні дії, вчинені щодо державного чи колективного майна. Зокрема, умисне знищення або пошкодження державного чи колективного майна, залежно від виду цього злочину, каралося: позбавленням волі на строк до 1 року, або виправними роботами на той же строк, або штрафом

у розмірі до 200 карбованців (ч. 1 ст. 89 КК 1960 року); позбавленням волі на строк до 10 років (ч. 2 ст. 89 КК 1960 року); позбавленням волі на строк від 8 до 15 років (ч. 3 ст. 89 КК). Водночас умисне знищення чи пошкодження приватного майна, залежно від виду цього злочину, каралося виправними роботами на строк до 6 місяців або штрафом в розмірі до ста карбованців (ч. 1 ст. 145 КК 1960 року) або ж позбавленням волі на строк до 8 років (ч. 2 ст. 145 КК 1960 року) [85].

У цьому кодексі також була диференціація кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна залежно від видів об'єктів власності. Тому злочини, пов'язані із знищенням чи пошкодженням окремих видів майна, передбачені у багатьох «спеціальних» нормах інших глав Особливої частини КК 1960 року (ст. 60, 71, 78, 144, 159, 205, 207, 228, 244, 245, 248, 261 КК 1960 року).

Протягом своєї чинності КК 1960 року неодноразово доповнювався іншими нормами, які встановлювали кримінальну відповідальність за знищення чи пошкодження майна, відтак ще детальніше її диференціювали. Зокрема, КК 1960 року був доповнений ст.ст. 78-1, 86-2, 147-2, 147-3, 155-8, 189-5, 198-2 (Додаток 3). Більшість цих норм з'явилась у КК після 1991 року, у так званій «ліберальний» період, для якого характерний перехід від кримінального законодавства, заснованого на принципах соціалізму, до законодавства, побудованого на ліберальних принципах.

Усі ці склади злочинів, передбачені «спеціальними» нормами (як із первинної редакції, так і доданими згодом у КК 1960 року), можна поділити на такі три групи:

1) ті, що передбачали знищення чи пошкодження **окремих видів** майна (зокрема, шляхів сполучення і транспортних засобів; об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів; посівів і насаджень; майна працівника правоохоронного органу чи судді; морського телеграфного кабелю; пам'яток історії та культури; військового майна);

2) ті, у яких знищення чи пошкодження майна (чи певних видів майна) було одним із **способів** вчинення злочину (зокрема, диверсії, масових безпорядків, вимагательства, протидії законній підприємницькій діяльності; примушування

до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань; насильства над населенням у районі воєнних дій);

3) ті, де знищення чи пошкодження майна вказувалось як **суспільно небезпечний наслідок** (зокрема, злочинно-недбале ставлення до охорони державного або колективного майна; злочинно-недбале використання або зберігання сільськогосподарської техніки; злочинно-недбале зберігання зерна та насіння олійних культур; забруднення водойм і атмосферного повітря; промотання або втрата військового майна; порушення правил кораблеводіння).

У цьому аспекті особливо слід наголосити, що, відповідно до КК 1960 року, до «спеціальних» потерпілих від умисного знищення чи пошкодження майна у зв'язку з їх службовою діяльністю належали лише судді та працівники правоохоронних органів (ст. 189-5 КК 1960 року). І то лише у «ліберальний» період, починаючи із 1991 року, коли він і був доповнений цією статтею. До цього, кримінальна відповідальність за знищення чи пошкодження чужого майна не диференціювалась у зв'язку зі службовою (громадською чи будь-якою іншою) діяльністю власника цього майна.

Водночас КК 1960 року передбачав значно більшу низку норм, якими встановлювалась кримінальна відповідальність за погрозу знищенням чи пошкодженням майна, висловлену «спеціальним» потерпілим у зв'язку із їх службовою чи громадською діяльністю. Зокрема:

- стаття 176-2 КК 1960 року «Погроза щодо судді»;
- стаття 180 КК 1960 року «Перешкодження явці свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від дачі показань чи висновку, підкуп цих осіб або погроза помстою за раніше дані показання чи висновок»;
- стаття 189-2 КК 1960 року «Погроза працівникові правоохоронного органу»;
- стаття 190 КК 1960 року «Погроза або насильство щодо посадової особи, громадського працівника або громадянина, який виконує громадський обов'язок»;
- стаття 217-4 КК 1960 року «Примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків» [85].

При цьому дві із зазначених вище статей (ст.ст. 180, 190) містилися ще у первинній редакції цього кримінального закону, іншими трьома він був доповнений значно пізніше (ст. 176-2 – у 1990 році; ст. 189-2 – у 1991; ст. 217-4 – у 1993 році).

Відтак було започатковано дещо «дивну традицію»: погроза знищити (чи пошкодити) майно певної особи, висловлена їй у зв'язку із її службовою чи громадською діяльністю, визнавалася злочинною та кримінально-караною поведінкою, а знищення (чи пошкодження) майна цієї ж особи у зв'язку із її службовою чи громадською діяльністю – взагалі було злочином. Адже, згідно зі ст. 145 КК 1960 року умисне знищення або пошкодження індивідуального майна громадян було кримінально караним лише якщо воно завдало значної шкоди потерпілому, або було вчинене шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, чи спричинило людські жертви або інші тяжкі наслідки. Якщо ж заподіяна шкода не була значною, то умисне знищення чи пошкодження індивідуального майна не було ані злочинним, ані кримінально караним. При цьому поняття значної шкоди тоді було оціночним, адже не визначалось на рівні кримінального закону.

2001 р. – сьогодні – сучасний неоліберальний період, для якого характерне поглиблене правове регулювання відносин власності на основі ліберальних принципів та який зумовлений потребою в подальшому вдосконаленні доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності.

Варто зазначити, що відгомін цієї «традиції» простежується і в сучасному «неоліберальному» періоді. Зокрема, у чинному КК України, а саме у ст. 405, передбачено кримінальну відповідальність за погрозу знищення чи пошкодження майна начальника у зв'язку з виконання ним обов'язків з військової служби [84]. Водночас спеціальна норма, яка б встановлювала відповідальність за знищення чи пошкодження майна начальника у зв'язку з виконання ним обов'язків з військової служби, у КК України відсутня.

Загалом, у КК України 2001 року (із прийняттям якого і започатковано «неоліберальний» період) все-таки є багато «спадкових» елементів, які «запозичені» із КК 1960 року, зокрема й у частині диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна. Також у КК 2001 року без суттєвих змін «збереглися» кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за диверсію, масові заворушення, пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів, пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів, вимагання, протидію законній господарській діяльності, примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, умисне знищення чи пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини, умисне знищення чи пошкодження майна працівника правоохоронного органу та судді (щоправда, уже не в одній, а в двох різних нормах), умисне та необережне знищення та пошкодження військового майна та його втрату, насильство над населенням у районі воєнних дій.

Хоча, безумовно, КК 2001 року містить і значні прогресивні зміни в кримінально-правовій охороні власності від посягань, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням об'єктів власності. Зокрема, на відміну від КК 1960 року, чинний кримінальний закон не диференціює відповідальність за посягання на власність залежно від її форми (державної, комунальної чи приватної). Так, умисне знищення майна (незалежно від форми власності на нього) передбачене ст. 194 КК України; необережне знищення чужого майна (незалежно від форми власності на нього) – ст. 196; порушення обов'язків щодо охорони майна (також незалежно від форми власності на нього) – ст. 198 КК України.

Однак, в окремих аспектах врегулювання кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна КК України 2001 року був «кроком назад» порівняно з КК України 1960 року. Насамперед, це стосується редакції ч. 2 ст. 194 КК України.

Незначні зміни у формулюванні цієї правової норми (порівняно із формулюванням ч. 2 ст. 145 КК 1960 року) призвели до того, що умисне знищення чи пошкодження чужого майна, що не спричинило шкоди у великих розмірах, перестало бути кримінально-караним навіть за умови, коли воно вчинене загально небезпечним способом.

Нагадаємо, що диспозиції ст. 145 КК 1960 року, яка встановлювала кримінальну відповідальність за умисне знищення чи пошкодження індивідуального майна громадян, були сформульовані так:

частина 1: «Умисне знищення або пошкодження індивідуального майна громадян, що завдало значної шкоди потерпілому»;

частина 2: «Умисне знищення або пошкодження індивідуального майна громадян, вчинене шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, чи таке, що спричинило людські жертви або інші тяжкі наслідки» [85].

Відтак ця стаття фактично містила два основних склади злочину, а не основний та кваліфікований. Отже, якщо умисне знищення або пошкодження індивідуального майна громадян було вчинене шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, чи таке, що спричинило людські жертви або інші тяжкі наслідки, воно завжди визнавалось злочинним та кримінально-караним, незалежно від того, чи спричинило воно значну майнову шкоду потерпілому. Так само і умисне знищення чи пошкодження державного чи колективного майна, яке, згідно зі ст. 89 КК 1960 року, було кримінально-караним незалежно від розміру спричиненої шкоди чи способу вчинення.

Натомість у ч. 2 ст. 194 чинного КК України 2001 року законодавець замість словосполучення «умисне знищення або пошкодження майна» використав конструкцію – «те саме діяння», відтак «перетворивши» з основного у кваліфікований той склад злочину, що нею передбачений.

А оскільки ч. 1 ст. 194 КК України 2001 року передбачено відповідальність за «умисне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах», то для кваліфікації за ч. 2 цієї статті (як кваліфікованого складу злочину) необхідно встановити наявність у діях особи усіх ознак

основного складу злочину (передбаченого ч. 1 ст. 194 КК України), зокрема й спричинення шкоди у великих розмірах, і хоча б однієї із тих кваліфікуючих ознак, що передбачені ч. 2 ст. 194 КК України.

На недосконалість цієї правової норми неодноразово наголошувалося у сучасній кримінально-правовій науці. Зокрема, І. Б. Газдайка-Василишин у 2011 році обґрунтувала «необхідність встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження чужого майна, що завдало значної шкоди потерпілому, та адміністративної відповідальності за такого ж роду діяння, якими не заподіяно значної шкоди потерпілому» [42, с. 9]. А згодом, у 2012, додатково аргументуючи свою пропозицію, акцентувала, що «чинна редакція статті 194 КК призводить до того, що на практиці виникають парадоксальні ситуації, коли кримінально-правова кваліфікація зводиться до абсурду» [41, с. 194].

У 2016 році, вирішуючи питання кримінально-правової оцінки умисного знищення або пошкодження чужого майна, яке не спричинило майнової шкоди у великих розмірах, А. В. Семенюк-Прибатень наголосила, що «згідно з чинним КК України, таке знищення або пошкодження чужого майна не є злочином, незалежно від способу його вчинення» [158]. Для усунення цієї прогалини вчена запропонувала «криміналізувати діяння, спрямовані на знищення чи пошкодження чужого майна загальнонебезпечним способом, незалежно від розміру шкоди, завданої такими діяннями» [158, с. 7].

Проте, усі ці науково-обґрунтовані пропозиції так і не знайшли свого законодавчого впровадження. Більше того, якщо послідовно розвивати описану вище точку зору, слід наголосити на ще одному проблемному аспекті, що виник одночасно з прийняттям у 2001 році ст. 194 КК України, однак досі не став об'єктом належної уваги ані науковців, ані законотворців. Йдеться про таке: ч. 2 ст. 194 КК України 2001 року передбачає не лише підпал, вибух чи інший загальнонебезпечний спосіб як кваліфікуючу ознаку умисного знищення чи пошкодження майна. Як кваліфікуючі передбачені такі ознаки:

– заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах;

- спричинення загибелі людей;
- спричинення інших тяжких наслідків.

І лише кваліфікація за першою із них не створює описаних вище проблем. Адже спричинення майнової шкоди в особливо великих розмірах завжди охоплює і шкоду у великих розмірах (як ознаку основного складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК). Водночас на практиці цілком можливі ситуації, коли умисне знищення чи пошкодження майна спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки, проте не заподіяло шкоду в великих розмірах. Відтак дії винних осіб також не можна кваліфікувати за ч. 2 ст. 194 КК, адже кваліфікований склад злочину має містити усі ознаки основного складу злочину. Детальніша увага цій проблематиці та шляхам її вирішення буде приділена у наступних розділах цього дослідження. Наразі вона коротко описана для ілюстрації того, що «неоліберальний» період розвитку диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна мав (та має) не лише прогресивні, а й регресивні ознаки.

Ще один неоднозначний напрям розвитку диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна притаманний неоліберальному періоду, зокрема, це доповнення кримінального закону низкою «спеціальних» норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за знищення чи пошкодження окремих видів майна, об'єктів права власності чи майна, що належить певному колу потерпілих. КК України 2001 року містить значно більшу кількість таких норм порівняно із КК 1960 року. Згодом, протягом періоду від набрання чинності 01.09.2001 і до теперішнього часу його також було доповнено такими нормами: ст. 194¹ «Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики»; ст. 270¹ «Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства»; ст. 347¹ «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста». Окрім цього, чинний КК також доповнювався і, так званими, «складеними» складами злочину, в яких знищення чи пошкодження майна є одним із способів вчинення злочину (наприклад, ч. 2 ст. 206² КК України – «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи,

організації, поєднане із знищенням чи пошкодженням майна»). У результаті такого розвитку кримінального законодавства перед наукою та практикою постає чимало проблемних питань, які стосуються розмежування таких складів злочинів, правил кваліфікації таких діянь, однотипності застосування цих кримінально-правових норм, єдності судової практики, справедливості призначеного покарання тощо.

На цьому етапі дослідження, підсумовуючи, зазначимо таке:

– законодавство України про кримінальну відповідальність, як свідчать розглянуті пам'ятки її права, починаючи із середини X ст., традиційно передбачає відповідальність за знищення чи пошкодження чужого майна;

– кожному періоду розвитку кримінального законодавства притаманний свій ступінь та свої критерії диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна;

– міра та критерії такої диференціації у кожному проаналізованому періоді зумовлені рівнем розвитку суспільних відносин і тогочасною кримінально-правовою політикою;

– «крива» цієї диференціації почалась із казуїстичного встановлення різної відповідальності за окремі види майна, потім пройшла етап узагальнення (встановлення «рівної» кримінальної відповідальності незалежно від виду майна), а також етап розрізнення відповідальності залежно від форм власності (дещо повертаючись до казуїстичності), перебуває на етапі надмірної деталізації, коли поруч із «основним» складом злочину знищення чи пошкодження майна є безліч інших «спеціальних» норм, які конкурують із нормою, яка закріплює «основний» склад.

Отже, дослідивши історію розвитку диференціації кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна в Україні, з огляду на специфіку сучасного стану розвитку суспільних відносин та законодавства, перейдемо до аналізу актуального стану цієї проблематики.

Висновки до першого розділу

Підсумовуючи, зазначимо таке: аналіз наявних доктринальних визначень таких понять, як знищення та пошкодження майна, дає підстави виокремити певні істотні ознаки, притаманні кожному з них: 1) обидва ці терміни вказують одразу на дві ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення – і на суспільно небезпечне діяння, і на суспільно небезпечні наслідки. Тому, визначення цих понять мають містити опис і діяння, і наслідків. За цією ознакою вони відрізняються від таких термінів, як «псування», «руйнування» майна, які також використовуються в чинному КК України і вказують лише на діяння, не охоплюючи наслідків; 2) специфіка кримінально-правового тлумачення цих термінів обумовлює необхідність вказівки на протиправний руйнівний вплив на майно як істотну ознаку діяння, що охоплюється поняттями «знищення майна» та «пошкодження майна». Щодо загального (не кримінально-правового) розуміння цих понять, то ними охоплюється не лише протиправний, а й правомірний руйнівний вплив на майно; 3) ознакою, що розмежовує поняття «знищення майна» та «пошкодження майна», є наслідки, які спричиняються під час вчинення цих діянь. Знищення майна означає такі наслідки: фізичне припинення існування майна або такі його фізичні зміни, що унеможливають його відновлення; повна та постійна неможливість використання майна за його цільовим призначенням; припинення права власності на це майно. Своєю чергою, пошкодження майна означає такі наслідки: фізичні зміни, які погіршують якість чи зменшують цінність майна і можуть бути усунені; часткова та/або тимчасова неможливість використання майна за цільовим призначенням.

Такий підхід дав змогу сформулювати визначення аналізованих понять та, для повноти кримінально-правової охорони майна від протиправного руйнівного впливу, констатувати необхідність у кожній статті КК України, яка спрямована на виконання цього завдання, одночасно вживати обидва терміни – і «знищення», і «пошкодження» майна.

Концептуальний аналіз доктринальних підходів дав можливість виокремити чотири аспекти розуміння поняття «диференціація кримінальної відповідальності»: 1) як метод чи принцип кримінальної політики; 2) належність диференціації кримінальної відповідальності до низки галузевих (спеціальних) принципів кримінального права; 3) диференціація кримінальної відповідальності розглядається як законотворчий та правозастосовний процес; 4) диференціація кримінальної відповідальності як діяльність тлумачиться винятково законодавцем.

У роботі висловлено думку, що більш обґрунтованою видається позиція тих авторів, які визнають диференціацію кримінальної відповідальності прерогативою законодавця. Наведено аргументи на користь цієї позиції.

У дисертації запропоновано два визначення поняття «диференціація кримінальної відповідальності» (у, так званому, широкому та вузькому розуміннях, що дало можливість зменшити дискусії у кримінально-правовій доктрині).

Аналіз генезису реалізації диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна підтверджує, що законодавство України про кримінальну відповідальність, як свідчать розглянуті пам'ятки її права, починаючи із середини X століття, традиційно, передбачає відповідальність за знищення чи пошкодження чужого майна. При цьому кожному періоду розвитку кримінального законодавства притаманний свій ступінь та свої критерії диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження чужого майна.

Визначена «крива» цієї диференціації, яка розпочалась із казуїстичного встановлення різної відповідальності за окремі види майна, згодом пройшла етап узагальнення (встановлення «рівної» кримінальної відповідальності незалежно від виду майна), етап розрізнення відповідальності залежно від форм власності і до нині (дещо повертаючись до казуїстичності) перебуває на етапі надмірної деталізації, коли поруч із «основним» складом злочину – знищення чи пошкодження майна – є безліч інших «спеціальних» норм, які конкурують із нормою, яка закріплює «основний» склад.

РОЗДІЛ 2

ЗАСОБИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ЩОДО ДІЯНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗНИЩЕННЯМ АБО ПОШКОДЖЕННЯМ МАЙНА

2.1 Поняття та види засобів диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані із знищенням або пошкодженням майна

У попередніх частинах дисертації ми дійшли висновку про доцільність розгляду загального поняття диференціації кримінальної відповідальності у вузькому та широкому значеннях. Водночас, у вузькому значенні, диференціація кримінальної відповідальності – це визначення законодавцем допустимих меж та градація можливих варіантів обмежень прав і свобод особи, яка зазнала державного осуду за вчинення кримінального правопорушення, і ця діяльність законодавця спрямована на реалізацію принципу кримінально-правової політики (а також принципу кримінального права), згідно з якими кримінальна репресія не має мати зрівняльного характеру.

Очевидно, що для досягнення бажаного результату така діяльність законодавця має бути забезпечена багатьма засобами. Отже, виникає необхідність наукового осмислення відповідного інструментарію, який законодавцем використовується (часто інтуїтивно) для досягнення мети описаного принципу кримінально-правової політики.

Утім, поставлене питання не виявилось простим та очевидним, як воно виглядає на перший погляд. Із одного боку, зрозумілим має бути прагнення законодавця реалізувати принципи кримінально-правової політики за допомогою відомих, добре осмислених та ефективних інструментів, а з іншого, – кримінально-правова доктрина не має загальновизнаного розуміння поняття «засоби диференціації кримінальної відповідальності». Вчені, фактично, одностайні лише у тому, що такі засоби можна поділити на такі, які передбачені

у Загальній частині КК, і такі, що передбачені у Особливій частині кримінального закону.

Більше того, у спеціальній літературі немає однастайності навіть щодо назви відповідного інструментарію. Так, у роботах Л. Л. Крутлікова [92], П. П. Андрушка [3] та В. К. Грищука [51] можна простежити різні терміни, що позначають інструменти, які використовує законодавець для того, щоб градувати межі та обсяг кримінальної відповідальності: власне засоби, способи чи критерії. Не вдаючись до суті термінологічних спорів, які можуть виникнути із відповідною проблемою, зазначимо, що термін «засіб» найкраще відображає явище, яке є об'єктом нашого дослідження. Так, у Академічному тлумачному словнику української мови під «засобом» розуміється: 1. прийом, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; спосіб; 2. чого, який. Те, що служить знаряддям у якій-небудь дії, справі [2]. Отже, засіб – це те, що використовується для досягнення мети, цілі.

Щодо способу та критерію, то видається, це терміни, які можуть позначати досліджуване явище, але дещо під іншим кутом зору, акцентуючи на інших, менш важливих для нас аспектах явища. Тому розглянемо «засоби» диференціації кримінальної відповідальності.

Спеціальна література містить доволі різноманітні визначення розуміння і поняття «засоби диференціації кримінальної відповідальності», і переліки самих таких засобів. Наприклад, щодо питання про засоби диференціації кримінальної відповідальності слушною є позиція М. І. Хавронюка, який зазначає, що кримінальний закон має (чи може) передбачати такі можливості (засоби диференціації): 1) основні (призначення різних (за ступенем і характером), розрахованих на різні категорії осіб, що вчинюють злочини; призначення того чи іншого покарання у певних межах); 2) додаткові (засудження без призначення покарання; засудження із звільненням від покарання або його відбування, у т. ч. засудження із застосуванням до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру); 3) виняткові (з одного боку – повне складання призначених покарань при сукупності злочинів; з другого – безумовне звільнення від кримінальної

відповідальності або від покарання (у зв'язку із закінченням строку давності, а також – стосовно окремих категорій осіб – за амністією)) [195].

Н. О. Антонюк сформулювала власне розуміння засобів диференціації кримінальної відповідальності та запропонувала вважати ними прийоми законодавчої техніки, за допомогою яких законодавець відображає у кримінально-правових нормах типові ознаки складів злочинів та (або) різні типові форми потенційного обмежувального впливу на особу, що відповідатимуть характеру та ступеню суспільної небезпеки вчиненого та (або) суспільній небезпеці особи, яка вчинить такий злочин. Засобами диференціації кримінальної відповідальності, зазначає авторка, є: 1) врахування кількості вчинених злочинів; 2) врахування кількості учасників злочину; 3) врахування етапу, на якому злочинний намір був завершений чи зупинений (припинений); 4) передбачення можливості звільнення від кримінальної відповідальності, покарання або його відбування; 5) встановлення декількох видів покарань, а також їхніх меж, встановлення строків зняття та погашення судимості; 6) конструювання норм, що перебувають у конкуренції, та норм, що містять суміжні склади злочинів; 7) врахування вікової ознаки особи, яка вчинила злочин» [6].

Ґрунтовний аналіз позицій, висловлених у спеціальній літературі, здійснила Л. В. Павлик, яка зазначила, що аналіз кримінально-правової літератури дав змогу зробити висновок, що науковці виокремлюють такі засоби диференціації кримінальної відповідальності: 1) норма кримінального права; 2) класифікація (категоризація) злочинів; 3) множинність злочинів; 4) незакінчений злочин (незакінчена злочинна діяльність); 5) співучасть; 6) неповноліття; 7) обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання; 8) амністія; 9) судимість; 10) кваліфікуючі або привілеюючі ознаки або ж іноді науковці називають кваліфіковані, особливо кваліфіковані та привілейовані склади злочинів; 11) розмежувальні ознаки суміжних складів злочинів (складів, у яких основна частина ознак співпадає) або конститутивні ознаки, за допомогою яких створюються різні склади злочинів; 12) виділення із загальної норми спеціальної (спеціальних) норми (норм); 13) побудова норм про так звані складені злочини; 14) санкції статей Особливої

частини КК України або ж іноді вказують на внесення змін до санкції статті Особливої частини КК чи використання відносно-визначених, альтернативних і кумулятивних санкцій; 15) допущення можливості (факультативності) застосування додаткових покарань, умовне засудження і умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, або ж звільнення від покарання чи заміна покарання більш м'яким; 16) загальні та спеціальні види (підстави) звільнення від кримінальної відповідальності; 17) зміна критеріїв, які визначають співвідношення кримінально-правових норм та норм інших галузей права [129, с. 88–89].

Водночас, сумнівно, що все перелічене вище є засобом диференціації кримінальної відповідальності у власному змісті цього слова. І загалом, визначення поняття шляхом перелічування явищ, які становлять його обсяг, можливе лише у разі, якщо обсяг поняття чітко окреслений та вичерпно обмежений. Щодо поняття «засіб диференціації кримінальної відповідальності», це не так. Тому, для визначення цього поняття варто використовувати, так звані, основні істотні ознаки, які йому характерні, та сукупність яких і визначає зміст відповідного поняття. Таку спробу можна простежити у дисертації Л. В. Павлик, яка зазначає, що задля того, щоб визнати певну обставину засобом диференціації кримінальної відповідальності, зокрема і за злочинні посягання у сфері економіки, необхідно, щоб вона відповідала таким вимогам:

- 1) ця обставина повинна передбачатись у КК України;
- 2) ця обставина має впливати на законодавчу оцінку зміни ступеня суспільної небезпеки посягання;
- 3) ця обставина повинна мати імперативний характер, тобто бути обов'язковою для виконання правозастосовними органами;
- 4) законодавець повинен чітко визначати силу впливу цієї обставини на обсяг кримінальної відповідальності (вказувати на види та розміри (або кратність зміни) обмежень прав і свобод, що здійснюються у контексті реалізації кримінальної відповідальності);
- 5) ця обставина повинна мати прямий або опосередкований зв'язок між ступенем суспільної небезпеки посягання та обсягом кримінальної відповідальності

та відображатися за формулою: основний склад злочину = обсяг кримінальної відповідальності 1, основний склад злочину + засіб диференціації кримінальної відповідальності = обсяг кримінальної відповідальності 2 [129, с. 89–90].

Очевидно, що авторка фактично «змішує» поняття «засіб» та «обставина» диференціації кримінальної відповідальності, що не є новелою для кримінально-правової доктрини. Зокрема, Л. Л. Кругліков зазначає, що в широкому (філософському) змісті слова, засіб – все те, що сприяє досягненню мети, а стосовно кримінальної відповідальності (відповідальності у кримінальному праві) – все те, що слугує розділенню, розшаруванню, градації останньої [90, с. 62]. У теорії кримінального права, наголошує автор, запропоновано розрізняти засоби та обставини диференціації. До перших із них належать всі норми і положення, в яких законодавець однозначно відобразив напрям зміни типової відповідальності, тобто відповідальності за злочин з основним складом для типового суб'єкта; якщо засоби стосуються впливу на санкцію, наприклад, шляхом кратної зміни її меж, то обставини містяться у диспозиції і є умовою застосування диференціюючої норми. Так, до засобів диференціації, відповідно до цієї концепції, слід віднести, наприклад, кваліфіковані та привілейовані склади, а до диференціюючих обставин – кваліфікуючі (привілеюючі) обставини [90, с. 62]. Словом, за наявності обставин, законодавець диференціює кримінальну відповідальність, використовуючи наявні в нього засоби. Отже, повністю ототожнювати ці поняття, очевидно, не слід.

Відтак, модифікувавши відомі міркування, із урахуванням наведеного, зазначимо, що засоби диференціації кримінальної відповідальності: 1) відображаються у тексті КК України; 2) здатні відобразити зміну ступеня тяжкості посягання (ступеня суспільної небезпеки); 3) мають визначений характер, тобто дають можливість встановити ступінь впливу на обсяг відповідальності, градації такої відповідальності тощо. Стосовно інших ознак, як, наприклад, імперативний характер, – вони очевидні із нормативної природи засобу диференціації кримінальної відповідальності. Застосування диференційованої відповідальності є обов'язковим настільки, наскільки обов'язковим є застосування самого КК.

Отже, під засобами диференціації кримінальної відповідальності розуміємо передбачені у КК України інструменти, які визначають відображення зміни ступеня тяжкості посягання (суспільної небезпечності), що, своєю чергою, позначається на ступені кримінальної відповідальності.

У доктрині кримінального права є різні види класифікацій засобів диференціації кримінальної відповідальності. Очевидно, що серед таких є окремі ознаки складу злочину, наприклад: суб'єкт чи ознаки об'єктивної сторони; конструкції незакінченого кримінального правопорушення, множинності кримінальних правопорушень, наслідки суспільно-небезпечної поведінки тощо. Міркування вчених про вплив цих ознак на диференціацію кримінальної відповідальності мають вагомі підстави, однак, видається, їх значення варто розглядати не самотійно, а у системі з іншими ознаками.

Окрім того, зазначається про поділ засобів диференціації кримінальної відповідальності на: такі, що мають безпосередній та опосередкований вплив; ті, що мають дуалістичну та моноістичну природу [129, с. 92–93]. Проте, вказані класифікації здійснені не за істотними ознаками поняття, а відтак вагомого пізнавального значення не мають.

За однією з істотних ознак аналізованого поняття можна виокремити засоби диференціації в Загальній та Особливій частинах кримінального законодавства. У спеціальній літературі зазначається, що засобами диференціації кримінальної відповідальності, передбаченими у Загальній частині КК України, є обставини, що передбачаються у Загальній частині КК, впливають на законодавчу оцінку зміни ступеня суспільної небезпеки посягання та для яких законодавець чітко визначив їх вплив на обсяг кримінальної відповідальності (кратність (або величину) зміни тих обмежень прав і свобод, що наставали б за вчинення злочину без наявності такої обставини). Щодо засобів диференціації кримінальної відповідальності, передбачених в Особливій частині КК, то такими засобами є обставини, що, відповідно, передбачаються в Особливій частині КК України, які впливають на законодавчу оцінку зміни ступеня суспільної небезпеки посягання та для яких законодавець чітко визначив їх вплив на обсяг кримінальної відповідальності [129, с. 90–91].

З огляду на певну умовність такого поділу (наприклад, обставина «вчинення злочину особою, яка не досягла 18-ти річного віку» корегує й санкції статей Особливої частини), все-таки він визнається таким, що може мати місце [90, с. 63]. Так, для Загальної частини, де переважають зобов'язуючі та уповноважуючі норми, а не норми-заборони, і адресатом є, зазвичай, органи та посадові особи, уповноважені на застосування цих норм, характерні свої засоби диференціації: це категорії злочинів, звільнення від кримінальної відповідальності та покарання з nereабілітуючих обставин, обставини «буферної» групи – особливо пом'якшуючі та особливо обтяжуючі тощо. Диференціація кримінальної відповідальності в Особливій частині КК здійснюється законодавцем переважно за допомогою: а) кваліфікованих складів (кваліфікуючих ознак) та відповідних нових меж караності; б) використання спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності; в) відносно-визначених, альтернативних та кумулятивних санкцій; г) допущення можливості (факультативності) застосування додаткових покарань [90, с. 63–64]. Такий підхід відображає формальний бік класифікації того, що автори вважають засобами диференціації кримінальної відповідальності. Із запропонованими міркуваннями складно не погодитись, однак їх можна і слід доповнити таким.

Справді, важливою обставиною для поділу засобів диференціації кримінальної відповідальності є правова природа правоположень (правових приписів), що містяться у Загальній чи Особливій частині, і значення, яке вони виконують для масштабування кримінальної відповідальності загалом. Розпочнемо з тієї частини, що вказує, які діяння є кримінальними правопорушеннями і які наслідки настають для особи за їх вчинення – Особливої частини КК. Зокрема, які засоби диференціації кримінальної відповідальності має законодавець? Цим він може користуватись, градуючи відповідальність, поділяючи її? Видається, що тут універсальним засобом є юридична конструкція, модель злочину – склад злочину зі всіма його елементами та ознаками. Використовуючи можливості цього універсального «конструктора», законодавець диференціює кримінальну відповідальність формуючи:

1) суміжні склади – склади злочинів, які відрізняються принаймні однією ознакою, яка є у одному складі і виключається в іншому;

2) конкуруючі норми, які містять склади злочинів, один із яких є загальним, а інший (інші) спеціальний. Ця група охоплює й кваліфіковані склади, які, за своїм змістом, є складами злочинів, які містяться у спеціальних нормах. Відмінність тільки у тому, що ці норми містяться у одній із загальною нормою статті;

3) конкуруючі норми, які містять склади злочинів, один із яких є, так званим, «цілим», а інші – «частинами». Це простежується, коли законодавець конструює складені склади злочинів.

Описуючі ці інструменти, які дають можливість встановити відносно автономні рамки покарання у санкціях самостійних норм, дослідники звертаються до характеристики окремих елементів відповідних складів злочинів та виявляють їх значення для диференціації кримінальної відповідальності. Очевидно, таку роботу буде здійснено нами у підрозділі 2.3. Однак, при цьому варто пам'ятати, що відповідні ознаки не мають самостійного значення, а використовуються законодавцем як елемент засобу диференціації кримінальної відповідальності. Більше того, з огляду на зазначене вище співвідношення між обставиною та засобом диференціації кримінальної відповідальності, ознаки складу злочину, які настільки відрізняються за ступенем чи характером своєї небезпеки від інших ознак, із яких вони виокремлюються, що це потребує диференціації відповідальності, є не її засобом, а її обставиною.

Специфічним засобом диференціації кримінальної відповідальності, який міститься у Особливій частині КК, однак має іншу правову природу, є підстави звільнення від кримінальної відповідальності за позитивної посткримінальної поведінки. В Особливій частині КК України такі підстави передбачені у багатьох випадках: ч. 5 ст. 110²; ч. 2 ст. 111; ч. 2 ст. 114 та у інших статтях. Утім, у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із знищенням та пошкодженням майна, таких підстав законодавець не передбачає. Тому у цій роботі ми про них лише згадаємо.

Щодо засобів диференціації кримінальної відповідальності, які передбачені у Загальній частині КК, зазначимо таке. Визначаючи систему таких засобів, варто

враховувати спрямованість кримінально-правових норм, які містяться у статтях Загальної частини КК, на врегулювання питань, які є загальними, спільними для кримінального права. З огляду на це, варто зауважити, що засоби диференціації кримінальної відповідальності у Загальній частині мають неоднорідний характер. Окремі кримінально-правові інститути є основними засобами диференціації відповідальності, а інші – другорядними, або, точніше, допоміжними для цієї складової кримінальної політики держави. При цьому потрібно відразу обумовити, що не йдеться про якісь завчасно «присвоєні ролі» для певних кримінально-правових норм та інститутів. Зокрема проаналізуємо їх значення для вирішення питання диференціації кримінальної відповідальності. Для вирішення інших питань ті інститути, які тут є допоміжними та другорядними, можуть мати та фактично мають першочергове значення і є основними.

Як уже зазначалося у підрозділі 1.3 та на початку цього підрозділу, диференціації кримінальної відповідальності розглядається у вузькому та широкому значеннях. Диференціація кримінальної відповідальності у широкому значенні – діяльність законодавця із встановлення меж кримінально-правового впливу на особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та градацію засобів, способів такого впливу, а також градація тих обмежень прав і свобод, які можуть бути кримінально-правовим наслідком вчинення суспільно небезпечного діяння. У цьому контексті першим питанням застосування кримінально-правового впливу є проблема того, чи підлягатиме особа кримінальній відповідальності, чи підлягатиме звільненню від неї. Для відповіді на це запитання використовуються норми інституту звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені у Розділі IX Загальної частини КК. Відтак маємо перший засіб диференціації кримінальної відповідальності, визначений у Загальній частині КК, – підстави для звільнення від кримінальної відповідальності. При цьому, частина з них має імперативний характер, є обов'язковою для суду, а частина – диспозитивний. Ті підстави звільнення від кримінальної відповідальності, які суд може застосовувати до особи (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із передачею особи на поруки (ст. 47 КК України) та звільнення від кримінальної

відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України), виглядають не як засоби диференціації відповідальності, а як засоби її індивідуалізації, оскільки застосовуються на розсуд суду, а не законодавця.

Другорядним, допоміжним засобом диференціації кримінальної відповідальності у частині звільнення від неї є класифікація кримінальних правопорушень, визначена у ст. 12 КК України, адже її результати є обов'язковою обставиною застосування підстав звільнення від кримінальною відповідальності. Саме так, вважаємо, варто оцінювати класифікацію кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості через призму засобів диференціації кримінальної відповідальності.

Наступною групою засобів диференціації кримінальної відповідальності, які визначені у Загальній частині КК, є засоби, які пов'язані із градацією саме обмежувального впливу реалізовуваної кримінальної відповідальності. Йдеться про передбачені законом інструменти градації призначеного покарання, звільнення від покарання та його відбування або його пом'якшення. Серед таких засобів варто виокремити спеціальні засади призначення покарання, визначені у ст.ст. 67–72 КК України. Допоміжними, другорядними при цьому є інститути незакінченого правопорушення, співучасті у правопорушення та множинності правопорушень, які тут є підставами для реалізації функції градації відповідальності із урахуванням їх основних положень. Тобто, наприклад, для того, щоб застосувати такий засіб диференціації кримінальної відповідальності (зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 68 КК, а саме, що за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті Особливої частини КК) необхідно довести наявність у поведінки особи незакінченого правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 14 КК та статті Особливої частини КК України.

До цієї групи засобів диференціації кримінальної відповідальності належать засоби, визначені нормами інститутів звільнення від покарання та його відбування, відповідно до Розділу XII Загальної частини КК України.

Самостійним, на нашу думку, є такий засіб диференціації кримінальної відповідальності, як вік, із якого може наставати кримінальна відповідальність. Так, перелік кримінальних правопорушень, визначених у ч. 2 ст. 22, та норми Розділу XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» є складовими цього засобу.

Відтак, підсумовуючи, наголосимо, що під засобами диференціації кримінальної відповідальності розуміємо передбачені у КК України інструменти, які визначають відображення зміни ступеня тяжкості посягання (суспільної небезпечності), що, своєю чергою, позначається на ступені кримінальної відповідальності.

Практичне значення має класифікація засобів диференціації кримінальної відповідальності із урахуванням місця їх закріплення у структурі КК України. При цьому до уваги береться не формальний критерій, а правова природа правоположень, які містяться у Загальній чи Особливій частинах КК України.

В Особливій частині КК виокремимо такі засоби диференціації кримінальної відповідальності:

- 1) суміжні склади – склади злочинів, які відрізняються принаймні однією ознакою, яка є у одному складі і виключається в іншому;
- 2) склади, які містяться у спеціальних нормах;
- 3) складені склади кримінальних правопорушень;
- 4) підстави звільнення від кримінальної відповідальності за позитивної посткримінальної поведінки.

У Загальній частині основними засобами диференціації кримінальної відповідальності, на нашу думку, є:

- 1) підстави звільнення від кримінальної відповідальності, які мають імперативний характер і обов'язкові для суду;
- 2) спеціальні засади призначення покарання;
- 3) підстави звільнення від покарання та його відбування, які мають імперативний характер;
- 4) вік, із якого настає кримінальна відповідальність, та особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

2.2 Диференціація кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна відповідно до положень Загальної частини КК України

Диференціація кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна проводиться у сучасному кримінальному праві із використанням засобів, які традиційно розглядають у межах Загальної частини кримінального права. Таке виокремлення обумовлене тим, що нормативно-правове оформлення аналізованих у цьому підрозділі засобів диференціації кримінальної відповідальності відбувається із використанням приписів Загальної частини КК України, які відображають універсальні інститути кримінального права, що стосуються всіх чи більшості кримінальних правопорушень або навіть загальних питань кримінального права загалом.

Відтак можна обґрунтовано зазначити, що засоби диференціації кримінальної відповідальності у Загальній частині КК України мають універсальний характер і можуть застосовуватися до всіх кримінальних правопорушень, зокрема й проти власності, у тому числі й знищення або пошкодження майна.

Зауважимо, що за твердженням учених, із-поміж запропонованих науковцями засобів диференціації кримінальної відповідальності (перелік яких наводився у попередньому підрозділі), до засобів диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки, що передбачені у Загальній частині КК, належать: 1) норма кримінального права; 2) категоризація злочинів; 3) множинність злочинів; 4) незакінчена злочинна діяльність; 5) співучасть; 6) неповноліття суб'єкта злочину; 7) обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання; 8) судимість; 9) умовне засудження, звільнення від покарання і умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміна покарання більш м'яким; 10) загальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності [129, с. 94–95].

У попередньому підрозділі ми розглянули такі засоби диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна, які містяться у Загальній частині КК України:

- 1) підстави звільнення від кримінальної відповідальності, які мають імперативний характер і обов'язкові для суду;
- 2) спеціальні засади призначення покарання;
- 3) підстави звільнення від покарання та його відбування, які мають імперативний характер;
- 4) вік, з якого настає кримінальна відповідальність та особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

Спробуємо підтвердити або спростувати зроблені вище висновки шляхом перевірки придатності для диференціювання кримінальної відповідальності у окресленому вище розумінні наведених у спеціальній літературі та у нашому дослідженні засобів.

Щодо того, що кримінально-правова норма, або, іншими словами, норма кримінального права, може бути засобом диференціації кримінальної відповідальності, у юридичній літературі зазначали доволі давно [35, с. 88; 50, с. 88; 95]. Оскільки розуміння норми кримінального права належить до універсальних проблем кримінального права, вважаємо за доцільне визначитись із ставленням до можливості визнання норми кримінального права потенційним засобом диференціації кримінальної відповідальності саме цьому підрозділі.

Ми не поділяємо думку, що до засобів диференціації кримінальної відповідальності слід віднести всі норми і положення, в яких законодавець однозначно виразив напрям зміни типової відповідальності, тобто відповідальності за злочин із основним складом для типового суб'єкта [35, с. 88]. Такий підхід видається занадто невизначений, оскільки, так чи інакше, все кримінальне право виражене у нормах та положеннях і якщо брати до уваги розроблене сучасною кримінально-правовою доктриною розуміння кримінально-правової норми – публічно-правове правило поведінки, сформульоване, закріплене й охоронюване державою, яке визначає зміст і обсяг її повноважень у кримінально-правовому суспільному відношенні [119, с. 110], сама по собі норма кримінального права не може бути засобом диференціації кримінальної відповідальності.

Дещо інакше, однак, як видається, переконливо аргументує неможливість визнання норми кримінального права засобом диференціації кримінальної відповідальності Л. Л. Кругліков, зазначаючи, що норми і положення самостійно засобами диференціації відповідальності бути не можуть, оскільки вони лише закріплюють підсумок проведеної законодавцем диференціації [91, с. 28]. Іншими словами, норми кримінального права формулюють та юридично закріплюють засоби диференціації кримінальної відповідальності, самі при цьому такими не будучи.

У спеціальній літературі висловлювалася також думка, що поділ кримінальних правопорушень на види, їх категоризація є засобом диференціації кримінальної відповідальності. Така думка висловлювалася у роботах Т. К. Агузарова [1], Б. В. Бауліна [12], Л. Л. Круглікова [89], А. А. Митрофанова [111], В. О. Навроцького [117] та інших.

Аналізуючи вказаний підхід, варто уточнити, що ці та інші автори описували проблеми із урахуванням кримінально-правової категорії «злочин» і зазначали про його класифікації чи категоризацію. Нові нормативно-правові умови, насамперед, зобов'язують уточнити, що КК України від 01.07.2020 використовує іншу кримінально-правову категорію – «кримінальне правопорушення». Відтак, і класифікації слід піддавати кримінальне правопорушення, що й було здійснено, зокрема, у ст. 12 КК України. Відповідно до положень цієї статті, кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини. Кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [84].

Злочини, відповідно, поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Нетяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Тяжким злочином, натомість,

є передбачене КК діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років. Особливо тяжким злочином, відповідно, є передбачене КК діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі [84].

Ч. 6 ст. 12 містить характерне колізійне правило, відповідно до якого ступінь тяжкості злочину, за вчинення якого передбачене одночасно основне покарання у виді штрафу та позбавлення волі, визначається з огляду на строк покарання у виді позбавлення волі, передбаченого за відповідний злочин.

Зважаючи на наведене, постає питання, чи можуть вказані положення вважатися засобами диференціації кримінальної відповідальності? На підставі визначеного нами у попередніх підрозділах поняття «диференціація кримінальної відповідальності» – ні. Річ у тім, що градація можливих варіантів обмежень прав і свобод особи, яка зазнала державного осуду за вчинення кримінального правопорушення якраз і є в основі поділу кримінальних правопорушень на види, а не навпаки.

Водночас у кримінально-правовій доктрині є й інше значення класифікації кримінальних правопорушень. Так, Т. А. Леснієвські-Костарева стверджує, що такий поділ становить «основу диференціації» (причому як у Загальній, так і Особливій частинах КК) [96, с. 47]. На опосередкований характер впливу класифікації кримінальних правопорушень на диференціацію кримінальної відповідальності вказують й О. В. Васильєвський [35, с. 96] та Л. В. Павлик [129, с. 94–95].

І справді, якщо проаналізувати окремі інститути Загальної частини кримінального права, які містять засоби диференціації кримінальної відповідальності, їх норми активно використовують результати класифікації кримінальних правопорушень для визначення, наприклад, підстав застосування цих інститутів. Так, приміром, у нормах інституту звільнення від кримінальної

відповідальності (ст.ст. 44–49 КК України) в якості підстав для застосування певних видів звільнення від кримінальної відповідальності, або недопущення такого звільнення, застосовуються результати класифікації кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості (кримінальний проступок, нетяжкий злочин для ст.ст. 47, 49 КК, наприклад), формою вини (необережний нетяжкий злочин для ст.ст. 45, 46 КК, наприклад), корупційності (крім корупційних кримінальних правопорушень для ст.ст. 45–48 КК, наприклад). Використання результатів класифікації кримінальних правопорушень на види при цьому застосовується одночасно з іншими обставинами, які є умовами чи підставами застосування засобу диференціації кримінальної відповідальності в широкому значенні – виду звільнення від кримінальної відповідальності. Так, наприклад, відповідно до ст. 46 КК України, особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, окрім корупційних кримінальних правопорушень, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду. Тобто для застосування саме цього виду звільнення від кримінальної відповідальності необхідна наявність таких умов та підстав:

- вчинення кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину вперше;
- неналежність посягання до корупційних кримінальних правопорушень;
- факт примирення з потерпілим;
- факт відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Водночас ніхто не визнає засобом диференціації кримінальної відповідальності факти примирення з потерпілим та/або відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Наступним дискусійним питанням, на нашу думку, є проблема визнання засобом диференціації кримінальної відповідальності положень кримінально-правового інституту стадій вчинення кримінального правопорушення або, іншими словами, питання про те, чи є засобом диференціації кримінальної відповідальності незакінчена злочинна діяльність?

Л. В. Павлик ствердно відповідає на це питання, зазначаючи, що незакінчена злочинна діяльність є обставиною, яка впливає на ступінь суспільної небезпеки і при цьому законодавець вказує на силу впливу цієї обставини, на кратність зміни максимального строку або розміру покарання. Отже, незакінчена злочинна діяльність є обставиною, яку можна вважати засобом диференціації кримінальної відповідальності за посягання у сфері економіки [129, с. 94–95].

Не заперечуючи вплив незакінченої кримінально-протиправної діяльності чи, іншими словами, стадій вчинення кримінального правопорушення на диференціацію кримінальної відповідальності, визнавати її засобом диференціації кримінальної відповідальності, видається, підстав немає.

Стадії вчинення злочину (кримінального правопорушення) – це передбачені КК етапи здійснення злочину (кримінального правопорушення) з прямими умислом, які мають кримінально-правове значення і розрізняються між собою за характером діянь, моментом їх припинення, ступенем реалізації злочинного наміру [83, с. 424]. За цим визначенням зміст стадій вчинення кримінального правопорушення полягає у тому, що вони є етапами реалізації кримінально-протиправного наміру, діяння з прямим умислом.

В інших роботах зазначається, що під стадіями вчинення злочину (кримінального правопорушення) потрібно розуміти об'єктивовані назовні різні етапи реалізації єдиного злочинного наміру особи, спрямованого на заподіяння істотної шкоди конкретному об'єкту кримінально-правової охорони [33, с. 295]. Етапи ж реалізації діяння, чи, за наведеним визначенням, – кримінально-протиправного наміру, за своїм визначенням не можуть бути правовим засобом диференціації кримінальної відповідальності, навіть якщо вони описані у тексті КК України (стосовно незакінченої кримінально-протиправної діяльності – у ст.ст. 13–16 КК України).

Водночас незакінчене кримінальне правопорушення є безумовною підставою для застосування, так званих, спеціальних правил призначення покарання. А це вже, поза сумнівом, є диференціацією кримінальної відповідальності, а закріплені у чч. 2–4 ст. 68 КК України «Призначення

покарання за незакінчене кримінальне правопорушення та за кримінальне правопорушення, вчинене у співучасті» нормативно-правові приписи є засобами диференціації кримінальної відповідальності.

Так, відповідно до положень чч. 2–4 ст. 68 КК України, за вчинення готування до злочину, наприклад, строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу. Водночас за вчинення замаху на кримінальне правопорушення строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України. Поряд із тим, довічне позбавлення волі за вчинення готування до злочину та вчинення замаху на злочин не застосовується, крім випадків вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у ст. 109–114¹, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених у ст. 437–439, ч. 1 ст. 442 та ст. 443 КК України. Відтак законодавець буквально диференціює (розділяє) обсяг правообмежень, визначених у санкціях статей Особливої частини із урахуванням стадії реалізації кримінально-протиправного наміру. При цьому така диференціація є імперативним правилом і не може бути проігнорована судом.

Інша ситуація простежується із урахуванням при призначенні покарання положень інституту співучасті у кримінальному правопорушенні. Попри те, що нормативно-правові приписи стосовно призначення покарання за кримінальне правопорушення, вчинене у співучасті, міститься також у ст. 68 КК України, правова природа урахування цього інституту інша. Так, ч. 5 ст. 68 КК України містить положення, що при призначенні покарання співучасникам кримінального правопорушення суд, керуючись положеннями ст.ст. 65–67 КК, враховує характер та ступінь участі кожного з них у вчиненні кримінального правопорушення. Тобто, законодавець обов'язок врахувати положення інституту співучасті у кримінальному правопорушенні при визначенні конкретної міри кари покладає на суд. Отже, у такому разі йдеться не про диференціацію кримінальної відповідальності, а про її індивідуалізацію.

Форми співучасті, закріплені у ст. 28 КК України, як і види співучасників, не є самостійними засобами диференціації кримінальної відповідальності. Вчинення кримінального правопорушення групою осіб, групою осіб за попередньою змовою та організованою групою здебільшого є ознаками, які кваліфікують кримінальне правопорушення. Тобто, засобом диференціації кримінальної відповідальності у цьому разі є власне використання конструкції кваліфікованих або особливо кваліфікованих складів кримінальних правопорушень, а не самі форми співучасті. Створення злочинної організації, а також і злочинної спільноти законодавець визнає самостійним кримінальним правопорушенням, при цьому не диференціюючи, а встановлюючи кримінальну відповідальність.

Форми співучасті можуть бути враховані для визначення обсягу конкретних обмежувальних заходів, встановлених у покараннях, як обставина, яка обтяжує покарання. Так, у п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України зазначено, що серед таких обставин є вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою (чч. 2, 3 ст. 28 КК України).

Подібне правове значення для диференціації кримінальної відповідальності має й інститут множинності кримінальних правопорушень (ст.ст. 32–35 КК України). Повторність кримінальних правопорушень, їх рецидивів або є ознаками, що кваліфікують кримінальне правопорушення, або обставинами, що обтяжують покарання. Зокрема у п. 1 ч. 1 ст. 67 зазначено, що вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів обтяжують покарання. При цьому цікавим є те, що ця обставина за визначенням законодавця стосується лише злочинів та не стосується кримінальних проступків. Інститут множинності, як очевидно з аналізу ст.ст. 32–35 КК України, охоплює всі види кримінальних правопорушень, у тому числі й кримінальні проступки, а урахування повторності та рецидиву як обставини, що обтяжує покарання, стосується виключно злочинів. Зважаючи на те, що суспільно небезпечні прояви знищення та пошкодження чужого майна, відповідно до ст. 12 КК, належать саме до злочинів, дискусія у рамках цієї роботи не актуальна, однак щодо інших кримінально-протиправних посягань становить певну цінність.

Множинність кримінальних правопорушень може також мати «негативне» значення для застосування такого засобу диференціації кримінальної відповідальності, як звільнення від кримінальної відповідальності. Річ у тім, що, як уже зазначалося, умовами та підставами для застосування окремих видів звільнення від кримінальної відповідальності є «вчинення кримінального правопорушення вперше». Отже, наявність множинності кримінальних правопорушень унеможливорює застосування зазначеного засобу диференціації кримінальної відповідальності.

Із огляду на наведені вище міркування щодо урахування положень інститутів співучасті та множинності як обставин, що обтяжують покарання, розглянемо загальну можливість визнання обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання, засобами диференціації кримінальної відповідальності.

У навчальній літературі пом'якшуючі обставини визначають як різного роду чинники об'єктивного чи суб'єктивного характеру, передбачені й не передбачені кримінальним законом, які мають місце у конкретній справі й хоча не є ознаками складу злочину й не впливають на його кваліфікацію, однак знижують ступінь суспільної небезпечності особи винного і (або) вчиненого ним злочину, а тому є підставою для призначення менш суворого покарання [83, с. 857]. Під обтяжуючими обставинами слід розуміти передбачені у кримінальному законі різного роду чинники об'єктивного чи суб'єктивного характеру, які не є ознаками складу злочину і не впливають на його кваліфікацію, однак підвищують ступінь суспільної небезпечності особи винного і (або) вчиненого ним злочину і у зв'язку із цим є підставою для призначення більш суворого покарання [83, с. 857]. У кримінально-правовій доктрині правове значення урахування цих обставин здебільшого визначено однозначно – вони враховуються судом як загальна засада призначення покарання. Таке розуміння очевидне безпосередньо із тексту КК України, в якому в п. 3 ч. 1 ст. 65 визначено, що суд призначає покарання, враховуючи ... обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. Відтак урахування цих обставин є засобом індивідуалізації покарання, а не диференціації відповідальності [88; 153].

Утім, обставини, що пом'якшують покарання, та відсутність обтяжуючих покарання обставин можуть бути підставами для застосування такого засобу диференціації кримінальної відповідальності, як спеціальні засади призначення покарання. Так, відповідно до положень ст. 69¹ КК України, за наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачених пп. 1, 2 ч. 1 ст. 66 КК, відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також у разі визнання обвинуваченим своєї вини, строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України.

Окрім того, до спеціальних засад призначення покарання як засобу диференціації кримінальної відповідальності належать також і положення ч. 2 ст. 71 КК України про те, що при складанні покарань за сукупністю вироків загальний строк покарання не може перевищувати максимального строку, встановленого для цього виду покарання в Загальній частині КК України. Однак, при складанні покарань у виді позбавлення волі, загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, не повинен перевищувати п'ятнадцяти років, а у випадку, якщо хоча б одне із кримінальних правопорушень є особливо тяжким злочином, загальний строк позбавлення волі може бути більшим п'ятнадцяти років, але не повинен перевищувати двадцяти п'яти років.

Наведене підтверджує висновок, що до засобів диференціації кримінальної відповідальності можна віднести спеціальні засади призначення покарання.

Фактично, безспірним у кримінально-правовій доктрині є віднесення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, до засобів диференціації кримінальної відповідальності. Вважаємо слушним такий підхід. Складно заперечити висновок, що у КК України не тільки передбачена більш детальна диференціація кримінальної відповідальності неповнолітніх, а й є окремий розділ, який регламентує особливості їх відповідальності [32, с. 32]. Справді, питання диференціації кримінальної відповідальності залежно від віку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, варто розглядати у двох аспектах: у рамках ст. 22 КК

України та із урахуванням положень Розділу XV Загальної частини КК «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх».

Положення ст. 22 КК України встановлюють перший рівень диференціації кримінальної відповідальності із урахуванням віку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Йдеться про саму можливість притягнення особи за вчинення суспільно небезпечного діяння до кримінальної відповідальності із урахуванням того, чи наділена така особа всіма ознаками суб'єкта кримінального правопорушення. За загальним правилом, вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність в Україні, становить 16 років. Іншими словами, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років (ч. 1 ст. 22 КК України). У ч. 2 цієї статті міститься вичерпний перелік кримінальних правопорушень, за вчинення яких до кримінальної відповідальності можуть притягатися особи, якщо їм виповнилося 14 років. Серед цього переліку є також і кримінальні правопорушення, зміст яких полягає у знищенні або пошкодженні чужого майна: диверсія (ст. 113 КК), терористичний акт (ст. 258 КК), умисне знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст.ст. 194, 347, 352, 378 КК, чч. 2, 3 ст. 399 КК), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК) [84]. Як очевидно, використання віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, є засобом диференціації кримінальної відповідальності й за знищення або пошкодження чужого майна.

Наступним рівнем диференціації кримінальної відповідальності, в якому основним критерієм її проведення є вік, якого досягла особа, що вчинила кримінальне правопорушення, є обов'язкове урахуванням судом особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, визначених у Розділі XV Загальної частини КК України.

Положення цього розділу застосовуються щодо осіб, які не досягли 18-річного віку за вчинення будь-якого кримінального правопорушення, у тому числі й знищення та пошкодження чужого майна. Суть відповідних особливостей полягає у тому, що ними визначаються дещо м'якші покарання та легші умови для звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності [129, с. 105].

Відтак, з огляду на вік, із якого може наставати кримінальна відповідальність, є підстави стверджувати про поділ диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження чужого майна на такі вікові групи: від 14 до 16 років, від 16 до 18 років та понад 18 років.

Наступне питання, яке зумовлює дискусію у теорії кримінального права, таке: чи є засобами диференціації кримінальної відповідальності звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання та його відбування.

Стосовно звільнення від кримінальної відповідальності, визначення цього інституту як засобу диференціації кримінальної відповідальності є сумнівним. Так, Ю. В. Баулін зазначив, що навряд чи можна погодитись із тим, що звільнення від кримінальної відповідальності є інститутом (засобом) диференціації кримінальної відповідальності. Насамперед, суб'єктом такої диференціації є законодавець. Саме він у нормах, що закріплені у КК, диференціює ще заздалегідь, до вчинення злочину, потенційну кримінальну відповідальність щодо різних категорій злочинів та злочинців. Звільнення ж від кримінальної відповідальності, на думку вченого, – це прерогативу суду, який не тільки не застосовує той масштаб диференціації потенційної кримінальної відповідальності, який заклав законодавець, а навпаки, взагалі відмовляється від покладення на цю особу тих обмежень її прав і свобод, який передбачив законодавець за вчинений нею злочин [11, с. 45]. Відтак автор підсумовує, що суд не диференціює кримінальну відповідальність щодо цієї особи, а на підставі закону індивідуалізує підхід до визначення долі особи, яка вчинила злочин, а саме: звільняє її від кримінальної відповідальності [11, с. 45].

Ми не погоджуємося із наведеними аргументами, адже справді положення інституту звільнення від кримінальної відповідальності визначені законодавцем. Водночас окремі види звільнення від кримінальної відповідальності є не правом, а обов'язком суду. Тобто, суд не може обирати варіантів поведінки, а зобов'язаний, за наявності певних умов та підстав, звільнити особу від кримінальної відповідальності, а це вже особливість диференціації кримінальної відповідальності, а не її індивідуалізації.

Щодо інституту звільнення від покарання та його відбування, зазначимо таке. У дисертації Л. В. Павлик зроблено висновок, що наявність у кримінальному законі інституту звільнення від покарання свідчить про намагання законодавця створити додаткові засоби для індивідуалізації кримінальної відповідальності. Таким чином наявність різноманітних підстав звільнення від покарання слід розглядати як засіб індивідуалізації кримінальної відповідальності, а не її диференціації [129, с. 113–114]. Такий висновок вважаємо не достатньо обґрунтованим із огляду на наведені вище міркування. Серед підстав звільнення від покарання та його відбування є ті, які мають імперативний характер і обов'язково застосовуються судом до осіб та випадків, які передбачені у відповідних положеннях КК України. До таких, наприклад, належать підстави, визначені у ст. 80 «Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку», ст. 84 «Звільнення від покарання за хворобою», ст. 85 «Звільнення від покарання на підставі закону України про амністію або акта про помилування» тощо. Тому вважаємо, що інститут звільнення від покарання та його відбування є засобом диференціації кримінальної відповідальності.

Отже, аналіз теоретичних напрацювань кримінально-правової доктрини та нормативних положень Загальної частини КК України дає можливість підтвердити висновок, що засобами диференціації кримінальної відповідальності, які містяться у Загальній частині КК України і такі, що застосовуються до знищення або пошкодження чужого майна, є:

- 1) підстави звільнення від кримінальної відповідальності, які мають імперативний характер і обов'язкові для суду;
- 2) спеціальні засади призначення покарання;
- 3) підстави звільнення від покарання та його відбування, які мають імперативний характер;
- 4) вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність та особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

2.3 Диференціація кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна відповідно до положень Особливої частини КК України

Аналіз поняття та видів засобів диференціації кримінальної відповідальності у попередніх частинах роботи дав змогу стверджувати, що в Особливій частині КК можливі такі засоби диференціації кримінальної відповідальності:

- 1) суміжні склади – склади злочинів, які відрізняються принаймні однією ознакою, яка є у одному складі і виключається в іншому;
- 2) склади, які містяться у спеціальних нормах;
- 3) складені склади кримінальних правопорушень;
- 4) підстави звільнення від кримінальної відповідальності за позитивної посткримінальної поведінки.

Універсальним засобом диференціації кримінальної відповідальності є юридична конструкція, модель злочину – склад злочину зі всіма його елементами та ознаками.

Зважаючи те, що положення Особливої частини КК України щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із знищенням та пошкодженням майна, не містять спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності за позитивної посткримінальної поведінки, не будемо розглядати цей засіб диференціації кримінальної відповідальності.

Утім, інші засоби диференціації кримінальної відповідальності, які характерні для Особливої частини КК, повною мірою притаманні знищенню або пошкодженню чужого майна. Саме вони будуть предметом комплексного розгляду в цьому підрозділі в аспекті удосконалення їх нормативно-правової регламентації.

Удосконалення складів злочинів як засобу диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна можливе декількома способами: 1) оптимізація кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за такі діяння, зокрема й за допомогою виключення окремих спеціальних складів злочинів з КК України; 2) за потреби, доповнення положень Особливої частини КК новими складами; 3) удосконалення редакцій чинних

кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за такі діяння (і окремих ознак цих складів злочинів, і санкцій).

Із огляду на це, необхідно визначити проблемні аспекти, пов'язані з диференціацією відповідальності за знищення або пошкодження майна та можливі варіанти їх вирішення та законодавчого закріплення.

Тому під час дослідження перспектив удосконалення складів злочинів, що передбачають відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна, слід мати на увазі таке:

по-перше, необхідно визначити доцільність чи навпаки недоцільність передбачення в КК України спеціальних складів злочинів (залежно від специфіки предмета злочину чи спеціального потерпілого), що передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження майна;

по-друге, заслуговує особливої уваги визначення мінімальної межі (мінімального розміру матеріальної шкоди) у складах злочинів, пов'язаних із знищенням або пошкодженням майна та значний дисонанс цієї ознаки в аналізованих складах злочинів;

по-третє, на дослідження заслуговують питання доцільності передбачення знищення або пошкодження майна чи погрози вчинення таких дій, як кваліфікуючої ознаки тих діянь, які ніяк не пов'язані із посяганням на відносини власності (точніше відносини власності є додатковим обов'язковим або факультативним об'єктом);

по-четверте, вбачається за доцільне розглянути можливість вилучення з аналізованих статей кваліфікуючих ознак, пов'язаних із заподіянням шкоди життю та здоров'ю людини чи спричинення інших суспільно небезпечних наслідків, які можливо виходять за межі змісту того чи іншого складу злочину і потребують додаткової кваліфікації за іншими статтями КК України.

Як уже зазначалося, у КК України є чимало складів злочинів, які передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження майна. Більшість цих злочинів за своїм характером є спеціальними складами стосовно злочину, передбаченого ст. 194 КК України, і, відповідно, співвідносяться між собою як загальна та спеціальна норма.

Відтак виникає питання щодо доцільності передбачення в положеннях КК України такої кількості спеціальних норм. Очевидно, що у цьому разі необхідно зважати на положення доктрини кримінального права України в частині доводів доцільності виокремлення спеціального складу злочину із загального.

З огляду на спеціальні склади, пов'язані із знищенням чи пошкодженням майна, вбачається, що законодавець під час вирішення питання щодо виокремлення того чи іншого окремого спеціального складу злочину зважав на такі ознаки, як:

1) специфіку об'єкта посягання (приміром, у складі диверсії, масових заворушеннях тощо);

2) особливості майна, яке знищується чи пошкоджується (наприклад, об'єкти ЖКГ; нафто-, газо-, конденсатопроводи тощо);

3) статус спеціального потерпілого, майно якого знищується або пошкоджується (наприклад, ст. 347 – майно працівника правоохоронного органу, ст. 347¹ – майно журналіста, ст. 378 – майно судді, народного засідателя чи присяжного тощо).

Щодо урахування у цьому разі об'єкта посягання слід зазначити таке. Аналіз положень КК України щодо складів злочинів, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна, дає підстави для припущення, що в окремих випадках законодавець розмістив склади спеціальних норм у розділах Особливої частини КК України, як видається, помилково.

На цій обставині акцентується й у науковій літературі. Так, наприклад, І. Б. Газдайка-Василишин зазначає, що, зважаючи на розуміння родового об'єкта усіх складів некорисливих злочинів проти власності як суспільних відносин власності, що виникають щодо майна і юридично виражені у праві володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном (праві власності), яким наділений власник, і в обов'язку інших осіб (не власників) сприймати вказане право як належне і не перешкоджати його здійсненню, злочини, передбачені ст.ст. 194¹, 197¹, 198, 360 КК, розміщені у розділах Особливої частини КК із порушенням основного критерію систематизації його норм (а отже, потребують перенесення до інших розділів) [44, с. 185–186].

Очевидно, що під час вчинення аналізованих спеціальних складів злочинів об'єкт посягання у них різний. У разі вчинення диверсії у формі знищення або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське або оборонне значення, об'єктом є суспільні відносини, пов'язані із захистом національної безпеки; під час вчинення пошкодження релігійних споруд і культових будинків – право на свободу віросповідання тощо. Відповідно, деякі науковці стверджують, що об'єкт у цьому разі є розмежувальною ознакою злочинів, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна.

Так, наприклад, О. С. Володавська зазначає, що при вчиненні масових заворушень, які теж можуть бути пов'язані із знищенням чи пошкодженням майна, основним безпосереднім об'єктом, якому безпосередньо заподіюється шкода, є громадський порядок. Натомість у злочинах, передбачених ст.ст. 194, 270¹, 341 КК України, навпаки, громадський порядок може бути лише додатковим факультативним об'єктом, якому шкода під час вчинення злочину може і не заподіюватися взагалі [40, с. 38].

Водночас Л. А. Безуглий, який досліджував склад злочину, передбачений ст. 297 КК України, зазначає, що суспільна небезпечність цього злочину полягає в тому, що дії, які його утворюють, грубо порушують суспільні відносини, що забезпечують загальноприйняті моральні принципи та релігійні традиції щодо поховання померлих та вияву поваги до пам'яті і праху покійних. Вчинення такого злочину найбільше завдає моральної та матеріальної шкоди рідним і близьким померлих, а також шкодить належному вихованню людей щодо їх ставлення до загальнолюдських цінностей [16].

У цьому аспекті слід наголосити, що в теорії кримінального права деякі науковці, очевидно, небезпідставно, наголошують на певній невідповідності віднесення окремих суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна, до певних розділів Особливої частини за об'єктом посягання. Начебто проблем тут не мало б бути, оскільки загальновідомо, що безпосередній об'єкт того чи іншого злочину пов'язаний із родовим об'єктом, який охоплює суспільні відносини визначеної групи злочинів. Відповідно,

розміщення, наприклад, складу диверсії у Розділі I Особливої частини КК України, свідчить, що посягає таке діяння на відносини, пов'язані із захистом основ національної безпеки України.

Однак таке твердження подекуди хибне і зумовлено, насамперед, доволі умовним групуванням злочинів у розділи. Саме на цій підставі деякі науковці наголошують на очевидних помилках при розміщенні окремих суспільно небезпечних діянь у розділах Особливої частини КК України.

Так, Р. О. Мовчан, досліджуючи злочин, передбачений ст. 360 КК України, зазначає, що зважаючи на очевидну невідповідність основного безпосереднього об'єкта цього злочину родовому об'єкту злочинів, розташованих у Розділі XV КК, не викликає сумнівів необхідність переміщення норми, якою передбачається кримінальна відповідальність за умисне знищення ліній зв'язку, до іншого розділу КК [114, с. 274–275].

Неабиякі дискусії зумовлюють положення ст. 196 КК України, що передбачає відповідальність за необережне знищення чи пошкодження майна з урахуванням об'єкта посягання. Як відомо, законодавець передбачив настання кримінальної відповідальності за таке діяння лише у разі спричинення тяжкого тілесного ушкодження (хоча б одній особі) чи загибелі людей (двох і більше осіб). Відтак, як видається, норма виокремлена за способом заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи, і, відповідно, насамперед, забезпечує можливість реагування держави на факт посягання на життя і здоров'я особи, а власність є другорядними, похідними суспільними відносинами. Крім того, парадокс ситуації обтяжується й тим, що у разі заподіяння в результаті необережного знищення чи пошкодження майна смерті одній особі, діяння кваліфікується за ст. 119 КК України як вбивство через необережність. Цілком обґрунтовано виникає питання щодо доцільності такої норми в кримінальному законодавстві України.

Щодо цього О. П. Дячкін вказує, що, попри те, що основним безпосереднім об'єктом злочину за ст. 196 КК є право власності, а предметом – чуже майно, з її змісту очевидно, що головною умовою (підставою) криміналізації необережного знищення або пошкодження майна законодавець вбачає настання хоча б одного,

крім знищення або пошкодження майна, з додаткових суспільно небезпечних наслідків, передбачених у диспозиції статті, тобто тяжкої шкоди здоров'ю, або смерті людини [63, с. 304–330]. По суті, зазначає науковець, чинна конструкція ст. 196 КК спрямована більше на захист особи від необережного спричинення їй тяжких тілесних ушкоджень або смерті, ніж на захист майна і права власності від необережного знищення або пошкодження, бо перше, незалежно від розміру спричиненої з необережності майнової шкоди, є обов'язковою умовою кримінальної відповідальності за останнє. При цьому необережне знищення або пошкодження майна може бути як у розмірах, що межують із незначним, так і навпаки, сягати великих та особливо великих, а також спричинювати інші суспільно небезпечні наслідки, наприклад, знищення виробництва важливої для країни продукції, підрив її економічної безпеки, обороноздатності тощо, але без настання тяжких тілесних ушкоджень або смерті людини воно не утворює складу злочину за ст. 196 КК [63, с. 304–307].

Відповідно до положень Конституції України, життя та здоров'я особи є найвищою соціальною цінністю [81]. Тому ставити його на друге місце у разі необережного знищення чи пошкодження майна чи вчинення іншого за своїм змістом суспільно небезпечного діяння видається не зовсім виправданим. Слушними є позиції, реалізовані в кримінальних законодавствах тих держав, в яких заподіяння смерті чи шкоди здоров'ю особи у разі вчинення діянь, які безпосередньо не спрямовані на життя чи здоров'я, завжди передбачають додаткову кваліфікацію (наприклад, за вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень тощо).

Як зазначається у науковій літературі, життя, здоров'я людини, а також власність є самостійними та важливими об'єктами кримінально-правової охорони, однак їх не можна вважати рівноцінними, а тому й ступінь суспільної небезпеки посягання на них різний, зокрема здоров'я та життя людини є найвищою соціальною цінністю, останню з яких, у разі втрати, не можливо відновити. Крім того, заподіяння смерті декільком особам має більшу суспільну небезпечність, ніж заподіяння смерті одній, а відтак у низці статей (п. 1 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 119 КК тощо) обґрунтовано передбачено це в якості обставини, що обтяжує покарання, та є кваліфікуючою ознакою [63, с. 305].

Пов'язувати настання кримінальної відповідальності за необережне знищення або пошкодження чужого майна зі спричиненням тяжких тілесних ушкоджень або загибеллю людини, настанням інших суспільно небезпечних наслідків не слід, бо і власність, і життя та здоров'я особи є важливими самостійними об'єктами кримінально-правової охорони, поєднання яких в одній нормі створює їх штучну конкуренцію, уникнення якої можливе шляхом недопущення об'єднання в одній нормі вказаних об'єктів та кваліфікації діянь, що одночасно посягають на них, за сукупністю злочинів [63, с. 305].

Із огляду на зазначене, вбачається виправданим виключити з КК України ст. 196.

Таку думку поділяють й науковці. Так, деякі з них вказують, що спричинення людині через необережність знищення або пошкодження майна тілесних ушкоджень середньої тяжкості, а також смерті мають утворювати самостійний злочин і кваліфікуватись за статтями, якими передбачені відповідні злочини проти життя та здоров'я особи [63, с. 306].

Зважаючи на наведене, є всі підстави стверджувати, що об'єкт посягання здебільшого ймовірно не можна враховувати як аргумент для виокремлення того чи іншого спеціального складу злочину. Аргументувати таку позицію можна тим, що все-таки характер предмета складу злочину в поєднанні з ознаками інших елементів складу злочину, його специфіка, властивості зумовлюють спрямованість злочину на ті чи інші суспільні відносини.

Відповідно, під час визначення доцільності виокремлення того чи іншого спеціального складу основне значення, як видається, має саме специфіка предмета злочину – вид майна, що знищується чи пошкоджується.

Щодо предмета кримінальних правопорушень, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна, у наукових працях є чимало дискусій. Пов'язані вони з тим, що під час вчинення аналізованих посягань знищується чи пошкоджується в будь-якому разі чуже майно. Відмінним у цих складах злочинів щодо загальної норми є тільки специфіка цього майна.

Підтвердження такої позиції можна простежити у науковій літературі. Так, В. І. Попіль та А. В. Сақун зазначають, що основними ознаками, які дають змогу

кваліфікувати умисне знищення або пошкодження майна від суміжних складів, є об'єкт та предмет злочину. На підставі аналізу диспозицій цих складів злочинів, наголошують науковці, можна зробити висновок, що, по суті, ці діяння посягають на різні предмети. Інші ознаки, хоча і мають значення, все-таки виконують допоміжну роль, яка дає змогу конкретизувати об'єкт злочину і завдяки цьому розрізнити суміжні склади. Дослідження сукупності об'єктивних і суб'єктивних ознак є в основі кваліфікації злочинів проти власності та дає змогу відмежувати та правильно кваліфікувати умисне знищення або пошкодження майна та інші суміжні склади злочинів [136, с. 45].

О. І. Монартович зазначає, що законодавець визнав за необхідне сформулювати вказані спеціальні склади злочинів знищення, пошкодження, руйнування, ймовірно, з огляду на міркування, що, посягаючи таким чином на це (спеціальне) майно, злочинець порушує вже не стільки відносини власності, скільки інші суспільні відносини, і в цьому, так би мовити, «найбільша» небезпека таких діянь. Зокрема, це відносини з охорони довкілля, охорони безпеки руху та експлуатації транспорту, встановленого порядку несення військової служби, охорони встановленого порядку здійснення правосуддя тощо [115, с. 56].

Однак, слід зазначити, якщо у деяких випадках зміст предмета кримінального правопорушення визначено або ж законодавчо, або ж теорією кримінального права, і, загалом, він не зумовлює дискусій, то щодо визначення змісту предмета окремих злочинів, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна, суперечки тривають досі.

Так, одним із проблемних аспектів розмежування кримінальних правопорушень, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна, є складність у визначенні предмета диверсії, спрямованість якої може виражатись у знищенні чи пошкодженні визначених у статті матеріальних об'єктів.

Насамперед слід зазначити, що проблеми розмежування диверсії у частині знищення або пошкодження предмета цього злочину від інших суспільно небезпечних діянь, пов'язаних також із знищенням або пошкодженням майна, зумовлена багатьма чинниками, а саме: 1) використання таких понять, як «об'єкти,

які мають важливе народногосподарське значення» та «об'єкти, які мають важливе оборонне значення», які законодавством не визначені; 2) у змісті цієї статті вказівки на інші предмети цього складу злочину немає, однак їх наявність обумовлена змістом деяких форм об'єктивної сторони (дій, спрямованих на розповсюдження епізоотій чи епіфітотій – об'єкти тваринного чи рослинного світу); 3) предмети складу диверсії, загалом, ідентичні предмету інших кримінальних правопорушень, які теж пов'язані із знищення чи пошкодженням майна. Відмінність у такому разі зумовлена винятково метою вчинення таких дій, що з позиції доказування є складним, а подекуди нездійсненим завданням.

Відповідно, предметом диверсії у ст. 113 КК України визначено об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення. При цьому законодавчого визначення цих понять немає. Більше того, немає одностайності й серед науковців щодо визначення їх змісту. Це, своєю чергою, зумовлює неабиякі проблеми у правозастосуванні, оскільки невідомо, які об'єкти власності до них належать, які з них мають важливе народногосподарське чи оборонне значення.

Належне визначення предмета цього злочину має вагоме значення й для правильної кваліфікації діяння, оскільки у разі знищення або пошкодження об'єкта, який, хоча й належить до народногосподарських чи оборонних, однак, не є важливим для цих сфер, навіть за умови вчинення таких дій із метою ослаблення держави, ці дії не можуть кваліфікуватися за ст. 113 КК України. В такому разі застосовується загальна норма про знищення чи пошкодження майна – ст. 194 КК України. Крім того, це саме буде у разі знищення чи пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення без мети ослаблення держави.

Відтак, стосовно співвідношення диверсії і злочинів, передбачених в інших розділах Особливої частини КК, А. С. Климосюк зазначає, що, насамперед, слід виокремити ті ситуації, коли злочини за своїми юридичними ознаками частково збігаються з диверсією настільки, що в разі відсутності у вчиненому особою діянні мети ослаблення держави чи іншої ознаки складу диверсії, кримінальна відповідальність може наставати за злочин, передбачений в інших розділах

Особливої частини КК. Наприклад, наголошує науковець, за відсутності у вчиненому особою діянні мети ослаблення держави така відповідальність може наставати за ст.ст. 194, 194¹, 265, 270¹, 277, 292, 357, 360 або 411 КК [75, с. 164].

Це, своєю чергою, потребує аналізу теоретичних напрацювань щодо визначення змісту предмета диверсії та відповідного коригування цієї ознаки складу злочину з внесенням відповідних змін до положень КК України.

Слід наголосити, що об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, які є предметом диверсії, також належать до категорії «чуже майно», і, відповідно, як зазначалось, за відсутності спеціальної мети диверсії, утворюють склад злочину проти власності. Крім того, окремі предмети диверсії, наприклад, земля, атмосферне повітря тощо можуть бути і є предметом злочинів проти довкілля, що теж створює низку перепон для правильної кваліфікації тих чи інших діянь.

Із огляду на це, важливе значення має правильне встановлення змісту цих предметів складу диверсії.

Так, наприклад, І. Я. Козаченко та Г. П. Новосолова зазначають, що до предмету диверсії можна віднести: заводи, фабрики, виробничі чи ремонтні майстерні, інші виробничі споруди, будівлі та споруди громадського користування (столові, ресторани, ринки, маркети та магазини); видовищні підприємства та всі інші споруди, призначені чи спеціально пристосовані для здійснення виробництва, торгівлі, масових розваг, святкувань тощо, споруди, в яких може мати місце скупчення людей: авто-, авіа- та залізничні вокзали, готелі, санаторії, будинки відпочинку, лікарні, житлові будинки та інші споруди, призначені для проживання, виробництва, зберігання, ремонту, торгівлі; шляхи сполучення, тобто всі види дорожніх споруд, які становлять необхідний комплекс обслуговування нормального та безпечного руху наземних транспортних засобів, а також матеріальні об'єкти, які обслуговують усі види водного та повітряного транспорту, включаючи й самі транспортні засоби (будь-які водні та повітряні судна). Диверсійним актом, на думку науковців, також вважається знищення телефонного, телеграфного, електронного чи інших засобів зв'язку, за допомогою яких здійснюється масова комунікація [172, с. 768–769].

Натомість, на думку М. І. Мельника та М. І. Хавронюка, до предмета диверсії належать: земельні угіддя, водойми, ліси, стада та колекції тварин, риба, що водиться у ставках та інших водоймищах, великі пасіки, посіви сільськогосподарських чи інших культур, будівлі, споруди та інші об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, від діяльності яких залежить життєдіяльність певних регіонів чи інших великих територій, належне функціонування певних галузей економіки, структур державного управління, у тому числі підприємства, зруйнування чи пошкодження яких само по собі є фактором небезпеки [121, с. 254; 122, с. 276].

На думку С. І. Селецького, предметом диверсії можуть бути: підприємства, установи; шляхи та засоби сполучення; нафтопроводи; морські та повітряні судна; місцевість; повітря; водоймища; будь-які тварини; пасовища, угіддя, лісові масиви [155, с. 21].

А. С. Климосюк, досліджуючи предмет складу диверсії, робить висновок, що об'єктами, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, за своїми фізичними ознаками можна визнавати лише такі об'єкти, які є: 1) матеріальними (їх можливо сприйняти органами чуття людини або спеціальними технічними засобами); 2) такими, які можна зруйнувати чи пошкодити злочинними діями [75, с. 56].

Деякі автори вважають за доцільне поділяти предмет диверсії на: 1) об'єкти, які мають важливе народно-господарське чи оборонне значення, – під час учинення диверсії у формі вчинення вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження таких об'єктів; 2) об'єкти радіоактивного забруднення (територія або інші) – під час учинення дій, спрямованих на таке їх забруднення; 3) тварини й рослини – під час учинення дій, спрямованих на поширення епізоотій чи епіфітотій. Зазначені предмети в вказаних формах учинення диверсії є обов'язковою ознакою складу диверсії, яка встановлюється в процесі кваліфікації такого злочину на практиці [73, с. 102].

Із огляду на зазначене, очевидно, що думки щодо визначення переліку таких об'єктів відрізняються.

Немає одностайності й щодо визначення того, які саме з цих об'єктів мають вагоме значення для народногосподарської чи оборонної сфери.

Тому доцільним у цьому разі є визначення того, які саме об'єкти мають важливе значення для народного господарства і оборони.

На думку Є. Д. Скулиша та О. Ю. Звонарьова, це найбільш важливі об'єкти, від функціонування яких залежить узгоджена й безперебійна робота окремих ланок економіки як єдиного народногосподарського комплексу та здатність держави до захисту в разі збройної агресії чи збройного конфлікту [165, с. 177]. Автори під об'єктами, що мають важливе народногосподарське значення, розуміють будівлі, споруди, шляхи й засоби сполучення, системи інформаційних комунікацій, комп'ютерні мережі, об'єкти життєзабезпечення населення та інші об'єкти, від діяльності яких залежить життєдіяльність певних регіонів чи інших великих територій, належне функціонування певних галузей економіки, структур державного управління, а під об'єктами, які мають важливе оборонне значення, – будівлі, споруди, склади й інші об'єкти, знищення або пошкодження яких негативно впливає на стан боєготовності та боєздатності Збройних Сил та інших військових формувань України, до яких зараховуються підприємства військово-промислового комплексу, склади продовольства, зброї й боєприпасів, командні пункти, фортифікаційні споруди, інженерні загородження, апаратура керування вогнем, засоби зв'язку, спеціальна техніка інженерних військ і військ радіаційно-хімічного й біологічного захисту, спеціальне електронне, броньоване, захисне обладнання, спеціальні засоби захисту від зброї масового знищення, токсичні речовини, пально-мастильні матеріали тощо [165, с. 177].

Навіть без ґрунтовного аналізу очевидно, що визначення предмета диверсії у чинній редакції ст. 113 КК України є надбанням радянського періоду та істотно застаріло.

На цьому акцентується й у наукових публікаціях. Так, щодо вчинення вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, А. С. Климосюк зазначає, що в ст. 60 КК 1960 р. ця форма диверсії була

визначена як вчинення вибухів, підпалів чи інших дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження підприємств, споруд, шляхів і засобів сполучення, засобів зв'язку або іншого державного чи суспільного майна [72]. У чинній редакції вона була викладена в ст. 60 КК 1960 р., згідно із Законом України від 17.06.1992 № 2468-ХІІ, а згодом без змін включена до ст. 113 чинного КК 2001 р. [75, с. 92].

Підтвердженням цього є те, що кримінальна відповідальність за цей злочин безпосередньо передбачена в кримінальних кодексах Азербайджану [174], Білорусі [177], Болгарії [178], Вірменії [176], Казахстану [179], Киргизстану [175], Молдови [180], Росії [183], Таджикистану [181], Туркменістану [184] та Узбекистану [182]. Очевидно, що вказаний склад злочину міститься виключно у законодавстві пострадянських держав.

Зважаючи на зазначене, предмет диверсії підлягає перегляду, що сприятиме правильному розмежуванню із суміжними складами злочинів, а, відповідно, забезпечить належну кваліфікацію вчинених суспільно небезпечних діянь.

Є труднощі й щодо визначення предмета інших аналізованих у цій роботі предметів злочинів. Так, у наукових працях наголошується на труднощах у розмежуванні ст. 194 та ст.ст. 178, 179 КК України.

Наприклад, О. В. Білаш зазначає, що, розмежовуючи склади, передбачені ст. 194 та ст.ст. 178, 179 КК України, слід наголосити, що головною відмінністю, безсумнівно, є предмет злочину – чуже майно в першому випадку – і майно, наділене особливими ознаками, – релігійні споруди або святині – у другому. Саме наявність цих особливих властивостей предмета злочину, на думку науковця, слугує критерієм розмежування об'єктів цих злочинів. Ці злочини, зазначає автор, посягають на одну і ту саму сферу суспільних відносин. Відтак О. В. Білаш пропонує статтю, яка передбачає кримінальну відповідальність за посягання на пам'ятки історії, культури і археології, виключити з кримінального закону, а замість цього доповнити статтю, яка передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна, кваліфікуючою ознакою: ті самі діяння, вчинені стосовно пам'ятника історії, релігії, культури або іншого об'єкта,

взятого під охорону держави, а також предмета або документа, що має історичну, релігійну, наукову, або культурну цінність [19, с. 279].

На думку М. І. Мельника, до релігійних споруд, культових будинків належать приміщення для проведення або забезпечення богослужінь, виконання релігійних обрядів та церемоній (церкви, собори, костьоли, синагоги, мечеті, пагоди, каплиці, дзвіниці, мінарети, молитовні тощо) [120, с. 443].

С. Я. Лихова культовими будинками визначає різні будівлі, приміщення, споруди, які спеціально призначені і пристосовані для того, щоб громадяни брали участь у богослужіннях, у виконанні релігійного обряду, церемоній чи процесій (наприклад, церкви, собори, костьоли, синагоги, мечеті тощо). При цьому релігійними спорудами, крім культових будинків, авторка пропонує визнавати архітектурні конструкції, зведені з метою задоволення релігійних потреб людини сповідувати чи поширювати віру (наприклад, побудовані чи споруджені православні або католицькі хрести тощо) [97, с. 311].

Отже, предметом цього злочину, як і у ст. 194 КК України, можуть бути будівлі, споруди тощо, лише з тією особливістю, що призначені вони для проведення релігійних обрядів. У цьому разі виникає ще одна проблема: хто і в якому порядку має визнавати їх такими, оскільки сам факт проведення богослужіння в тому чи іншому приміщенні автоматично не перетворює його на релігійну чи культову будівлю. В іншому разі проведення освячення, наприклад, приватного будинку перетворювало б його у цей конкретний момент на релігійну будівлю, що аж ніяк не є виправданим.

У науковій літературі з цього приводу зазначено, що до релігійних святинь можуть належати об'єкти, визнані такими в установленому релігійною організацією порядку [185, с. 358].

Однак, одразу слід наголосити, що така позиція деякими авторами піддається критиці. Зокрема, О. В. Білаш вказує, що, по-перше, сам факт формального визначення релігійною організацією того чи іншого об'єкта як релігійної святині не має бути визначальним ключовим при встановленні досліджуваного предмета злочину. Значно важливішими, наголошує

науковець, є сакральні характеристики релігійних святинь, сприйняття їх віруючими як таких. До того ж, по-друге, навряд чи всі наявні в Україні релігійні організації передбачають спеціальний порядок визнання тих чи інших об'єктів релігійними святинями [18, с. 67].

Складно не помітити, що у всіх випадках, коли виникають труднощі із визначенням змісту предмета складу кримінального правопорушення чи інших ознак (наприклад, способу підпалу, вибуху тощо), і науковці, і правозастосовники уже не зауважують на особливості об'єкта чи предмета злочину і пропонують кваліфікувати діяння за ознаками загальної норми, зокрема за ст. 194 КК України.

Окрім того, якщо предмет того чи іншого спеціального складу кримінального правопорушення є ознакою не правопорушення загалом, а лише окремих форм його об'єктивної сторони також застосовується загальна норма.

М. О. Міщенко зазначає, що умисне незаконне знищення або пошкодження рухомих культурних цінностей може бути кваліфіковано: якщо воно заподіяло шкоду у великих розмірах – за ч. 1 ст. 194 КК України; якщо його вчинено шляхом підпалу, вибуху чи в інший загальнонебезпечний спосіб чи воно заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки – за ч. 2 ст. 194 КК України. Необережне ж знищення або пошкодження рухомих культурних цінностей, які не належать до об'єктів археологічної спадщини, вважається злочином лише за умови, якщо воно спричинило тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей. За таких умов це суспільно небезпечне діяння необхідно кваліфікувати як необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК України) [112, с. 159].

Зумовлено це тим, як уже зазначалось, що у цьому складі злочину в ч. 2, яка пов'язана із такими діями, як знищення, руйнування чи пошкодження, предметом є виключно об'єкти культурної спадщини чи їх частини, і, відповідно, відсутній предмет цього злочину, який визначений ч. 4 ст. 298 КК України – рухомі предмети, що походять із об'єктів археологічної спадщини.

У цьому разі не зрозуміло, чому законодавець, усвідомлюючи те, що знищення чи пошкодження таких предметів теж посягає на суспільні відносини

у сфері захисту моралі, не передбачив його у формах об'єктивної сторони, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням.

З огляду на зазначене, слід погодитися з позицією тих науковці, які наголошують, що, незважаючи на здавалось би очевидну юридичну спорідненість вказаних заборон, всі вони розташовані в різних розділах Особливої частини КК, що свідчить про відсутність системності кримінального законодавства [114, с. 274–275].

Відповідно, вирішення таких проблем видається цілком можливим за допомогою виключення із положень КК України окремих спеціальних норм, що сприятиме оптимізації кримінально-правових заборон, і, як видається, більшою мірою забезпечить реалізацію принципу справедливості.

Однак, слід наголосити, що законодавець навпаки збільшує кількість спеціальних складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна.

Так, одним із таких доповнень останніх років була криміналізація в окремій нормі знищення чи пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (далі – ЖКГ). Звісно, що такі посягання на ці об'єкти й раніше були кримінально-караними, зокрема за ст. 194 КК України. Однак, законодавець вважав за доцільне виокремити таке діяння в окремий склад злочину й передбачити його у розділі «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки».

Слід наголосити, що таке рішення неодноразово піддавалось критиці науковцями, особливо щодо розміщення цього посягання в Особливій частині КК України.

Так, А. О. Данилевський вказує, що не тільки об'єкти ЖКГ мають забезпечувати інтереси суспільства та держави. Схожі функції, зазначає науковець, виконують об'єкти енергетики, поштового зв'язку, торгівлі тощо. Проте умисне знищення або пошкодження таких об'єктів не розцінюється законодавцем як посягання на громадську безпеку. Навпаки, на думку автора, такі діяння кваліфікуються як злочини проти власності [56, с. 150]. Крім того, А. О. Данилевський наголошує, що, оскільки злочин, передбачений ст. 270¹ КК,

належить до злочинів із похідними наслідками, то його місце в системі Особливої частини КК має визначати основний безпосередній об'єкт (право власності), адже саме через вплив на нього в таких злочинах заподіюється шкода іншим додатковим об'єктам [56, с. 150].

Н. О. Сербіна вказує, що об'єкти ЖКГ самі по собі не є потенційно небезпечними. На відміну від інших предметів злочинів, передбачених у розділі IX «Злочини проти громадської безпеки» Особливої частини КК України, вони не належать й до переліку джерел підвищеної небезпеки, визначеному в ч. 1 ст. 1187 Цивільного кодексу України. Об'єкти ЖКГ не тільки не містять потенційної небезпеки, а й мають задовольняти потреби їх власників, держави, суспільства [163, с. 119].

На думку деяких авторів, ймовірніше під час прийняття остаточного рішення законодавець сприйняв точку зору, висловлену у висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України до цього проєкту, де зазначається, зокрема, що, на думку експертів управління, основним безпосереднім об'єктом цього злочину має вважатися громадська безпека, якій унаслідок передбачених проєктом дій може створюватися загроза або заподіюватися шкода. Цей висновок зумовлений тим, що функціонування об'єктів ЖКГ має задовольняти інтереси й потреби не тільки власників цих об'єктів, а й, насамперед, інтереси суспільства й держави. Головною метою кримінально-правової охорони об'єктів житлово-комунального господарства, на думку експертів, має бути забезпечення безпеки невизначеного кола осіб і правоохоронюваних інтересів [163, с. 120].

Така позиція, на думку Н. О. Сербіної, є доволі спірною, оскільки не тільки об'єкти ЖКГ мають забезпечувати інтереси суспільства та держави. Подібні функції виконують об'єкти енергетики, поштового зв'язку, торгівлі тощо. Проте умисне знищення або пошкодження таких об'єктів не розцінюється законодавцем як посягання на громадську безпеку. Навпаки, такі діяння кваліфікуються як злочини проти власності [163, с. 121].

На думку деяких науковців, варто розуміти, що, наприклад, міський транспорт, електроенергетика та предмети побутового обслуговування населення

не є предметом цього злочину. Їх знищення або пошкодження кваліфікуються як злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту або як злочини проти власності. Також предметом досліджуваного злочину не вважаються електричні мережі й елементи газозабезпечення, оскільки вони не вказані в переліку п. 1 примітки до ст. 270¹ КК України (за винятком тих, що є складовими житлового фонду) [162, с. 203].

Об'єкти ЖКГ не є потенційно небезпечними. Більше того, вони мають задовольняти потреби їх власників, держави, суспільства. Близькі за змістом склади злочинів, передбачені в розділі VI «Кримінальні правопорушення проти власності» Особливої частини КК України, – умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194), умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194¹). Саме цим зумовлена необхідність передбачення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ у зазначеному розділі Особливої частини означеного Кодексу. Іншими словами, об'єкти житлово-комунального господарства варто розуміти як чуже майно [162, с. 203]. Аналогічна позиція висловлена й А. О. Данилевським [56, с. 149].

З огляду на специфіку цього злочину, а особливо його предмет виникає, як видається, обґрунтоване запитання щодо доцільності такої норми.

Слід зазначити, що законодавчого визначення цього поняття немає, а всі наукові напрацювання, як і в багатьох подібних випадках, суб'єктивні. Очевидним є те, що специфіка об'єктів ЖКГ навряд чи може бути аргументом зміни об'єкта посягання, а, відповідно, й доцільності виокремлення такого діяння в окремій кримінально-правовій нормі, зважаючи хоча б на те, що один із таких об'єктів (об'єкти електроенергетики), передбачені у розділі VI Особливої частини КК України. Знищення чи пошкодження об'єктів електроенергетики теж може порушувати, і, як правило, порушує громадську безпеку, попри це законодавець вказані суспільні відносини відніс до другорядних, додаткових. Відповідно, не зовсім послідовним було віднесення злочину, передбаченого ст. 270¹ КК України, до категорії кримінальних правопорушень проти громадської безпеки.

Водночас на цій проблемі наголошують не тільки науковці. Н. О. Сербіна, опитала респондентів щодо вказаного питання і встановила, що розміщення норми про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ у розділі IX «Злочини проти громадської безпеки» Особливої частини КК України видається недоцільним (це підтверджують 66,5% опитаних) [162, с. 202].

Відтак вирішення цієї проблеми можливе двома способами: 1) виключити з КК ст. 270¹; 2) змінити предмет злочину, який би дійсно вказував на порушення, насамперед, саме громадської безпеки, зважаючи хоча б на те, що законодавець увів у правовий обіг такі поняття, як «критична інфраструктура» та «об'єкти критичної інфраструктури», які охоплюють фактично всі об'єкти життєзабезпечення населення (зокрема й об'єкти електроенергетики, водопостачання та водовідведення тощо).

Слід наголосити, що такі проблеми можна простежити й щодо предмета інших злочинів. Наприклад, дискусії виникають щодо доцільності виокремлення спеціальних норм, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням військового майна.

Є. С. Ковалевська зазначає, що під час відмежування умисного чи необережного знищення або пошкодження військового майна від інших суміжних злочинів необхідно зважати на низку особливих ознак складів, передбачених у ст.ст. 411, 412 КК України, а саме:

1. Специфічний об'єкт посягання – порядок здійснення права власності щодо військового майна, який є невід'ємною частиною військового правопорядку.

2. Специфічний предмет злочину – державне майно, закріплене за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України (військове майно).

3. Специфічний суб'єкт злочину – лише військовослужбовець, а також військовозобов'язаний під час проходження ним навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів.

4. Особливості суб'єктивної сторони таких складів. При вчиненні умисного знищення або пошкодження військового майна (ст. 411 КК України) суб'єктивна

сторона полягає в усвідомленні особою небезпечності власних дій для військового правопорядку, а також передбаченні наслідків своїх дій чи бездіяльності у формі повної або часткової непридатності військового майна. При цьому особа бажає або свідомо допускає настання шкідливих результатів свого діяння. У разі необережного знищення такого майна суб'єктивна сторона має відповідати ознакам, притаманним злочинній самовпевненості чи злочинній недбалості [77, с. 299].

Однак, статус власника майна у цьому разі не видається надто вагомим аргументом щодо доцільності виокремлення такої спеціальної норми. Зміна кваліфікації, пов'язана лише з особливостями власника майна, не видається вельми виправданою.

Приміром, знищення або пошкодження майна, яке знаходиться на балансі військового закладу вищої освіти навряд суттєво підвищує рівень суспільної безпеки порівняно із знищенням такого майна, яке належить закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання МВС України чи будь-якого іншого цивільного закладу вищої освіти. Або ж знищення майна військової частини порівняно зі знищенням майна підрозділу Національної поліції України, прокуратури тощо. І тому не зовсім зрозуміло, чому кваліфікація у таких випадках має бути різною.

Слід зазначити, що однобічно стверджувати про недоцільність виокремлення спеціальних складів знищення чи пошкодження майна у КК України не виправдано. Справді, в деяких випадках предмет настільки специфічний, що, вочевидь, зумовлює необхідність у передбаченні в кримінальному законодавстві спеціальної норми. Як видається, такими предметами щонайменше є об'єкти природного середовища (земля, повітря, вода тощо). Звісно, в широкому розумінні ці об'єкти теж можна визнати чужим майном, оскільки наявні фізичні, економічні і юридичні ознаки. І в окремих випадках розмежування суміжних злочинів залежатиме від виду права власності. Так, наприклад, порубка лісу утворює склад кримінального правопорушення проти довкілля, а порубка деревини на території лісового господарства – кримінальне правопорушення проти власності.

Однак, об'єкти довкілля наділені відповідними особливими ознаками, які не дають змоги однозначно віднести посягання на ці об'єкти до кримінальних правопорушень проти власності.

О. М. Ковтун, досліджуючи предмет злочину, передбаченого ст. 252 КК, що з об'єктивної сторони пов'язаний із знищенням та пошкодженням відповідних об'єктів навколишнього природного середовища, відносить до нього: 1) території та об'єкти природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ) (відповідно до класифікації, що міститься у ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд України») та території, що резервуються з метою наступного заповідання; 2) інші природні території та об'єкти, що перебувають під особливою охороною держави (ст. 60 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»); 3) складові структурних елементів національної екологічної мережі [79, с. 123]. Зважаючи на неприпустимі розбіжності у розумінні предмета злочину, передбаченого ст. 252 КК України, автор вважає за доцільне внести до тексту кодексу примітку до цієї статті, де чітко визначити елементи системи територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною держави, і є предметом злочинного посягання [79, с. 123].

Слід наголосити, що визначення змісту предмета цього злочину теж не позбавлене проблемних аспектів.

Досліджуючи предмет злочину, передбаченого ст. 252 КК України, А. М. Шульга робить такі висновки: по-перше, відсутність єдиної точки зору щодо визначення та розуміння сутності предмета злочину не дає змогу однозначно встановити той чи інший предмет конкретного злочину; по-друге, злочин, передбачений ст. 252 КК України «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду», належить до групи предметних злочинів, що зумовлює обов'язкове з'ясування його предмета; по-третє, у диспозиції ст. 252 КК України міститься вказівка лише на два елементи єдиної природної системи – національної екомережі [201, с. 93].

Подібна ситуація простежується й щодо предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297. З одного боку, предмет, що підлягає

руйнуванню (братська могила, могила Невідомого солдата тощо), відповідно до цієї статті, теж чуже майно, з іншого, таке майно не наділено, як видається, усіма ознаками, притаманними для предмета кримінальних правопорушень проти власності. Насамперед це стосується юридичної ознаки – майно має належати на праві власності іншій особі.

Подібну точку зору можна простежити й серед науковців.

Так, на думку Л. А. Безуглого, пошкодження предмета складу злочину, передбаченого ст. 297 КК України, додаткової кваліфікації за злочини проти власності не потребує, оскільки ці предмети не мають власника [16].

Відповідно, виокремлення у ст. 297 КК України форми, пов'язаної із руйнуванням (знищенням) визначених об'єктів, із огляду на зазначене, видається виправданим.

Окрім того, певні виправдання виокремлення спеціальної норми можна простежити й щодо положень ст. 388 КК України, формою об'єктивної сторони якого є знищення майна, на яке накладено арешт, заставленого, описаного майна та майна, що підлягає конфіскації за рішенням суду.

Обґрунтувати таку позицію можна хоча б тим, що у цьому разі власник майна не може на свій розсуд вільно розпоряджатися ним, а отже, теж юридична ознака майна, яка є обов'язковою для предмета кримінальних правопорушень проти власності, у цьому разі обмежена.

Підтвердженням цього, на думку С. Поліщука, є те, що предметом кримінально-протиправного посягання, передбаченого ст. 388 КК України, є майно з особливим правовим статусом, який зумовлений накладенням на це майно певного виду обтяження. Визначальними ознаками предмета вказаних незаконних дій, зазначає науковець, є правова природа та фізичні властивості майна, адже саме від цих критеріїв залежать правові й фактичні перешкоди на шляху реалізації права власності на майно [135, с. 206].

Удосконалювати кримінальне законодавство в частині оптимізації відповідальності за знищення чи пошкодження майна вбачається можливим і в аспекті виключення з положень КК України спеціальних норм, пов'язаних

із знищенням або пошкодженням майна, виокремлених за спеціальним потерпілим.

Як уже зазначалось, йдеться про виокремлення спеціальних складів злочинів, потерпілими у яких є працівники правоохоронних органів, працівники органів державної виконавчої служби чи приватні виконавці, журналісти, службові особи чи громадяни, які виконують громадський обов'язок, судді, народні засідателі чи присяжні, захисники чи представники особи. Водночас йдеться не лише про знищення чи пошкодження їхнього майна, а й про погрозу вчинення таких дій. Проблема, на думку деяких науковців, виявляється у тому, що право власності різних осіб охороняється по-різному. Це може бути виявом порушення принципу рівності всіх громадян перед законом. Зокрема, в разі знищення чи пошкодження майна «звичайних» людей кримінальна відповідальність настає лише за умови заподіяння майнової шкоди у великому розмірі (240 125 гривень із 2019 року). Водночас кримінальна відповідальність за знищення чи пошкодження майна «спеціальних» потерпілих настає незалежно від розміру заподіяної шкоди [29, с. 235–236].

Порушення у цих нормах зумовлені не лише цим. Останні зміни до цих статей вкотре акцентують на непослідовності у законотворенні. Так, із огляду на нещодавні зміни до КК, окремі норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за знищення чи пошкодження майна «спеціальних» потерпілих, доповнені словами «у тому числі після звільнення з посади», «у тому числі у минулому». Проте такі зміни внесено не до всіх «спеціальних» норм. Відтак порушено принцип системності кримінального закону та принцип рівності всіх перед законом. Адже, знищення майна колишнього працівника правоохоронного органу, з огляду на його колишню службову діяльність, утворює склад злочину, передбачений ст. 347 КК. Водночас аналогічні дії стосовно колишнього судді не містять ознак складу злочину, передбаченого ст. 378 КК.

Слід наголосити, що в наукових публікаціях є чимало тверджень на підтримку виокремлення спеціальних складів знищення або пошкодження майна з урахуванням потерпілого.

Аргументи науковців, на прикладі ст. 347 КК України, такі. По-перше, ст. 347 КК забезпечує захист такого елемента сфери публічного управління, як правоохоронна діяльність. Правоохоронні органи є атрибутом будь-якої сучасної держави – більшість фахівців із права виокремлюють серед її функцій правоохоронну. По-друге, посягання, яке передбачає ст. 347 КК, пов'язується із саме службовою, а не будь-якою соціально корисною діяльністю потерпілого (чи особи, що є його близьким родичем). По-третє, ця діяльність визначає особу як таку, що є працівником правоохоронного органу, тобто є виконанням нею дій із реалізації правоохоронної, а не будь-якої функції цього органу. По-четверте, зазначений вид умисного знищення або пошкодження майна є посяганням на правоохоронну діяльність «ззовні», тобто може розглядатись як спроба незаконного впливу на правомірну поведінку правоохоронця, що є виконанням ним своїх службових обов'язків в сфері реалізації правоохоронних функцій [87, с. 20].

Як зазначає Є. О. Гладкова, при вчиненні передбаченого ст. 347 КК злочину умислом винного мають охоплюватися фактичний і соціальний зміст вчинюваного діяння, обставини, що характеризують потерпілого та об'єкти цього злочину, його предмет. Це означає знання винного, що потерпілий від злочину є працівником правоохоронного органу або його близьким родичем (при цьому не обов'язкове точне знання винного про точну назву відповідного правоохоронного органу, посаду, яку обіймає в ньому потерпілий, – достатньо розуміння цієї обставини в загальних рисах); розуміння, що вчинюване в цей момент часу діяння (дія чи бездіяльність) здатне завдавати майнової шкоди, руйнувати (знищувати або пошкоджувати) майно, що предмет, стосовно якого вчиняються відповідні дії, має для працівника правоохоронного органу або близьких родичів такого працівника, певну цінність, що винний пов'язує свої суспільно небезпечні дії з попередньою, теперішньою або майбутньою правомірною службовою діяльністю працівника правоохоронного органу; усвідомлення загрози від свого діяння як для майнових інтересів конкретного потерпілого, так і для правоохоронної діяльності. [87, с. 34–35]

Як зазначено в наукових публікаціях, мотив є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони, передбаченого ст. 347 КК злочину. За об'єктивною причиною, для вчинення цього злочину, необхідно розрізняти два види мотиву. Якщо винний невдоволений правомірною службовою діяльністю правоохоронця, яка має місце в теперішньому чи матиме місце у майбутньому, мотивом є прагнення змінити, припинити чи попередити її. При невдоволенні службовою діяльністю, яка мала місце в минулому, мотивом є помста за цю діяльність. Оскільки оцінка та визначення соціально-психологічного змісту такого спонукання, як помста, залежить від конкретних обставин та від дій інших осіб, якими породжено вказаний мотив, слід зробити висновок, що помстою як мотивом, передбаченого ст. 347 КК, виду знищення чи пошкодження майна є суспільно-негативні (низькі) спонукання, в основі яких є помста за правомірну діяльність особи (працівника правоохоронного органу) [87, с. 36].

Однак, серед науковців акцентується на значну кількість особливостей у кваліфікації знищення чи пошкодження майна спеціальних потерпілих, і в багатьох випадках пропонується кваліфікувати діяння не за спеціальними нормами, що теж, відповідно, ставить під сумнів доцільність таких норм.

На думку Є. О. Гладкової, якщо посягання вчинене не у зв'язку зі службовою діяльністю правоохоронця, а у зв'язку із самим лише його статусом, кваліфікація вчиненого за ст. 347 КК виключається [87, с. 23].

У наукових джерелах також вказується, що знищення майна співробітника як помста не йому персонально за конкретну дію (бездіяльність), вчинену по службі, а лише як прагнення зашкодити в його особі органу державної влади, то, якщо не буде визначено, за яку саме правомірну діяльність особи (чи її близького родича – правоохоронця), вчинене стосовно майна посягання слід кваліфікувати як хуліганство – за ст. 296 КК, а у випадку заподіяння злочином шкоди у великих розмірах – за сукупністю ст.ст. 296, 194 КК [87, с. 23].

Окрім того, деякі автори зазначають, якщо такі дії є елементом акцій зі знищення (пошкодження) майна, спрямованих саме проти працівників правоохоронних органів, вчинене слід розглядати як злочин з елементами

тероризування. Наприклад, якщо його вчинено з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, вчинене слід кваліфікувати як терористичний акт (ст. 258 КК) [87, с. 23–24].

Якщо ж умисно знищене чи пошкоджене майно належить працівникові правоохоронного органу чи його близькому родичеві, але при цьому посягання не пов'язане ані зі службовою діяльністю, ані взагалі зі службовим статусом цього працівника, злочин порушує виключно суспільні відносини в сфері власності та, за наявності інших ознак, може бути кваліфікований лише як злочин проти власності – за ст. 194 КК [87, с. 24].

І. М. Ізай вважає, що у разі, коли злочин, передбачений у ст. 347 КК України, вчиняється з мотивів помсти конкретному працівнику правоохоронного органу за його діяльність, яка здійснена всупереч вимогам законодавства, з порушенням повноважень, визначених законом, відповідальність має наставати за ст. 194 КК України без урахування усвідомлення винним того, що він посягає на майно саме працівника правоохоронного органу [70, с. 556].

Відтак сумнівним видається доцільність передбачення у КК України таких статей.

Слід наголосити, що в окремих випадках розмежування загальної норми про знищення або пошкодження майна із суміжними складами може здійснюватися за іншими ознаками елементів складу злочину.

Так, наприклад, як вказують деякі автори, ст.ст. 194, 270¹, 341 КК України відрізняються від масових заворушень також за ознаками об'єктивної сторони. Об'єктивна сторона умисного знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України) характеризується суспільно небезпечними діями, що полягають у знищенні чи пошкодженні майна, наслідками у вигляді шкоди у великих розмірах і причинним зв'язком між вказаними діями і наслідками. У разі вчинення масових заворушень, розмір шкоди є оціночною категорією і фактично на наявність складу злочину та кваліфікацію не впливає [40, с. 38].

Окрім того, форми об'єктивної сторони, крім звичних «знищення», «пошкодження», «руйнування», можуть позначатися таким поняттям, як «погроми». При цьому зміст цих понять мало чим відрізняється.

Науковці погроми визначають, як знищення чи руйнування приміщень, які займають державні, приватні, громадські установи, підприємства і організації; пошкодження чи руйнування житла громадян. Однак при цьому ці дії можуть супроводжуватися насильством над людьми (власниками житла, працівниками установ, охороною та ін.) [31, с. 12].

Хоча, як видається, виокремлення у ст. 294 форм об'єктивної сторони, які мають значення у рамках цього дослідження зумовлене ймовірніше їх характером (діями юрби). І саме з огляду на це, така форма об'єктивної сторони цього злочину вбачається виправданою.

Однією з найбільш дискусійних проблем відповідальності за знищення чи пошкодження майна, яка потребує дослідження і відповідно внесення змін до чинного КК України, є дисбаланс у визначенні мінімального розміру спричиненої шкоди, адже в одних статтях його (мінімального розміру) не визначено, в інших він не виправдано великий – 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

На цьому наголошують й інші автори. Так, І. Б. Газдайка-Василишин зазначає, що із порівняння санкцій ст.ст. 185, 194 чинного КК очевидний висновок, що ступінь суспільної небезпеки основного складу крадіжки відповідає ступеню суспільної небезпеки основного складу умисного знищення або пошкодження майна [44, с. 115].

У цьому разі крадіжка є кримінально караним діянням, якщо вона вчинена у розмірі $960,5 \times 0,2 = 192,1$ грн (із 1 січня 2019 року). Відтак викрадення чужого майна на вказану суму за ступенем суспільної небезпеки прирівняно до умисного знищення або пошкодження майна на суму 240 125 грн.

Однією із проблем, пов'язаною з кримінальною відповідальністю за знищення чи пошкодження майна, є розмір шкоди, передбачений ч. 1 ст. 194 КК. Згідно з цією нормою, як уже зазначалося, кримінальна відповідальність за умисне знищення чи пошкодження майна настає лише у разі, якщо такими діями

спричинено майнову шкоду у великих розмірах (станом на 2019 рік – це 240 125 грн). Якщо вартість знищеного чи пошкодженого майна нижча за вказану суму, єдиним засобом захисту порушеного права власності є цивільно-правова відповідальність.

Щодо розміру заподіяної шкоди слід погодитися з тими авторами, які вказують, що встановлення в законі конкретного розміру такої шкоди, як суспільно небезпечного наслідку у складі злочину, передбаченому ст. 194 КК України, є невиправдано високим [8, с. 370].

На цій підставі цілком зрозумілі пропозиції науковці щодо доцільності зміни такої ситуації.

Так, С. А. Миронюк пропонує розширити сферу дії ч. 1 ст. 194 КК України шляхом обов'язковості врахування матеріального становища потерпілої сторони, а не розміру заподіяної шкоди [109, с. 4].

Слушно зазначає І. Б. Газдайка-Василишин, що такі підходи до визначення суспільної небезпеки корисливих і некорисливих посягань запроваджені впродовж «радянського» періоду розвитку держави та права (вони були спрямовані на «викорінення» корисливих мотивів вчинення злочинів). Проте, наголошує авторка, з точки зору ринкової економіки збереженість, цілісність майна, його охорона від протиправного знищення та пошкодження є не меншою цінністю, ніж забезпечення охорони майна від незаконного його вилучення. У рамках захисту прав особи, потерпілої від злочинного впливу на майно, не має суттєвого значення, який зі способів цього впливу обрав злочинець (вилучення чи знищення, пошкодження) та якими мотивами (корисливими чи некорисливими) він керувався. Крім того, незаконне вилучення майна не припиняє права власності на це майно, тоді як знищення майна є підставою припинення права власності на нього [44, с. 115].

Не заперечуючи необхідності визначення нижньої межі розміру заподіяної шкоди внаслідок кримінально-карного знищення чи пошкодження майна, все-таки вбачається, що вона має бути суттєво нижчою. Більше того, чинна редакція ст. 194 КК сконструйована так, що не дає можливості кваліфікувати як злочин,

передбачений ч. 2 цієї статті, знищення чи пошкодження майна способом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, якщо такими діями не заподіяно шкоди у великих розмірах. Хоча на практиці випадки такої кваліфікації трапляються доволі часто [29, с. 238]. Наприклад, вироком Заводського районного суду м. Запоріжжя від 30.10.2017 суд визнав підсудного винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 194 ч. 2 КК України, та засудив його до трьох років позбавлення волі, встановивши такі обставини: 05.08.2017 приблизно о 14 год 00 хв, підсудний, маючи умисел на знищення чужого майна шляхом підпалу і реалізуючи його, підійшов із правої сторони до автомобіля марки «ВАЗ-21013» та підпалив переднє пасажирське сидіння вказаного автомобіля, вартістю 35 209 грн. Унаслідок загорання з переднього пасажирського сидіння відбулося розповсюдження вогню по всьому автомобілю, що призвело до його знищення та непридатності до подальшого використання за цільовим призначенням, у результаті чого автомобіль перетворився на металобрухт, чим спричинив потерпілому матеріальну шкоду в розмірі 35 209 грн [36].

Тому, кваліфікуючи такі діяння за ч. 2 ст. 194 КК, суди вдаються до розширеного тлумачення кримінального закону, найімовірніше інтуїтивно відчуючи, що підпал автомобіля не має бути безкарним. Хоча є і випадки відмов у порушенні кримінальних проваджень чи закритті кримінальних проваджень за відсутністю ознак складу злочину (враховуючи те, що сума знищеного чи пошкодженого майна менша, ніж шкода у великих розмірах). Видається, що ця проблема має бути вирішена на законодавчому рівні [29, с. 239].

На нелогічності визначення розміру шкоди у ст. 194 КК України наголошує чимало науковців. Більше того, значна кількість із них пропонують низку змін, пов'язаних із цим.

Деякі автори вказують на доцільність зменшення розміру шкоди хоча б до значного розміру, а відповідальність за знищення чи пошкодження майна у меншому розмірі передбачити в адміністративному праві.

І. Б. Газдайка-Василишин аргументує криміналізацію умисного знищення або пошкодження майна, що завдало значну шкоду потерпілому, та встановлення

адміністративної відповідальності за аналогічне діяння, яким не заподіяно значну шкоду [44, с. 186]. Відповідно, з огляду на ознаки (як це визначено в примітці 2 до ст. 185 КК України, де зазначено, що значна шкода у перелічених статтях КК України визначається, по-перше, з урахуванням матеріального становища потерпілого, по-друге, якщо йому спричинені збитки у визначеному законом розмірі (на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян)) [44, с. 125].

Видається, що й значний розмір у цьому разі є надто великим. Тому такий розмір можна встановити на рівні 50 н.м.д.г. Такий розмір у розділі VI Особливої частини КК України вже фігурує (у ст. 192 КК України) і видається оптимальним. За знищення або пошкодження майна, що спричинили менший розмір матеріальної шкоди, можливо дійсно передбачити адміністративну відповідальність у КУпАП.

Інші автори цілком слушно наголошують на надмірно невинуватій різниці між заволодінням і знищенням або пошкодженням майна. Оскільки в одному випадку це 0,2 н.м.д.г., в іншому – 250 н.м.д.г.

На думку О. П. Дячкіна, посягання на власність, що спричинило знищення або пошкодження майна, своїм наслідком має настання майнової шкоди від повної або часткової втрати вказаним майном своїх фізичних, а також економічних та юридичних властивостей. Воно відрізняється від протиправного заволодіння чужим майном тим, що об'єктивно відновлення і повернення вказаних речей в їх первинному стані власнику стає неможливим [63, с. 304]. Особливо показовими є випадки знищення або пошкодження унікальних речей, що існують в одиничних екземплярах. Тому, зазначає науковець, суспільна небезпечність наслідків у вигляді знищення або пошкодження майна об'єктивно є більш суспільно небезпечною, ніж його протиправне вилучення і заволодіння ним без спричинення втрати таким майном фізичних, а також економічних властивостей, що зберігає можливість його повернення власнику і, таким чином, повного відновлення його юридичних властивостей, а також прав та законних інтересів потерпілої особи [63, с. 304].

Особливо палкі дискусії серед науковців зумовлені відсутністю мінімального розміру спричиненої шкоди у спеціальних нормах, які передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження майна, виокремлених за спеціальним потерпілим.

Так, В. І. Маркін зазначає, що законодавець не встановлює мінімального розміру шкоди, за наявності якого винного можна притягти до відповідальності за ст. 178 КК України; відсутні також будь-які кваліфікуючі ознаки, пов'язані з розміром цієї шкоди. Це означає, що для законодавця важливі, насамперед, не матеріальна цінність, не вартісні характеристики таких об'єктів, а їх духовна цінність, сам, так би мовити, суспільний статус релігійних споруд, культових будинків [101, с. 245].

Натомість, як зазначає О. В. Білаш, при вчиненні досліджуваних злочинів заподіюється шкода праву власності [17, с. 3]. І це не заперечується всіма зазначеними авторами, однак стосується лише ст. 178 КК України. Так, справедливо, що заподіяння майнової шкоди певним матеріальним об'єктам (релігійним спорудам або культовим будинкам), передбачене ст. 178 КК України, тягне за собою порушення цивільно-правових відносин, відносин власності [17, с. 3].

На думку І. М. Захарченка та О. О. Семенюка, така позиція є дискусійною, оскільки майже будь-яка будівля має соціальні функції. При цьому, ступінь важливості функцій будь-якої будівлі для різних категорій населення є оціночно-суб'єктивним. Тому відсутність чіткого визначення релігійної споруди, зазначають автори, унеможливорює відмежування ст. 179 КК України від ст. 194 КК України та, як наслідок, однозначне застосування цих норм [68, с. 198].

Окрім того, науковці, які досліджували норму, що передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України), зазначають, що невстановлення в ній мінімальної межі матеріальної шкоди, яка заподіюється предмету злочину, призводить до того, що, до прикладу, зривання під час бійки погону і чотирьох гудзиків із форменого одягу працівника правоохоронного органу

суди визнають злочином і кваліфікують як умисне знищення чи пошкодження його майна [132, с. 207].

Зважаючи на це, А. В. Семенюк-Прибатень зазначає, що у розглянутих випадках судова оцінка значущості заподіяної шкоди не завжди відповідає тому ступеню суспільної небезпеки, яким об'єктивно характеризується знищення чи пошкодження майна спеціальних потерпілих [157, с. 173].

Окрім вказівки на цілком очевидну проблему, деякі науковці намагаються її вирішити.

Так, деякі автори вбачають виходом із цієї ситуації роз'яснення Вищого спеціалізованого суду, в якому б наголошувалося на обов'язковості врахування положень ч. 2 ст. 11 КК України під час розгляду справ про злочини, передбачені ст.ст. 347, 347¹, 352, 378, 399 КК України, у тих випадках, коли розмір заподіяної цими злочинами шкоди є незначним [157, с. 174].

Окрім того, обґрунтованою є позиція науковців, які пропонують встановити у КК України єдиний мінімальний розмір заподіяної майнової шкоди для всіх складів злочинів, що виявляються в умисному знищенні чи пошкодженні майна, зокрема й щодо, так званих, спеціальних потерпілих [109, с. 4].

Відповідно, багато дослідників наголошують на порушенні основоположних принципів кримінального права в частині рівності усіх перед законом, справедливості тощо. Тому пропозиція про встановлення єдиного розміру спричиненої знищенням чи пошкодження майна шкоди видається одним із можливих варіантів вирішення цієї проблеми.

Попри це, слід наголосити, що в юридичній літературі є й протилежні думки. Так, В. А. Горбунов зазначає, що під час кримінально-правової оцінки знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (його близьких родичів) пріоритетним критерієм для визнання певного майна предметом злочину й кваліфікації вчиненого за ст. 347 КК має розглядатися не стільки вартість, скільки значення предмета для особи, якій воно належить [48, с. 10].

Науковець зазначає, що, оцінюючи малозначність описаного в ст. 347 КК посягання, слід брати до уваги, що явно незначна шкода, заподіяна одному

з його об'єктів (що виражається в несуттєвому пошкодженні майна, пошкодженні чи знищенні малоцінного майна), не виключає тим не менш можливості значного ушкодження інших відносин (авторитету органів державної влади, їхньої нормальній діяльності), які входять в основний об'єкт передбаченого ст. 347 КК злочину. Тому такий критерій, на думку вченого, як вартість майна чи його кількість, не може бути покладено в основу оцінки умисного знищення чи пошкодження майна працівника правоохоронного органу як малозначного діяння [48, с. 61].

Як зазначає Л. Палюх, із такою позицією не можна погодитися з таких підстав. У подібних за конструкцією складах злочинів, що полягають у заподіянні шкоди особистим благам, так званих, спеціальних потерпілих у зв'язку з їхньою діяльністю, механізм заподіяння шкоди основному безпосередньому об'єкту, який знаходиться в межах відносин щодо здійснення судочинства, передбачає заподіяння шкоди цим відносинам шляхом посягання на суспільні відносини, що становлять додатковий безпосередній об'єкт – відносини власності [132, с. 207]. У таких випадках постає запитання: чи може діяння заподіяти істотну шкоду або створити загрозу її заподіяння (що характеризує таку властивість суспільно небезпечного діяння, як суспільна небезпека) основному безпосередньому об'єкту, якщо додатковому вона не заподіяна і суб'єктивно діяння не було спрямоване на її заподіяння? Видається, що у такому випадку, у разі відсутності заподіяння істотної шкоди або загрози її заподіяння додатковому обов'язковому об'єкту, не заподіюється шкода і основному безпосередньому об'єкту. У розглядуваних складах злочинів, в яких посягання на основний безпосередній об'єкт здійснюється шляхом впливу на учасників відповідних правоохоронюваних відносин шляхом заподіяння шкоди їхнім особистим благам, видається, що такий вплив не досягає ступеня, який здатний об'єктивно заподіяти істотну шкоду відносинам щодо здійснення судочинства. У цьому випадку відносинам власності зазначених осіб не заподіюється істотна шкода, яка здатна об'єктивно вплинути на позицію цих осіб у межах відносин, що забезпечують здійснення судочинства. Крім того,

видається, що значення предмета для особи, якій воно належить, становить суб'єктивний, а не об'єктивний критерій, водночас, як відомо, предмет, а так само суспільно небезпечні наслідки належать до об'єктивних ознак складу злочину [132, с. 207–208]. Як видається, у кримінальному законі має бути встановлений об'єктивний критерій, що дозволяє відносити розмір знищеного чи пошкодженого майна або заподіяння майнової шкоди в іншій формі внаслідок знищення чи пошкодження майна до суспільно небезпечних наслідків злочинів, що виявляються в умисному знищенні чи пошкодженні майна [132, с. 208].

Водночас С. А. Миронюк зазначає, що у кримінальному законі наявна невідповідність кримінально-правового захисту власності положенням Конституції України, оскільки ст. 194 КК України спрямована на захист лише від умисного знищення або пошкодження майна з посиленням на значні суми збитків, тоді як застосування інших статей кримінального закону залежно від соціальних ролей осіб, власність яких піддається злочинному впливу, не передбачає встановлення наслідків певного ступеня [109, с. 4, 12]. У зв'язку з цим науковець обґрунтовано зазначає про необхідність розробки та впровадження у правозастосовну практику єдиного підходу до визначення розміру заподіяної шкоди в ст.ст. 185–191, 194 та ст.ст. 347, 352, 378, 399 КК, які передбачають кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна посадових осіб правоохоронних органів, судді, захисника та ін. [109, с. 4, 12].

Саме тому, на думку деяких науковців, зважаючи на викладене, видається доцільним у складах злочинів, передбачених ст.ст. 378, 399 КК України, задля забезпечення відповідності таких норм, конституційної адекватності криміналізації (зокрема, відповідність зазначених норм принципу рівності всіх громадян перед законом), кримінально-політичної адекватності криміналізації (зокрема, щодо дотримання такого аспекту принципу верховенства права, як правова визначеність) підтримати зазначену вище пропозицію, передбачити в законі мінімальний розмір майнової шкоди, заподіяної внаслідок умисного знищення чи пошкодження майна судді, присяжного, захисника, представника особи, їхніх близьких родичів у зв'язку зі здійсненням правосуддя або,

відповідно, надання правової допомоги. При цьому слід погодитися, що такий розмір майнової шкоди має бути єдиний для складів злочинів, що виявляються в умисному знищенні, пошкодженні майна, так званих, спеціальних потерпілих, і у ст. 194 КК України [132, с. 208].

Деякі науковці пропонують визначити мінімальну суму матеріальної шкоди й у злочинах, пов'язаних зі знищенням чи пошкодженням майна, де така незаконодавчо не визначена. Так, К. М. Буряк, досліджуючи ознаки ст. 347¹ КК України, наголошує, що у законі про кримінальну відповідальність необхідно передбачити, який розмір шкоди потрібно визначити в якості ознаки простого складу злочину (ч. 1 ст. 347¹ КК України), а який мав би бути шкодою, котра б вважалася «значною шкодою» і виконувала б роль кваліфікуючої ознаки цього злочину. Адже якщо діянням не заподіяно істотної шкоди журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї, то має місце малозначність діяння [34, с. 115]. Однак, якщо такий розмір, з урахуванням доцільності зменшення розміру для основного складу злочину, передбаченого ст. 194 КК України, буде однаковий, видається, що цю проблему можна вирішити простіше – передбачити у ст. 194 відповідний кваліфікований склад, а рівень суспільної небезпеки скорегувати у санкції.

З огляду на зазначене, слід: по-перше, зменшити мінімальний розмір шкоди для основного складу злочину, передбаченого ст. 194 КК України; по-друге, розглянути можливість визначення мінімального розміру шкоди у спеціальних нормах, де така не визначена, або ж виключення спеціальних складів знищення або пошкодження майна за спеціальним предметом кримінального правопорушення чи спеціальним потерпілим.

Ще однією проблемою і в теорії кримінального права, і у практиці його застосування, яка нині потребує вирішення, є визначення того, яку саме шкоду враховувати у таких злочинах – пряму чи втрачену вигоду теж, матеріальне становище потерпілого тощо.

На думку К. М. Буряк, диспозиція цієї кримінально-правової норми є відносно визначеною стосовно суспільно-небезпечних наслідків як

обов'язкової ознаки об'єктивної сторони досліджуваного злочину, оскільки не містить конкретизованих наслідків шкоди із зазначенням її розміру та вартості [34, с. 113]. Можна стверджувати, що відповідальність за злочин, передбачений ч. 1 ст. 347¹ КК України, настає лише за діяння, котрі завдали шкоду. Оскільки визначення шкоди – це оціночна категорія, на думку К. М. Буряк, то в кожному конкретному випадку суд має встановити не тільки вартість знищеного або пошкодженого майна або необхідного відновлювального ремонту, а й значення майна для потерпілого з врахуванням його матеріального положення та роду занять, якщо мало місце знищення засобів праці або іншої діяльності [34, с. 113–114].

Під час оцінки шкоди, заподіяної внаслідок пошкодження або знищення майна, на думку деяких авторів, необхідно порівнювати розмір вартості знищеного майна (або розмір суми, на яку знизилася вартість пошкодженого майна) з майновим становищем потерпілого (загальний дохід, включаючи розмір заробітної плати, пенсії, допомоги тощо) і вплив на нього сімейним (наявність дітей, непрацездатних батьків і чоловіка) та службовим становищем жертви (рід діяльності і професії), її віком (літня або молода особа), станом здоров'я (наприклад, інвалід або непрацездатний) і ступенем необхідності втраченої речі для потерпілого. При цьому всі зазначені фактичні обставини справи порівнюються з думкою потерпілої особи про значущість для неї знищеного (пошкодженого) майна [115, с. 59].

Відтак заслуговують на підтримку висловлені у наукових джерелах думки тих науковців, які зазначають, що в ч. 1 ст. 194 КК злочинним наслідком визнається «шкода у великих розмірах», а в частині 2 цієї статті – «майнова шкода в особливо великих розмірах». Таке формулювання дає можливість для віднесення до суспільно небезпечних наслідків злочину, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК, моральної та немайнової шкоди (тоді як злочинні наслідки у ч. 2 ст. 194 КК обмежені майновим характером шкоди). Таким самим шляхом йде і судова практика та наука кримінального права – до суспільно небезпечних наслідків злочину слід відносити лише реальну майнову шкоду [44, с. 114].

Відповідно, під час визначення розміру заподіяної шкоди необхідно враховувати виключно реальну шкоду, яка була заподіяна в результаті знищення або пошкодження майна.

Ще одним перспективним напрямом удосконалення відповідальності за знищення або пошкодження майна, як видається, є оптимізація кваліфікованих складів цих суспільно небезпечних діянь.

Однією із проблем, а отже, і напрямів для удосконалення є непослідовність законодавця у використанні такої кваліфікуючої ознаки, як «загибель людей», «інші тяжкі наслідки» тощо. Тобто ознаки, які пов'язані із заподіянням у результаті знищення або пошкодження майна шкоди життю або здоров'ю особи.

І. Б. Газдайка-Василишин у цьому аспекті зазначає, що дослідження способів тлумачення терміна «загибель людей», що використаний законодавцем, зокрема, у ст.ст. 194, 196 КК, призвело до висновку, що спричинення злочином загибелі людей – це заподіяння смерті двом чи більше особам. Смерть однієї особи, яка спричинена умисним знищенням або пошкодженням майна, слід відносити до інших тяжких наслідків цього злочину. Необережне ж знищення чи пошкодження майна, яким спричинено смерть однієї особи, не містить усі необхідні ознаки складу злочину, передбаченого ст. 196 КК [44, с. 186].

У наукових публікаціях наголошується на тому, що за вбивство через необережність у КК України передбачена кримінальна відповідальність не тільки ст. 119 КК у Розділі «Злочини проти життя та здоров'я особи», а й у низці статей інших розділів Особливої частини, наприклад, ст.ст. 270¹, 276, 277–283, 286–288, 292, 314, 360 тощо, що є логічним, бо необережне заподіяння смерті людині у вказаних випадках є наслідком порушення певних правил безпеки чи нормального функціонування об'єктів життєзабезпечення, одними із наслідків яких може бути заподіяння смерті або тяжкої шкоди її здоров'ю. Поставлення ж кримінально-правової охорони власності в залежність й від наявності одночасного посягання і заподіяння ним смерті людині або шкоди її здоров'ю значною мірою послабляє таку охорону [63, с. 305]. Подібна ситуація наявна й щодо складу злочину, передбаченого ст. 128 КК України.

Цілком зрозуміло, що проблему в цьому разі, як і в інших (пов'язаних із іншими кваліфікуючими ознаками), зумовлена використанням законодавцем словосполучень «те саме діяння», «та сама дія». Зважаючи на ознаки об'єктивної сторони, діяння (дія, бездіяльність) є лише однією з ознак цього елементу складу злочину. Тому теоретично, коли законодавець використовує саме таке словосполучення, вказівка дається виключно на діяння, і аж ніяк на наслідок цього злочину.

Серед науковців ця проблема теж загальновідома. Так, на думку О. З. Мармури, якщо розуміти поняття «діяння» та «дія» у буквальному значенні, то використання при конструюванні диспозиції статті відсильних словесних конструкцій типу «ті самі діяння» та «діяння, передбачені частиною ... цієї статті» фактично виводить всі інші ознаки складу злочину, на який звернене посилання, за межі конструйованого складу злочину. З такої позиції правильною видається судова практика щодо умисного знищення або пошкодження чужого майна [102, с. 140].

Як зазначається в наукових працях, із огляду на букву закону, обидві позиції судової практики щодо трактування аналізованих відсильних конструкцій є цілком правомірними, адже використання термінів «дія» та «діяння» зумовлює неоднозначне тлумачення. Відтак для встановлення чіткого логічного зв'язку між диспозицією, що регламентує кваліфікований склад злочину, і диспозицією, яка регламентує основний склад, під час використання відсильних конструкцій від термінів «дія» та «діяння» або слід відмовитись, або ж дати їм легальне визначення в тексті самого КК [102, с. 140].

Саме тому для усунення вказаних проблем доречним вбачається під час конструювання кваліфікованих складів використовувати словосполучення «злочин, передбачений частиною першою (чи іншою, яка передбачає основний склад) цієї статті».

Окрім того, неабиякі дискусії виникають серед науковців щодо ч. 2 ст. 194 КК України, а саме щодо того, чи потрібно враховувати під час кваліфікації цього діяння й розмір шкоди, передбачений у ч. 1 цієї статті. Відповідь на перший

погляд проста. Якщо ч. 2 ст. 194 КК України передбачає кваліфікований склад, то, відповідно, він має містити всі ознаки основного складу цього злочину, в тому числі й наслідок у виді заподіяння великої матеріальної шкоди. Якщо ж розмір шкоди враховувати не слід, то стверджувати, що цей склад кваліфікований, не виправдано.

У теорії кримінального права щодо цього ситуація складна. Однак ще більш складніша вона в судовій практиці.

Так, на думку одних авторів, для кваліфікації дій винної особи за ч. 2 ст. 194 КК, окрім кваліфікуючої ознаки (ознак), необхідно встановити наявність усіх ознак, передбачених ч. 1 ст. 194 КК, у тому числі заподіяння шкоди у великих розмірах [44, с. 187].

Натомість інші автори, вказують, що підхід досудової та судової практики до визнання наявності ознак складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України, знищення або пошкодження чужого майна шляхом підпалу (також інших кваліфікуючих ознак, передбачених цією частиною статті) та відсутності такої ознаки, як заподіяння шкоди у великих розмірах, що є обов'язковою ознакою основного складу злочину, вважати виправданим. Сам факт використання вогню є підставою вважати це діяння як таке, що вчинене способом, який має загально небезпечний характер та ставить під загрозу спричинення шкоди й іншим об'єктам кримінально-правової охорони. Так, наприклад, на думку О. Д. Максиміва, під час підпалу нежитлового приміщення завжди є ймовірність зміни напряму вітру, що, зрештою, може призвести і до перенесення вогню на інше майно або навіть людей, які в ньому перебувають. А винна особа не в змозі передбачити усі можливі обставини природи [99, с. 214].

Отже, проблем, пов'язаних із диференціацією кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна, чимало. Кожна з них зумовлена або ж відсутністю легального тлумачення того чи іншого поняття, або ж відвертими помилками у застосуванні законодавчої техніки під час законотворення.

Висновки до другого розділу

Підсумовуючи викладене у другому розділі, зазначимо, що у роботі зроблено спробу визначити поняття «засоби диференціації кримінальної відповідальності» загалом та стосовно знищення або пошкодження майна, виокремити їхні види та проаналізувати ефективність стосовно посягань, які є предметом дисертації. Відтак виокремлено ознаки засобів диференціації кримінальної відповідальності, зокрема: 1) відображаються у тексті КК України; 2) здатні відобразити зміну ступеня тяжкості посягання (ступеня суспільної небезпеки); 3) мають визначений характер, тобто дають можливість встановити ступінь впливу на обсяг відповідальності, градації такої відповідальності тощо.

Стосовно інших ознак, як, наприклад, імперативний характер, вони очевидні з нормативної природи засобу диференціації кримінальної відповідальності. Застосування диференційованої відповідальності є обов'язковим настільки, наскільки обов'язковим є застосування самого КК.

Запропоновано визначення поняття «засіб диференціації кримінальної відповідальності» та констатовано, що універсальним засобом диференціації кримінальної відповідальності є юридична конструкція, модель злочину – склад злочину зі всіма його елементами та ознаками. Зроблено висновок, що, використовуючи можливості цього універсального «конструктора», законодавець диференціює кримінальну відповідальність, формуючи:

1) суміжні склади – склади злочинів, які відрізняються принаймні однією ознакою, яка є у одному складі і виключається в іншому;

2) конкуруючі норми, які містять склади злочинів, один із яких є загальним, а інший (інші) спеціальним. До цієї групи належать і кваліфіковані склади, які, за своїм змістом, є нічим іншим як склади злочинів, які містяться у спеціальних нормах. Відмінність тільки у тому, що ці норми містяться у одній із загальною нормою статті;

3) конкуруючі норми, які містять склади злочинів, один із яких є, так званим, «цілим», а інші – «частинами». Така ситуація простежується, коли законодавець конструює складені склади злочинів.

На предмет того, чи можуть виконувати функції засобів диференціації кримінальної відповідальності певні інститути та положення КК України, проаналізовано: 1) норму кримінального права; 2) категоризацію злочинів; 3) множинність злочинів; 4) незакінчену злочинну діяльність; 5) співучасть; 6) неповноліття суб'єкта злочину; 7) обставини, які обтяжують або пом'якшують покарання; 8) судимість; 9) умовне засудження, звільнення від покарання і умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміна покарання більш м'яким; 10) загальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності.

Аналіз теоретичних напрацювань кримінально-правової доктрини та нормативних положень Загальної частини КК України дав можливість зробити висновок, що засобами диференціації кримінальної відповідальності, які містяться у Загальній частині КК України і такі, що застосовуються до знищення або пошкодження чужого майна, є:

1) підстави звільнення від кримінальної відповідальності, які мають імперативний характер і обов'язкові для суду;

2) спеціальні засади призначення покарання;

3) підстави звільнення від покарання та його відбування, які мають імперативний характер;

4) вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність та особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

Аналіз поняття та видів засобів диференціації кримінальної відповідальності дав підстави стверджувати, що в Особливій частині КК можливі такі засоби диференціації кримінальної відповідальності:

1) суміжні склади – склади злочинів, які відрізняються принаймні однією ознакою, яка є у одному складі і виключається в іншому;

- 2) склади, які містяться у спеціальних нормах;
- 3) складені склади кримінальних правопорушень;
- 4) підстави звільнення від кримінальної відповідальності за позитивної посткримінальної поведінки.

Удосконалення складів злочинів як засобу диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна можливе декількома способами: 1) оптимізація кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за такі діяння, зокрема й за допомогою виключення окремих спеціальних складів злочинів з КК України; 2) за потреби доповнення положень Особливої частини КК новими складами; 3) удосконалення редакцій чинних кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за такі діяння (як окремих ознак цих складів злочинів, так і санкцій). У роботі зроблено пропозиції щодо чотирьох напрямів.

РОЗДІЛ 3
ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ
ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА

3.1 Перспективи вдосконалення складів злочинів як засобу диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна

Аналіз засобів диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна відповідно до положень Особливої частини КК України дав підстави стверджувати, що відповідні засоби потребують удосконалення. Відтак доцільним видається розгляд тих науково-обґрунтованих пропозицій, які так чи інакше спрямовані на удосконалення диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна.

Загалом пропозиції щодо аналізованих норм умовно можна поділити на такі групи: 1) пропозиції, пов'язані із зміною місця розташування тієї чи іншої статті в Особливій частині КК України; 2) пропозиції щодо формулювання окремих ознак основного складу злочину; 3) пропозиції щодо формулювання окремих ознак кваліфікованого складу злочину; 4) пропозиції, що стосуються нових редакцій статей про знищення або пошкодження майна; 5) пропозиції щодо виключення з положень Особливої частини КК України окремих статей, що передбачають відповідальність за знищення або пошкодження майна.

Перша група пропозицій зумовлена подекуди умовним поділом кримінальних правопорушень на розділи за об'єктом посягання. Очевидним є те, що у кожному конкретному випадку під час знищення або пошкодження майна винна особа посягає на відносини власності. Відповідно, у багатьох випадках визначення того об'єкта, який є основним, а який додатковим, є проблемним питанням. Однак слід наголосити – проблемним у теорії кримінального права. Практика завжди опирається на розміщення відповідного складу кримінального правопорушення

в конкретному розділі Особливої частини КК України, що й зумовлює визначення і родового, і безпосереднього об'єкта. І тут, видається, що проблем немає.

Звісно не усі статті, на думку науковців, розміщені у розділах Особливої частини КК неправильно. У доктрині кримінального права наголошується лише на окремих кримінальних правопорушеннях, у складах яких не зовсім правильно визначено об'єкт посягання, і, відповідно, їх доцільно перенести до інших розділів.

На думку Р. О. Мовчана та С. В. Незнайка, очевидною є однорідність суспільних відносин, які охороняються ст.ст. 194¹, 270¹, 360 КК [113]. І хоча всі вказані заборони мають забезпечувати кримінально-правову охорону різних об'єктів, однак, як свідчить аналіз безпосередніх об'єктів відповідної категорії злочинів, всі вони об'єднані єдиною метою їхнього функціонування – забезпечення потреб населення у безперебійному наданні різноманітних товарів та послуг, без яких не можливо уявити нормальну життєдіяльність сучасного суспільства (постачання нафти та нафтопродуктів, водо-, газо-, електро-, теплопостачання, послуги електрозв'язку, водовідведення тощо). А як відомо, одним із правил законодавчої техніки є правило законодавчої систематики, яке полягає в тому, що законодавчий матеріал має розміщуватися з максимальною економією обсягу та легкістю орієнтування [114, с. 278].

Така позиція є слушною з огляду на те, що об'єкти електроенергетики теж можна віднести до об'єктів ЖКГ, при цьому законодавець чомусь у цих двох складах злочинів визначив різний об'єкт і розмістив їх у різних розділах Особливої частини КК України.

Саме тому в теорії кримінального права простежуються думки, що у цьому контексті дивує факт розміщення в різних розділах КК ст.ст. 194¹, 270¹, якими передбачена відповідальність за умисне пошкодження об'єктів електроенергетики та умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ. На думку науковців, відповідальність за вказані дії має передбачатися не нормами, розміщеними в одному розділі КК, а має передбачатися в одній статті кримінального закону [114, с. 279].

Подібну позицію мають й інші дослідники. Так, Н. О. Сербіна зазначає, що, зважаючи на аналіз об'єктів ЖКГ як предмета злочину, є невиправданим

розміщення норми про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ у Розділі IX «Злочини проти громадської безпеки» Особливої частини КК України, та пропонує перенести її до Розділу VI «Злочини проти власності» Особливої частини КК України [163, с. 120].

Аргументує авторка свою позицію ще й тим, що особливістю кримінально-правової охорони об'єктів ЖКГ у європейських країнах є те, що дрібні порушення у сфері ЖКГ не підпадають під категорію протиправних діянь і регульовані муніципальними інструкціями; відповідними КК не передбачено спеціальної норми, яка би встановлювала відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ; норми про відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна, зокрема й об'єктів ЖКГ, містяться в розділах про злочини проти власності [162, с. 201–202].

Натомість інші науковці пропонують дещо інший варіант вирішення цієї проблеми. Так, І. Б. Газдайка-Василишин пропонує викласти назву Розділу XI КК у такій редакції: «Злочини проти безпеки руху, експлуатації транспорту, об'єктів електроенергетики та ліній зв'язку». Відповідно, до Розділу XI КК перенести норми ст.ст. 194¹, 360 КК та розмістити їх у статтях за номерами, відповідно, 292¹ та 292² КК [44, с. 189].

Ще іншу позицію має О. П. Дячкін. На думку науковця, умисне знищення або пошкодження об'єктів електроенергетики підпадає під ознаки ст. 194¹ КК України, у тому числі й у разі спричинення особливо тяжких наслідків. Однак, зважаючи на специфічний характер вказаного майна та найважливіший безпосередній об'єкт, на який здійснюється посягання, доцільним було б встановлення кримінальної відповідальності за такі дії також у спеціальній нормі Розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» [64, с. 168].

Щодо розміщення злочину, передбаченого ст. 360 КК України, деякі науковці пропонують зовсім інший підхід.

Так, аналізуючи систему кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, І. М. Чуб зазначає, що пошкодження ліній зв'язку, завдаючи шкоду відносинам

власності, насамперед, перешкоджає нормальному функціонуванню саме телекомунікаційних мереж і наданню телекомунікаційних послуг. Із огляду на це, науковець зазначає, що злочин є однорідним з тими, що закріплені в Розділі XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» [199, с. 274–275].

Відтак деякі автори зазначають, що проблема того, що норма, якою передбачена відповідальність за пошкодження мереж електрозв'язку (телекомунікацій), знаходиться поза межами Розділу XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», має бути вирішена шляхом внесення змін до назви відповідного розділу, яку слід сформулювати, наприклад, як «Злочини у сфері комп'ютерної інформації» [114, с. 278].

Загалом вказаний підхід має право на існування, однак слід наголосити, що предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 360 КК України, теж може належати і, мабуть, все-таки належить до категорії об'єктів критичної інфраструктури. З огляду на це, правильнішим видається підхід щодо розміщення усіх об'єктів критичної інфраструктури в одній кримінально-правовій нормі.

Значно більша кількість пропозицій щодо удосконалення диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна стосується ознак основних складів цих правопорушень.

Так, зважаючи на проблемні аспекти визначення предмета окремих кримінальних правопорушень, деякі науковці пропонують змінити формулювання та зміст цієї ознаки складу. Зокрема, з огляду на неабияку невизначеність предмета диверсії, у наукових публікаціях можна простежити такі пропозиції щодо удосконалення регламентації відповідальності за вчинення дій, передбачених ст. 113 КК України.

Наприклад, А. С. Климосюк у ст. 113 КК України вбачає за доцільне визначити диверсію так:

«Умисне діяння, безпосередньо спрямоване на заподіяння шкоди національній безпеці України шляхом знищення, пошкодження або вилучення об'єкта, який має

оборонне, економічне чи інше життєво важливе значення для багатьох людей, суспільства, держави, або шляхом радіоактивного забруднення територій –

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої» [74, с. 128].

Відповідно, щоб увідповіднити формулювання зазначених предметів диверсії Закону «Про національну безпеку України», А. С. Климосюк пропонує словосполучення «об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення», яке вжито в диспозиції ст. 113 КК, замінити на «об'єкти, які мають оборонне, економічне чи інше життєво важливе значення для багатьох людей, суспільства, держави» [75, с. 62].

Деякі науковці пропонують змінити формулювання предмета диверсії на «об'єкти, що мають важливе економічне чи інше значення для держави» [198, с. 91].

На думку О. Ф. Пасеки, предметом диверсії, як варіант, можна визнати об'єкти критичної інфраструктури, тобто, підприємства та установи (незалежно від форми власності) таких галузей, як енергетика, хімічна промисловість, транспорт, банки та фінанси, інформаційні технології та телекомунікації (електронні комунікації), продовольство, охорона здоров'я, комунальне господарство, що є стратегічно важливими для функціонування економіки і безпеки держави, суспільства та населення, оскільки: по-перше, посягання саме на ці об'єкти можуть спричинити шкоду національній безпеці України; по-друге, це поняття, на відміну від тих, що містяться у чинній редакції ст. 113 КК України, законодавством визначено. Відповідно, відмовитись від використання у цій статті понять «об'єктів, які мають важливе народногосподарське значення» та «об'єктів, які мають важливе оборонне значення» [134, с. 237].

Така позиція певним чином виправдана. На відміну від предмета чинної редакції ст. 113 КК України, об'єкти критичної інфраструктури законодавчо визначено, і, найголовніше, є тими об'єктами, які мають важливе значення для життєзабезпечення як держави загалом, так і населення зокрема.

Слід зазначити, що у Постанові Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 № 563 критична інфраструктура визначалася, як сукупність об'єктів інфраструктури

держави, які є найбільш важливими для економіки та промисловості, функціонування суспільства та безпеки населення і виведення з ладу або руйнування яких може мати вплив на національну безпеку і оборону, природне середовище, призвести до значних фінансових збитків та людських жертв. А об'єктами критичної інфраструктури, у цьому нормативно-правовому акті, визначалися підприємства та установи (незалежно від форми власності) таких галузей, як енергетика, хімічна промисловість, транспорт, банки та фінанси, інформаційні технології та телекомунікації (електронні комунікації), продовольство, охорона здоров'я, комунальне господарство, що є стратегічно важливими для функціонування економіки і безпеки держави, суспільства та населення [143].

Слід зауважити, що законодавство у цьому напрямі розвивається. Зокрема, 09.10.2020 прийнято Постанова Кабінету Міністрів України № 943 «Деякі питання об'єктів критичної інформаційної інфраструктури» [59] та уже не перший рік розглядається проєкт Закону «Про критичну інфраструктуру та її захист» [144], в якому безпосередньо здійснюється спроба визначити перелік об'єктів критичної інфраструктури, що можуть стати предметом окремих кримінальних правопорушень, зокрема й диверсії.

Так, у ст. 8 проєкту Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист» об'єктами критичної інфраструктури визначено підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, які:

1) провадять діяльність та надають послуги в галузях енергетики, хімічної промисловості, оборонно-промислового комплексу, транспорту, інформаційно-комунікаційних технологій, електронних комунікацій, у банківському та фінансовому секторах;

2) надають послуги у сферах життєзабезпечення населення, зокрема у сферах централізованого водопостачання, централізованого водовідведення, постачання теплової енергії, гарячої води, електричної енергії і газу, виробництва харчових продуктів, охорони здоров'я;

3) включені до переліку підприємств, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави;

4) підлягають охороні та обороні в умовах надзвичайного стану і особливого періоду;

5) є об'єктами підвищеної небезпеки;

6) є об'єктами, які мають загальнодержавне значення, розгалужені зв'язки та значний вплив на іншу інфраструктуру;

7) є об'єктами, порушення функціонування яких призведе до кризової ситуації регіонального значення [144].

Здійснюється спроба й визначення критеріїв належності того чи іншого об'єкта до категорії об'єкта критичної інфраструктури. Зокрема, у ст. 9 вказаного проєкту належність об'єктів до критичної інфраструктури визначається за сукупністю критеріїв, що окреслюють їх вагомість для реалізації життєво важливих функцій та надання життєво важливих послуг, свідчать про існування загроз для них, можливість виникнення кризових ситуацій через несанкціоноване втручання в їх функціонування, припинення функціонування, людський фактор чи природні лиха, тривалість робіт для усунення таких наслідків до повного відновлення штатного режиму [144]. До таких критеріїв належать: 1) існування викликів і загроз, що можуть виникати щодо об'єктів критичної інфраструктури; 2) завдання значної шкоди нормальним умовам життєдіяльності населення; 3) уразливість цих об'єктів, тяжкість можливих негативних наслідків, внаслідок чого буде заподіяна значна шкода: здоров'ю населення (визначається кількістю постраждалих, загиблих та осіб, які отримали значні травми, а також чисельністю евакуйованого населення); соціальній сфері (руйнація систем соціального захисту населення і надання соціальних послуг, втрата спроможності держави задовольнити критичні потреби суспільства); економіці (вплив на внутрішній валовий продукт, розмір економічних втрат, як прямих, так і непрямих); природним ресурсам загальнодержавного значення; обороноздатності; іміджу країни; 4) масштабність негативних наслідків для держави, які: вплинуть на діяльність стратегічно важливих об'єктів для кількох секторів життєзабезпечення чи призведуть до втрати унікальних національно значущих активів, систем і ресурсів, матимуть тривалі наслідки для держави

і позначаються на діяльності ряду інших секторів; 5) тривалість ліквідації таких наслідків та дія подальшого негативного впливу на інші сектори держави; б) вплив на функціонування суміжних секторів критичної інфраструктури [144].

Окрім того, щодо пропозицій доцільності внесення змін до ст. 113 КК України, які становлять інтерес у рамках цього дослідження, слід зазначити таке.

Деякі автори вказують, що для недопущення помилок під час кваліфікації диверсії на практиці необхідно уникати використання синекдохи (вживання множини замість однини), адже знищення або пошкодження навіть одного, проте надважливого об'єкта, може завдати значної шкоди основам національної безпеки України. Відтак формулювання вказаного предмета в тексті ст. 113 КК України слід передбачити в однині [74, с. 127].

Натомість інші наголошують про доцільність конкретизувати таку форму диверсії, як вчинення вибухів, підпалів чи інших дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення. Зокрема, вважають за доцільне замінити слово «зруйнування» на «знищення», аргументуючи свою позицію тим, що предметом диверсії може бути інформація, яка не має свого матеріального відображення на носієві, і тому зруйнувати її фактично не можливо [74, с. 127].

Деякі науковці пропонують відмовитися від використання у ст. 113 КК України мети – ослаблення держави, а також словосполучення «спрямованих на», оскільки у своїй сукупності вони виключають можливість вчинення диверсії з непрямым умислом [134, с. 238]. Окрім того, судова практика свідчить про неможливість у більшості випадків довести спрямованість умислу винного на досягнення саме цієї мети, а тому судами України вона ігнорується. Відповідно, з урахуванням родового об'єкта злочинів, передбачених Розділом I Особливої частини КК України, пропонується вказати у диспозиції ст. 113, що діяння вчинюється на шкоду національній безпеці України. У цьому разі для кваліфікації не матиме значення чи особа вчиняла таке діяння з метою ослаблення держави чи з метою отримання, до прикладу, матеріально винагороди. Основне, що такими діями створено загрозу спричинення шкоди національній безпеці України, чи таку шкоду безпосередньо вже спричинено [134, с. 238].

З огляду на це, у наукових публікаціях пропонується така редакція ст. 113 КК України:

«Стаття 113. Диверсія

1. Умисне вчинення діяння на шкоду національній безпеці України, що створило загрозу спричинення істотної шкоди об'єкту критичної інфраструктури, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Те саме діяння, що спричинило значну шкоду об'єкту критичної інфраструктури, –

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка припинила діяння, передбачене частиною першою цієї статті, добровільно повідомила органам, що належать до сил безпеки про вчинене, якщо внаслідок цього та вжитих заходів було відвернено заподіяння шкоди об'єкту критичної інфраструктури» [134, с. 238–239].

Подібну пропозицію висловлює й А. С. Климосюк. На думку науковця, кримінально-правова охорона інших, ніж держава, об'єктів національної безпеки здійснюється лише тоді, коли має місце спрямованість діяння особи проти такого іншого об'єкта національної безпеки і держави одночасно. Це вказує на необхідність увідповіднення її змісту Закону України «Про національну безпеку України», для чого пропонується із диспозиції ст. 113 КК виключити словосполучення «з метою ослаблення держави» [75, с. 146].

Також у літературі простежуються пропозиції й щодо удосконалення окремих форм об'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення. Так, на думку деяких дослідників, в об'єктивній стороні диверсії доцільніше вживати слово «знищення», яке є більш універсальним у фактичному застосуванні [75, с. 172]. Це, на думку А. С. Климосюка, важливо з урахуванням різних видів об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення – за чинною редакцією ст. 113 КК, або які мають оборонне, економічне чи інше життєво важливе значення для багатьох людей, суспільства, держави – за запропонованою науковцем новою редакцією цієї статті КК. Відтак автор

пропонує в диспозиції ст. 113 КК замінити слово «зруйнування» на «знищення» [75, с. 172]. Таку ж думку висловлюють й інші автори [159, с. 210].

Наступним складом кримінального правопорушення, доцільність удосконалення якого обговорюється доволі жваво серед науковців, є ст. 194 КК України. При цьому, однією з основних пропозицій удосконалення цього складу є зменшення необхідного розміру матеріальної шкоди.

Відповідно, зважаючи на проблеми, пов'язані із визначенням мінімального розміру матеріальної шкоди у ст. 194 КК України, деякі науковці пропонують викласти диспозиції цієї статті у такій редакції:

«1. Умисне знищення або пошкодження майна, що завдало значної шкоди потерпілому ...

2. Те саме діяння, що заподіяло майнову шкоду у великих розмірах ...

3. Те саме діяння, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки ...» [44, с. 189].

Подібну редакцію цієї статті пропонує й О. П. Дячкін:

«1. Умисне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду в значних розмірах, –

карається штрафом у розмірі від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк» [63, с. 306].

А частини 1 і 2 ст. 194 КК вважати, відповідно, частинами 2 і 3 [63, с. 306].

У наукових працях простежуються пропозиції щодо удосконалення окремих ознак основного складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194¹ КК України.

Так, деякі автори пропонують назву та частини 1 і 2 статті 194¹ викласти у такій редакції:

«Стаття 194¹. Умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення

1. Умисне знищення або пошкодження промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів, нафтопродуктопроводів, а також технологічно пов'язаних

з ними об'єктів та споруд; об'єктів електрозв'язку (телекомунікаційних мереж), електроенергетики, водо-, теплопостачання, водовідведення, житлового та нежитлового фонду, благоустрою, що спричинило тимчасове припинення постачання товарів та отримання споживачами послуг, надання яких забезпечуються за допомогою функціонування відповідних об'єктів життєзабезпечення, або майнову шкоду у великому розмірі, – ...

2. Ті самі дії, вчинені повторно, за попередньою змовою групою осіб, загальнонебезпечним способом або відносно магістральних трубопроводів, магістральних чи міждержавних електромереж, – ...» [114, с. 283].

Окрім того, на думку деяких авторів, ст.ст. 194¹ і 360 КК України у тому вигляді, в якому вони існують нині, не можуть повною мірою відповідати вимогам всебічного захисту об'єкта кримінально-правової охорони від злочинних посягань і потребують удосконалення. А тому слід передбачити кримінальну відповідальність за знищення або пошкодження об'єктів електроенергетики та кабельних ліній зв'язку, вчинюваних як умисно, так і з необережності. У разі ж необережного пошкодження або знищення об'єктів електроенергетики та кабельних ліній зв'язку, яке спричинило переривання енергопостачання або зв'язку, такі дії слід віднести до злочинних, додатково передбачивши кваліфікований склад, ознакою якого є настання тяжких наслідків [64, с. 169].

Пропозиції щодо внесення змін до ст. 196 КК України такі. Слід наголосити, що хоча здебільшого науковці поділяють позицію щодо виключення ст. 196 КК України, деякі науковці, навпаки, пропонують посилити відповідальність за це діяння і, як наслідок, передбачити заподіяння матеріальної шкоди.

Так, деякі автори пропонують ст. 196 КК викласти у такій редакції:

«Стаття 196. Необережне знищення або пошкодження майна

1. Необережне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах, –

карається штрафом у розмірі від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк до ста двадцяти годин, або виправними роботами на строк до одного року.

2. Необережне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду в особливо великих розмірах, –

карається штрафом у розмірі від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк» [63, с. 306].

У цьому разі дослідники пропонують відмовитися від прив'язки цього діяння до заподіяння шкоди життю чи здоров'ю особи, що, загалом, є правильним, однак передбачати наслідок у виді матеріальної шкоди видається абсолютно невиправданим.

Деякі науковці висловлюють позицію щодо доцільності удосконалення положень ст. 270¹ КК України.

Н. О. Сербіна пропонує не лише перенести ст. 270¹ КК України до Розділу VI Особливої частини КК за номером 194², а й змінити окремі ознаки цього складу кримінального правопорушення. Загалом, авторка пропонує редакцію цієї статті такого змісту:

«Стаття 194². Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

1. Умисне знищення або пошкодження об'єкта житлово-комунального господарства, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі, –

карається ...

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, – караються ...

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені загальнонебезпечним способом або спричинили майнову шкоду в особливо великому розмірі, –

караються ...

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людини чи інші тяжкі наслідки, –

караються ...

Примітка. 1. Як об'єкти житлово-комунального господарства у цій статті потрібно розуміти житловий фонд, об'єкти благоустрою, теплопостачання, водопостачання та водовідведення, а також їх мережі чи складові (кришки люків, решітки на них тощо).

2. Майнова шкода вважається заподіяною у великих розмірах, якщо прямі збитки становлять суму, що в триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а в особливо великих розмірах – якщо прямі збитки становлять суму, що в тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

3. Відповідно до частини другої цієї статті, повторним визнається злочин, учинений особою, яка раніше вчинила умисне знищення або пошкодження об'єкта житлово-комунального господарства або злочин, передбачений статтями 194, 194¹, 347, 347¹, 352, 378, 399, 411 КК України» [162, с. 206–207; 160].

У наукових публікаціях можна простежити пропозиції щодо удосконалення положень ст. 292 КК України.

Зокрема, В. А. Мисливий пропонує таку редакцію ст. 292 КК України:

«Стаття 292. Пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів

1. Пошкодження чи руйнування магістральних чи промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів, відводів від них, технологічно пов'язаних з ними об'єктів, споруд, засобів обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку, сигналізації, або порушення правил їх експлуатації чи інше незаконне втручання в роботу технологічного обладнання, якщо ці дії призвели до порушення нормальної роботи зазначених трубопроводів або створило небезпеку для життя людей – ...» [110, с. 154].

Слушною видається також позиція деяких науковців щодо визначення як обов'язкових ознак основних складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна, спричинення шкоди іншим об'єктам кримінально-правової охорони (наприклад, життю та здоров'ю особи тощо). А точніше не зовсім правильний підхід законодавця до того, що у таких статтях життя особи є чимось другорядним.

Так, О. П. Дячкін зазначає, що норми про кримінальну відповідальність за посягання на нормальне функціонування об'єктів життєзабезпечення в КК мають бути, але в редакції, за якої відповідальність за цими нормами має наставати лише за посягання саме на нормальне функціонування об'єктів життєзабезпечення, а наслідки у вигляді знищення або пошкодження їх майна, загибель людей, а також спричинення тілесних ушкоджень особі, якщо такі мали місце внаслідок такого посягання, мають кваліфікуватись за сукупністю злочинів, передбачених відповідними нормами, якими встановлено відповідальність за злочини проти власності та/або життя та здоров'я особи [63, с. 306].

У науковій літературі простежуються й пропозиції щодо удосконалення складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347 КК України.

Наприклад, на думку І. М. Ізая, доцільно внести зміни до диспозиції ч. 1 ст. 347 КК України та встановити відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових повноважень. Такі зміни, зазначає науковець, не лише сприятимуть єдності термінології, а й дадуть можливість розмежувати відповідальність за ст. 347 та ст. 194 КК України у випадку умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу з мотивів помсти за неправомірну діяльність працівника правоохоронного органу, яку він здійснював завдяки наявності специфічного правового статусу з недотриманням визначених законодавством повноважень [70, с. 556].

Вказаний автор вважає за доцільне внести зміни та доповнення до диспозиції ч. 1 ст. 347 КК України та встановити відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна, що належить працівникові правоохоронного органу, особі, яка звільнена з правоохоронних органів, чи його близьким родичам, у зв'язку з виконанням цим працівником законних повноважень. Також, на думку І. М. Ізая, необхідно конкретизувати поняття «малоцінне» майно та «незначне» пошкодження для кваліфікації за ст. 347 КК України, а також встановити мінімальний розмір шкоди, за умови настання якої наставатиме кримінальна відповідальність за ч. 1 ст. 347 КК України [70, с. 559].

Наступні пропозиції щодо основних складів злочинів, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна, які висловлюються науковцями, стосуються доцільності визначення розміру матеріальної шкоди у спеціальних складах.

Так, на думку Л. Палюх, видається доцільним внести зміни до тих статей КК України, де встановлено відповідальність за умисне знищення чи пошкодження майна, так званих, спеціальних потерпілих (ст.ст. 347, 347¹, 352, 378, 399 КК України), і обов'язковою ознакою об'єктивної сторони передбачити в диспозиціях відповідних норм заподіяння *значної шкоди*, таким чином, передбачивши в законі формулювання «умисне знищення чи пошкодження майна..., що завдало значної шкоди потерпілому» у відповідному розмірі, визначеному приміткою 2 до ст. 185 КК України [132, с. 209]. Аналогічні положення, вважає авторки, доцільно передбачити і в примітці 3 до цієї статті, де визначено поняття великого розміру. Відповідно, у частинах других ст.ст. 378, 399 КК України передбачити відповідальність за умисне знищення, пошкодження майна відповідних потерпілих, відповідно, у великих розмірах [132, с. 209].

При цьому, на думку Л. Палюх, для визначення такої шкоди, оптимальним видається підхід, відповідно до якого значна шкода у перелічених статтях КК України визначається, по-перше, з урахуванням матеріального становища потерпілого, по-друге, якщо йому спричинені збитки у визначеному законом розмірі [132, с. 210].

Щодо складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 360 КК України, науковці вбачають доцільність внесення таких змін. Як зазначають деякі автори, умисне знищення або пошкодження кабельних ліній зв'язку або споруд чи обладнання підпадають під кваліфікацію за ст. 360 КК України, у якій передбачувану ознаку – спричинення тимчасового припинення зв'язку, слід виключити, передбачивши достатнім, у зв'язку з підвищеною суспільною небезпечністю самого діяння, настання наслідку у вигляді пошкодження, знищення у будь-який спосіб, у тому числі і демонтажем кабельної лінії зв'язку або її обладнання [64, с. 169].

В наукових працях наявні й пропозиції загального характеру, які мають значення для усіх аналізованих складів злочинів. Так, деякі автори пропонують сформувати єдиний підхід до визначення шкоди в таких складах кримінальних правопорушень.

Наприклад, С. А. Миронюк зазначає, що з метою вироблення єдиних підходів до визначення шкоди, заподіяної в результаті вчинення злочинів та правопорушень проти власності взагалі, і умисного знищення або пошкодження майна доцільно:

- 1) визначити в якості оціночного критерію вартості знищеного або пошкодженого майна – одиницю неоподаткованого мінімум доходів громадян, як єдиної стабільної оціночної категорії, а її розмір, що є достатнім для порушення кримінальної справи за ст. 194 КК, визначити в якості категорію «значна шкода», тобто у розмірі 1000 і більше неоподаткованих мінімумів доходів громадян ($17 \times 100 = 17000$ грн), що відповідатиме реальному рівню соціального забезпечення населення в Україні, та носитиме уніфікований характер у випадку притягнення до кримінальної відповідальності за сукупністю ст.ст. 185 та 194 КК України; 2) встановити адміністративну відповідальність за умисне знищення або пошкодження чужого майна, що не завдало значної шкоди, на кшталт норми ст. 194 КК, критерієм їх відмежування визначити не лише розмір завданої шкоди, а й відсутність мотиву, наслідків, які передбачені кваліфікуючими складами ст. 194 КК України; 3) виробити єдині критерії оцінки завданої шкоди в результаті вчинення злочинів та правопорушень проти власності, при визначенні яких потрібно враховувати не лише критерії вартісної оцінки майна й матеріальний (майновий) стан фізичної особи, фінансовий стан юридичної особи, а також значимість втраченого або пошкодженого майна для власника та втрачену вигоду (неотриманий прибуток) [109, с. 15–16].

Науковці, окрім того, вбачають за доцільне внесення змін не лише в основний склад злочинів, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна, а й також в ознаки кваліфікуючих їх складів.

Щодо удосконалення кваліфікуючих ознак злочинів, пов'язаних із знищенням або пошкодженням майна, у наукових працях є такі думки.

О. Д. Максимів наголошує, що з метою усунення розбіжностей між нормою закону та практикою її застосування слід внести зміни у диспозицію ч. 2 ст. 194 КК України шляхом її конкретизації і викласти її в такій редакції: «умисне знищення чи пошкодження чужого майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально небезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки» [99, с. 214].

Ця проблема належить, як уже зазначалось, й до ознак окремих основних складів злочинів.

З огляду на це, виправданим є відхід В. О. Навроцького, який пропонує відмовитися законодавцем від вказівки на наслідки, які полягають у заподіянні смерті одній чи кільком особам в диспозиціях статей КК, котрі передбачені іншими розділами Особливої частини (крім розділу «Злочини проти життя і здоров'я») [118, с. 47]. В такому разі, зазначає науковець, заподіяння смерті завжди кваліфікуватиметься за сукупністю з відповідними статтями Розділу II Особливої частини КК». В. О. Навроцький пропонує кваліфікувати діяння, що призвели до смерті однієї особи, за такими правилами: «якщо поряд з наслідками у вигляді загибелі людей в КК передбачені інші тяжкі наслідки, то заподіяння смерті одному потерпілому слід оцінювати як ці наслідки; коли диспозиція статті не передбачає заподіяння інших тяжких наслідків, то скоєне потрібно кваліфікувати за сукупністю зі статтями про умисне чи вчинене через необережність вбивство однієї особи» [118, с. 47].

У наукових працях, окрім зазначених пропозицій, деякі автори вбачають за доцільне доповнити положення Особливої частини КК України новими статтями, які передбачатимуть відповідальність за знищення чи пошкодження відповідного виду майна.

Так, наприклад, О. П. Дячкін пропонує доповнити положення КК України статтями у таких редакціях:

«Стаття 261¹. Умисне знищення або пошкодження об'єктів забезпечення електричною енергією або електричним зв'язком

1. Умисне знищення або пошкодження електрогенеруючих установок або електричних мереж, передавачів електрозв'язку, кабельних ліній зв'язку, а також споруд, обладнання, що входять до їх складу, –

карається штрафом від 100 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, якщо вони були вчинені за попередньою змовою групою осіб або спричинили переривання постачання електричної енергії чи зв'язку, або шкоду у великих розмірах, або створили загрозу настання тяжких наслідків, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

3. Ті самі дії, вчинені організованою групою, або які завдали шкоди в особливо великих розмірах або спричинили інші тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

Примітка. Діями, що спричинили особливо тяжкі наслідки, у статтях 261¹, 261² вважаються дії, якщо вони спричинили смерть людини або перерву в забезпеченні споживачів електричною енергією чи послугами електрозв'язку, внаслідок якої була припинена робота промислових підприємств або порушене нормальне функціонування органів влади, державних установ, лікарських закладів, правоохоронних органів, частин пожежної охорони, збройних сил або порушено нормальне функціонування залізничного, морського, річкового, повітряного, автомобільного чи електричного транспорту» [64, с. 170].

«Стаття 261². Необережне знищення або пошкодження об'єктів забезпечення електричною енергією або електричним зв'язком

1. Необережне знищення або пошкодження електрогенеруючих установок або електричних мереж, передавачів електрозв'язку, кабельних ліній зв'язку, а також споруд, обладнання, що входять до їх складу, якщо воно спричинило переривання електропостачання або зв'язку, –

карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років.

2. Ті самі дії, якщо вони завдали шкоди в особливо великих розмірах або спричинили смерть людини або настання інших тяжких наслідків, –

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до п'яти років» [64, с. 170–171].

На думку науковця, прийняття запропонованих статей з одночасним виключенням із Кримінального кодексу України ст.ст. 194¹ та 360 дало б змогу вирішити низку проблемних питань. По-перше, це забезпечення охорони вказаних об'єктів спеціальними нормами, які одночасно ліквідують прогалини у кримінальному законодавстві України і встановлюють за такі злочини суворіші покарання, ніж за аналогічні діяння у статтях про злочини проти власності, що значно підвищує їхній статус у свідомості людини та суспільства загалом. По-друге,

дасть змогу відмежовувати корисливі дії, пов'язані з оберненням винною особою майна, що є складовими частинами об'єктів забезпечення електроенергією та електрозв'язком, на свою або інших осіб користь від дій, що не мають корисливої спрямованості й полягають у знищенні або пошкодженні такого майна, і які, у своїй більшості, утворюють ідеальну сукупність злочинів. У разі ж посягання на вказані об'єкти за відсутності складу злочину проти власності такі дії будуть утворювати склад окремого злочину проти громадської безпеки, відповідальність за який є більш суворою, ніж за суміжний злочин проти власності. По-третє, це дозволить забезпечити всебічну охорону не тільки електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання, а й джерел електричної енергії, тобто електростанцій, електрогенераторів тощо, передавачів сигналів електрозв'язку та об'єктів, що є споживачами електроенергії та приймачі сигналів електрозв'язку. По-четверте, віднесення некорисливих посягань на вказані об'єкти до злочинів проти громадської безпеки виправить помилку, пов'язану з включенням ст. 194¹ КК України у Розділ VI КК України, ст. 360 КК України у розділ XV, що, своєю чергою, спричинило низку проблемних питань, пов'язаних із кваліфікацією посягань на об'єкти забезпечення електричною енергією та зв'язком і їх відмежування від суміжних злочинів [64, с. 170–171].

З огляду на те, що у цій роботі міститимуться пропозиції стосовно визначення єдиної норми про посягання на об'єкти критичної інфраструктури, пропоновані статті видаються зайвими.

У наукових публікаціях простежуються й пропозиції щодо доповнення КК України окремими спеціальними нормами за такою ознакою, як потерпілий.

І. П. Фріс вбачає за доцільне доповнити КК статтею, яка передбачатиме відповідальність за знищення або пошкодження майна нотаріуса чи помічника нотаріуса. З огляду на це, науковець пропонує таку редакцію статті:

«Стаття ... Умисне знищення або пошкодження майна нотаріуса чи помічника нотаріуса.

1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, –

карається ...

2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або якщо вони заподіяли шкоду в особливо великих розмірах, – караються ...

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, що спричинили загибель людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків, – караються ...» [192, с. 42].

Слід наголосити, що деякі дослідники передбачають можливість удосконалення диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна за допомогою виключення окремих, як правило, спеціальних норм, із КК України. Нам такий підхід видається доволі перспективним.

Так, деякі науковці підтримують виключення з КК України складу диверсії, навіть попри високий рівень суспільної небезпеки цього злочину, з огляду на наявність у кримінальному законодавстві інших суміжних складів злочинів.

Наприклад, розглядаючи проблеми криміналізації діянь проти безпеки держави, О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк вказують, що, зазвичай, є дві основні проблеми криміналізації. Перша пов'язана з надмірною криміналізацією діянь, а друга – з некриміналізацією діянь, які слід було б криміналізувати [62, с. 833]. Щодо першої, у контексті розділів I і XIV Особливої частини КК, то вказані науковці наголошують про доцільність, із метою уникнення дублювання положень, виключити із Кодексу низку статей, у тому числі й злочину, передбаченого ст. 113 КК України, яка, на їхню думку, дублює положення ст.ст. 258, 261, 265, 441 та ін. А відтак її виключення дасть змогу уникнути зайвого дублювання та покращить практику правозастосування [62, с. 833].

Однак, на думку інших авторів, зважаючи на співвідношення диверсії із зазначеними злочинами, такі категоричні пропозиції науковців видаються необґрунтованими. Вказані злочини можуть збігатися за деякими юридичними ознаками, однак вони суттєво різняться між собою. Наявність ст. 113 КК виправдане високим ступенем суспільної небезпечності диверсії та необхідністю забезпечення якомога кращої охорони основ національної безпеки України кримінально-правовими засобами [75, с. 170].

Окрім того, деякі науковці висловлюють думка щодо доцільності виключення з КК України й інших норм, пов'язаних зі знищенням чи пошкодженням майна.

На думку Р. О. Мовчана та С. В. Незнайка, є достатньо аргументів, які переконують у недоцільності наявності в чинному кримінальному законодавстві окремої норми, якою передбачена кримінальна відповідальність за пошкодження або руйнування окремих видів трубопровідного транспорту і яка розміщена в Розділі XI КК, тоді як відповідальність за знищення або пошкодження інших його різновидів передбачена в Розділі IX КК [114, с. 281].

Попри це, зазначені автори, враховуючи виняткову значущість для національної економіки саме магістральних трубопроводів, особливо в контексті збереження Україною статусу надійного транзитера газу та нафти, вважають за необхідне визнати умисне знищення чи пошкодження таких об'єктів кваліфікуючою ознакою та передбачити відповідальність за ці дії в ч. 2 відповідного складу злочину [114, с. 281].

Доволі радикальні пропозиції у своїй роботі висловили Р. О. Мовчан та С. В. Незнайко, які пропонують виключити з КК України ст.ст. 270¹, 292, 360 [114, с. 283].

Отже, удосконалення диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна науковцями вбачається у різних напрямках – від удосконалення ознак цих складів злочинів до виключення окремих статей із положень КК України.

Зважаючи на усе зазначене вище, спробуємо визначити можливі пропозиції щодо удосконалення диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна.

Із огляду на позиції науковців, зміст кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження майна, а також тенденції розвитку кримінального законодавства України, вважаємо за доцільне:

1) замінити предмет диверсії, а саме «об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення» на «об'єкти критичної інфраструктури»;

2) із ч. 2 ст. 158, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 206, ч. 2 ст. 206², ч. 2 ст. 355 КК України кваліфікуючу ознаку «ті самі дії, поєднані із знищенням чи пошкодженням майна» виключити, а так само виключити з ч. 2 ст. 393 КК України кваліфікуючу ознаку «ті самі дії, поєднані з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони». Якщо діяння, передбачені цими статтями, поєднані із знищенням або пошкодженням майна, то їх слід кваліфікувати за сукупністю із відповідними статтями Розділу VI Особливої частини КК України;

3) виключити з КК України такі спеціальні склади знищення та пошкодження майна чи форми їх об'єктивної сторони за ознакою предмета складу злочину: ст.ст. 178, 179 (в частині знищення релігійних святинь), ст. 196, ч. 2 ст. 298, ст.ст. 411, 412, 413 (в частині зіпсування ввірених для службового користування зброї, бойових припасів, засобів пересування, предметів технічного постачання або іншого військового майна), ст. 433 (в частині протизаконного знищення майна, вчинюваного щодо населення в районі воєнних дій);

4) у ст. 194 КК України суспільно небезпечний наслідок визначити як «заподіяння шкоди у значному розмірі». Натомість у ч. 2 цієї статті кваліфікуючою ознакою передбачити «те саме діяння, що заподіяло майнову шкоду у великому розмірі», а у ч. 3 цієї статті – «в особливо великому розмірі». У примітці до цієї статті шкоду в значному розмірі визначити – 50 н.м.д.г., у великому розмірі – 250, в особливо великому – 600 і більше н.м.д.г. і викласти ст. 194 КК України у такій редакції:

«Стаття 194. Умисне знищення або пошкодження чужого майна

1. Умисне знищення або пошкодження майна, що заподіяло шкоду в значному розмірі, –

карається штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Злочин, передбачений частиною першою цієї статті, вчинений повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або шляхом підпалу,

вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або якщо ним заподіяно шкоду у великому розмірі, –

карається штрафом від трьох до двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Злочин, передбачений частиною першою або другою цієї статті, вчинений щодо майна особи у зв'язку із її службовою, громадською або професійною діяльністю, або майна, яке має особливу культурну, релігійну або іншу цінність, або якщо ним заподіяно шкоду в особливо великих розмірах, –

карається штрафом від двадцяти п'яти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Примітка. 1. Повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений цією статтею або статтею 194¹ цього Кодексу.

2. Шкода, передбачена статтями 194 та 194¹ цього Кодексу, визнається значною, якщо вона в п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

3. Шкода, передбачена статтями 194 та 194¹ цього Кодексу, визнається великою, якщо вона в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

4. Шкода, передбачена статтями 194 та 194¹ цього Кодексу, визнається особливо великою, якщо вона в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян»;

5) змінити редакцію ст. 194¹ КК України, і, відповідно, передбачити у ній відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів критичної інфраструктури, яка охопить склади злочинів, передбачених ст.ст. 270¹, 277, 292, 360 КК України. З огляду на це, ст.ст. 270¹, 277, 292, 360 КК України виключити. Відмінність цієї норми від пропонованої редакції диверсії полягатиме у спеціальній меті – ослаблення держави;

б) у ч. 2 ст. 194 словосполучення «те саме діяння» замінити словосполученням «злочин, передбачений частиною першою цієї статті»;

7) доповнити ст. 194 КК України частиною третьою у такого змісту: «злочин, передбачений частиною першою або другою цієї статті, вчинений щодо майна особи у зв'язку із її службовою, громадською або професійною діяльністю, або майна, яке має особливу цінність, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах». Відповідно, ст.ст. 347, 347¹, 378, 399 КК України виключити;

8) у ч. 2 ст. 194, ч. 2 ст. 239, ч. 2 ст. 245, ч. 2 ст. 252 кваліфікуючу ознаку «спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки» виключити, і, відповідно, кваліфікувати такі діяння за сукупністю злочинів (проти життя та здоров'я, проти довкілля тощо).

На підставі викладеного пропонується така редакція ст. 194¹ КК України:

«Стаття 194¹. Умисне знищення або пошкодження об'єктів критичної інфраструктури

1. Умисне знищення або пошкодження об'єктів критичної інфраструктури, якщо ці дії призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів, або спричинило небезпеку для життя людей, або заподіяло шкоду в значному розмірі –

карається позбавленням волі на строк до п'яти років.

2. Злочин, передбачений частиною першою цієї статті, вчинений повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або якщо ним заподіяно шкоду у великому розмірі, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років.

3. Злочин, передбачений частиною першою або другою цієї статті вчинений організованою групою, або якщо ним заподіяно шкоду в особливо великих розмірах, –

карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років».

3.2 Вдосконалення системи санкцій статей, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані із знищенням або пошкодженням майна

Із огляду на зазначене вище, неабиякий науковий інтерес має аналіз санкцій норм, які передбачають відповідальність за знищення або пошкодження майна, оскільки вид і межі покарання є підтвердженням того, що законодавець правильно виокремив із загальної норми спеціальну.

Під час виокремлення спеціальної кримінально-правової норми, як видається, вид і розмір покарання має визначатися з урахуванням певних правил. У такому разі щонайменше: 1) під час виокремлення спеціального складу кримінального правопорушення за предметом (специфічним видом майна), знищення або пошкодження якого впливають не стільки на відносини власності, скільки на інші суспільні відносини, які перебувають під охороною, чи за спеціальним потерпілим, санкція може бути і суворішою, і теоретично м'якшою порівняно із загальною нормою; 2) якщо рівень суспільної небезпеки спеціальної норми значно вищий порівняно із загальною нормою, санкція якої не здатна забезпечити адекватну реакцію держави на факт вчинення такого суспільно небезпечного діяння, то в такому разі санкція спеціального складу кримінального правопорушення має бути суворішою за санкцію загального складу; 3) якщо рівень суспільної небезпеки значно менший, ніж у загальній нормі, то в такому разі йдеться про привілейований склад кримінального правопорушення, і, відповідно, санкція за нього має бути м'якшою.

Якщо санкція загальної і спеціальної норми передбачають відносно однакові види та межі покарання, то виникає цілком слушне припущення про недоцільність передбачення у КК України відповідної спеціальної норми.

У цьому аспекті, насамперед, слід наголосити, що ні в законодавстві України, ні у теорії кримінального права критеріїв чи правил побудови санкцій, визначення їх меж із урахуванням рівня суспільної небезпеки, не було й немає.

Очевидно, що вирішення такого завдання є доволі складним, оскільки в кожному конкретному випадку можна стверджувати про суб'єктивний підхід.

Як зазначає М. І. Мельник, здебільшого пропозиції щодо визначення покарання за певний вид злочину не мають належної наукової основи і ґрунтуються зазвичай на суб'єктивному баченні автора щодо виду та розміру покарання, порівняльному підході санкцій суміжних злочинів тощо» [106, с. 18].

Слушною є теза М. І. Хавронюка, який зазначає, що однією з основних проблем сучасної теорії кримінального права має бути проблема наукової обґрунтованості санкцій кримінального закону. Однак, вказує науковець, цій проблемі і в літературі, і, особливо, в законодавчій практиці не приділяється належної уваги [197, с. 101–102].

На цьому акцентують й інші дослідники. Так, на думку Є. В. Фесенка, значною хвилюючою Особливої частини КК є розбалансованість санкцій [187, с. 267].

У наукових працях вказують, що проблема соціальної обґрунтованості санкцій складна і багатоаспектна, оскільки, не зрозуміло, як явище приватного порядку залежить від безлічі інших аспектів, зокрема, від соціальної обґрунтованості всієї системи покарань, інакше не можливо стверджувати про пошуки й побудову соціально обґрунтованих санкцій [189, с. 96].

Відповідно, визначення санкцій у статтях Особливої частини КК України, зокрема й кримінальних правопорушень, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна, є хаотичне та безсистемне.

Аргументи щодо визначення виду та розміру (строку) покарання можна простежувати у багатьох аспектах (у рівні суспільної небезпеки, в об'єкті, особливостях об'єктивної сторони, зокрема наслідках тощо).

У науковій літературі наголошується, що побудова санкцій залежить від багатьох чинників, із-поміж яких, насамперед, необхідно зазначити таке: «конструювання санкції зумовлено змістом диспозиції кримінально-правової норми, оскільки санкція, будучи тісно пов'язаною з диспозицією повинна точно відтворювати всі її особливості й повністю їй відповідати, тобто об'єктивно відображати ступінь тяжкості вчиненого й особливості суб'єкта злочину. Адже,

саме в характері й розмірі покарання, передбаченого в санкції, знаходить вираз ступінь небезпечності діяння, його тяжкість» [107, с. 267].

Однак вчені не дарма наголошують, що такий підхід теж не є панацеєю.

Так, В. М. Махінчук зазначає, що наявна ієрархія об'єктів кримінально-правової охорони у КК України – це лише певним чином упорядкована система суспільних відносин (суспільних цінностей), яка сама по собі ще не може безпосередньо впливати на визначення виду і міри покарання у конкретній кримінально-правовій санкції [105, с. 101]. Звісно, не можна відкидати того, що певне розташування об'єкта кримінально-правової охорони (наприклад, розташування об'єкта «життя і здоров'я людини» на першому місці в системі об'єктів кримінально-правової охорони у Кримінальному кодексі) певним чином може свідчити про значну цінність і підвищену увагу до цього об'єкта з боку держави і утвердження в свідомості людей відповідного ставлення до об'єкта кримінально-правової охорони. Хоча прямої залежності (кореляції) між місцем розташування об'єкта у системі об'єктів кримінально-правової охорони і покаранням (видом і мірою покарання) у кримінально-правовій санкції навряд чи може бути встановлено [105, с. 101–102].

Загалом, як зазначають деякі автори, є декілька суттєвих причин, які заважають створити єдину методику визначення і формування кримінально-правових санкцій на законодавчому рівні, а саме:

1. Дуже складно визначити реальну цінність суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом. Всі оцінки або ранжування об'єктів кримінально-правової об'єктів є певним чином умовні.

2. Нині відсутній єдиний масштаб виміру і злочину, і покарання.

3. На законодавчому рівні не можливо прописати всі обставини вчинення злочину, формалізувати незліченну кількість життєвих ситуацій (як пропонують деякі автори). Така спроба може призвести до перетворення кримінальних кодексів на величезний перелік можливих життєвих ситуацій та обставин, за яких може бути вчинено злочин, що, загалом, не можливо і не відповідає формально-визначеному підходу кримінального кодексу [69, с. 102–103].

І. Я. Козаченко стверджує, що функціональна особливість санкцій полягає в тому, що санкція, з одного боку, є правовою формою вираження кримінальної відповідальності і типового покарання, а з іншого, – передбачає конкретні види покарання, що є найважливішим соціально-правовим показником соціальної важливості того об'єкта, для охорони якого ця норма призначена. Саме тому класифікація санкцій у своїй методологічній основі має ґрунтуватися на суворій науково обґрунтованій і практично витриманій ієрархічності об'єктів кримінально-правової охорони залежно від їх соціальної важливості [80, с. 190].

Однак, деякі дослідники, які вивчали адекватність покарання за вчинення злочинів, дійшли до таких не зовсім втішних висновків:

1. Неможливість об'єктивного виміру (за відсутності нині одиниці виміру, тяжкості різних видів покарання) призводить до необхідності формування законодавцем альтернативних санкцій, які передбачають різні за правовою природою і наслідками види покарання.

2. Складність (а іноді й неможливість) урахування законодавцем усіх обставин справи і характеристики особи, яка вчинила злочин, із необхідністю призводить до визначення пріоритетної ролі суду в цій справі.

3. Необхідність обмеження можливого свавілля суду під час вирішення конкретних кримінальних справ потребує законодавчого визначення загального «абрису» альтернативних кримінально-правових санкцій, остаточного переліку видів покарання, які можуть бути застосовані судом у конкретній кримінальній справі в напрямі посилення судом покарання.

4. «Довжина» альтернативних санкцій має базуватися на тому, що особа, яка вчинила злочин, може бути визнана такою, що потребує застосування більш «м'якого» покарання, і, навпаки, усічена кількість видів покарання у альтернативних санкціях менш тяжких злочинів є очевидною з того, що до особи, яка вчинила менш тяжкий злочин, не можливо застосувати більш тяжкі види покарання.

5. Наявність в альтернативних санкціях різноманітних видів покарання за своєю правовою природою і наслідками призводить до висновків, як це не

парадоксально, про недоцільність і неможливість формування альтернативних санкцій на основі абсолютно рівнозначних видів покарання, оскільки в цьому разі сама ідея індивідуалізації покарання буде втрачена.

6. Водночас винайдення одиниці виміру тяжкості злочинів, складання таблиць порівняльних характеристик різних їх видів, закріплення їх у законодавстві дало б змогу точніше і об'єктивніше визначити співвідношення різних за правовою природою і наслідками видів покарання, а відтак сформулювати альтернативні санкції.

7. Соціально-економічні зміни у суспільстві загострюють питання формування здебільшого саме альтернативних санкцій. Наприклад, штраф, як вид покарання, у деяких випадках (коли особа, яка вчинила злочин, є заможною людиною) не в змозі виконати ті завдання, які покладені на покарання, і має бути замінений на інші види покарання.

8. Стосовно проблеми адекватності видів покарання, передбачених в альтернативних санкціях, у цьому разі можна йтися лише стосовно відповідності передбачених видів покарання в альтернативній санкції, окремо один від одного, тим цілям, на які спрямований інститут покарання загалом. Про адекватність у розумінні рівнозначності видів покарання, передбачених в альтернативних санкціях, зважаючи на попередній аналіз, не може йтися [105, с. 114–115].

Окрім того, як зазначають деякі автори, серед узагальнених недоліків, що властиві санкціям багатьох статей, можна виокремити такі: 1) у деяких випадках законодавець у різних статтях і навіть у різних частинах однієї статті певний вид покарання називає по-різному; 2) спостерігається певна непослідовність при визначенні видів покарань, тобто відступ від загального правила щодо побудови санкцій, згідно з яким покарання розміщуються від менш до більш суворого; 3) сприймається як суперечність побудова санкції певних статей Особливої частини КК без урахування порядку й особливостей призначення окремих видів кримінальних покарань стосовно певних категорій осіб; 4) видається недоцільним при визначенні меж певних видів покарань у санкціях статей Особливої частини Кримінального кодексу зазначати мінімальні межі, які

встановлені в Загальній частині для цього виду покарання; 5) при конструюванні санкцій не завжди беруться до уваги характер і ступінь суспільної небезпечності передбаченого в диспозиції статті злочину, а також особливості суб'єкта злочину, що негативним чином позначається на судовій практиці; 6) видається необґрунтованим недотримання при конструюванні санкцій правила про допустиме співвідношення визначених у санкції основних і додаткових покарань, згідно з яким основне покарання завжди має бути більш суворим, ніж приєднане до нього додаткове; 7) є недоцільним встановлення у санкції великої амплітуди між нижчими та вищими межами покарання у формі позбавлення волі на певний строк; 8) сумнівним є встановлення у санкції значної кількості основних видів покарання, які можуть бути призначені за той самий злочин; 9) не завжди є узгодженими санкції в основному, кваліфікованому та особливо кваліфікованому складах злочинів [49, с. 95].

Звісно, як слушно вказують деякі дослідники, санкція обов'язково має бути справедливою, тобто її величина має перебувати у безпосередній залежності від реальної суспільної небезпечності того діяння, яке описується в диспозиції, і узгоджуватися з іншими санкціями, а також бути співрозмірною рівню соціальної значущості тих чи інших благ і свобод, які втрачає або в яких обмежується засуджений. При побудові та застосуванні кримінально-правових санкцій за злочини проти власності необхідно враховувати не тільки діяння, а й особу винного [189, с. 96].

На думку О. П. Горох, санкція має відповідати суспільній небезпеці злочинного діяння і поширеності злочинів певного виду, бути узгодженою із санкціями за вчинення інших близьких за видом і характером злочинів; надавати можливість індивідуалізувати покарання з урахуванням можливих варіантів учинення злочину в реальності. Її конструювання має ґрунтуватися на принципах доцільності, обґрунтованості, законності, рівності громадян перед законом, вини, справедливості, гуманізму, невідворотності кримінальної відповідальності, індивідуалізації покарання та економії заходів кримінально-правового впливу [49, с. 94]. Безумовно, вказує О. П. Горох, що в цьому процесі

потрібно враховувати й набутий досвід боротьби зі злочинністю, дані судової практики, результати наукових досліджень [49, с. 94]. Попри це, є невирішеним питання, як цього досягти.

Щодо вирішення вказаних проблем у наукових працях можна простежити такі пропозиції.

Так, одні автори наголошують, що при побудові санкцій законодавець має неухильно дотримуватися принципів кримінального права [194, с. 122]. Однак така позиція видається настільки абстрактною, що неодмінно виникнуть проблеми у практичному аспекті. Дотримуватися принципів неодмінно потрібно, але у цьому разі критеріями побудови санкцій вони не зможуть бути хоча б тому, що жодного кількісного чи якісного змісту вони не мають.

Слушною є позиція П. П. Осипова, який зазначає, що завдання юридичної науки полягає не в тому, щоб доводити неможливість порівняння злочину і покарання й орієнтувати законодавця та судову практику на прийняття утилітарних рішень, а в ретельній розробці ціннісних і соціологічних критеріїв для переходу від переважно інтуїтивного до наукового підходу при виборі виду та визначенні розміру покарання [128, с. 120].

Натомість інші дослідники пропонують конкретні способи вирішення цих проблем.

Так, М. І. Хавронюк пропонує розробити типові санкції. Вчений пропонує встановлювати розміри альтернативних основних покарань залежно від того, яке основне покарання є найбільш тяжким у цій санкції. Наприклад, якщо найбільш тяжким із основних покарань є арешт, то громадські роботи як альтернативне покарання мають встановлюватись у розмірі не більше ста годин, а якщо позбавлення волі – то двохсот сорока годин; якщо найбільш тяжким із основних покарань є обмеження волі, то арешт має встановлюватися на строк до трьох місяців, якщо тримання в дисциплінарному батальйоні – до п'яти, а якщо позбавлення волі – до шести [196, с. 265–266].

На думку І. Я. Козаченка, мають бути оптимальні межі, із досягненням яких, більш тяжкий вид покарання втрачає свою якісну перевагу стосовно менш

тяжкого, або, навпаки, менш тяжке досягає переваги стосовно більш тяжкого [80, с. 198]. Отже, на якомусь критичному рівні ці різні види покарання можуть зрівнятися, і відбуватиметься зміна субординаційних позицій цих покарань стосовно один одного. Відтак є необхідність введення в кримінальне законодавство коефіцієнтів адекватності тяжкості різних видів кримінальних покарань, що використовуються під час конструювання санкцій [80, с. 198].

У наукових публікаціях деякі дослідники пропонують й конкретні правила визначення санкцій.

Наприклад, Д. Калмиков, виокремлює чотири основні правила конструювання санкцій:

1) санкція кримінально-правової норми має бути такою, щоб, з одного боку, суд, не виходячи за її межі, міг призначити індивідуальне, справедливе, гуманне та достатнє покарання засудженому для досягнення мети, передбаченої у ч. 2 ст. 50 КК України, а з другого, – аби вид і розмір визначеного у ній покарання (покарань) не стали причиною суддівського свавілля.

2) санкції норм, які передбачають однорідні за характером і ступенем суспільної небезпеки діяння, мають бути узгоджені.

3) санкції кримінально-правових норм, що описують як основний, так і кваліфіковані склади злочинів, мають бути побудовані за таким правилом: чим вища формалізованість диспозиції, тим меншим повинен бути розрив між мінімумом та максимумом покарання, і навпаки.

4) альтернатива основним видам покарань має бути майже в усіх санкціях кримінально-правових норм [71, с. 38–40].

Не менш важливим є питання визначення санкцій у спеціальних складах злочинів і їх співвідношення із санкціями загального складу злочину.

Слід наголосити, що спроби вирішити цю проблему уже здійснювалися науковцями.

Так, О. П. Горох зазначає, що визначення виду та міри покарання у санкції спеціальної норми безпосередньо залежить від тих мотивів, які слугували підставою для її виокремлення. Найчастіше такими є суттєва відмінність

характеру і ступеня суспільної небезпеки окремих діянь, передбачених тією самою кримінально-правовою нормою, що зумовлює необхідність диференційованого регулювання відповідальності за їх вчинення. При цьому досягти такої мети за допомогою чинної загальної норми – не можливо [49, с. 95].

О. П. Горох здійснено спробу формулювати правила побудови санкцій спеціальних кримінально-правових норм, зокрема до них належать: 1) якщо підставою для виокремлення спеціальної кримінально-правової норми є зміна ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його підвищення, то санкція такої норми має бути суворішою, порівняно із санкцією загальної норми. І, навпаки, якщо запровадження спеціальної норми зумовлено зміною ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його зменшення, то санкція такої норми повинна бути менш сувора, ніж санкція загальної норми, з якої вона виокремлюється; 2) якщо санкція загальної кримінально-правової норми містить одне основне покарання, то у разі зміни ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його підвищення санкція спеціальної норми має передбачати одне більш суворе основне покарання І, навпаки, якщо формулювання спеціальної норми зумовлено зміною ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його зменшення, то санкція такої норми має передбачати одне чи декілька менш суворих основних покарань; 3) якщо санкція загальної норми містить два чи більше основних покарань, то у разі зміни ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його підвищення санкція спеціальної кримінально-правової норми має передбачати ту саму кількість більш суворих основних покарань або одне, більш суворе основне покарання. І, навпаки, якщо формулювання спеціальної норми зумовлено зміною ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його зменшення, то санкція такої норми має передбачати два чи більше менш суворих основних покарань; 4) якщо санкція загальної норми містить одне основне покарання, то у разі зміни ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його підвищення санкція спеціальної кримінально-правової норми може передбачати таке саме основне покарання, однак з більшою його максимальною та/або мінімальною межею. І, навпаки, якщо формулювання спеціальної норми зумовлено зміною ступеня суспільної

небезпеки діяння у бік його зменшення, то санкція зазначеної норми може передбачати таке саме основне покарання, однак з меншою його максимальною та/або мінімальною межею; 5) якщо санкція загальної норми містить одне основне покарання, то у разі зміни ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його підвищення санкція спеціальної норми може передбачати, крім такого самого основного покарання, ще й додаткове покарання. І, навпаки, якщо формулювання спеціальної норми зумовлено зміною ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його зменшення, то санкція такої норми не може передбачати додаткового покарання; 6) якщо санкція загальної норми, крім основного покарання, містить ще й додаткове покарання, то у разі зміни ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його підвищення санкція спеціальної норми, крім такого самого основного покарання, може передбачати таке саме додаткове покарання, однак з більшою його максимальною та/або мінімальною межею; бути не факультативним, а обов'язковим додатковим покаранням. І, навпаки, якщо формулювання спеціальної норми зумовлено зміною ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його зменшення, то санкція зазначеної норми може, крім такого самого основного покарання, передбачати таке саме додаткове покарання, однак з меншою його максимальною та/або мінімальною межею; бути не обов'язковим, а факультативним додатковим покаранням; 7) якщо санкція загальної норми, крім основного покарання, містить ще й додаткове покарання, то у разі зміни ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його підвищення санкція спеціальної норми повинна передбачати, крім такого самого основного покарання, більш суворе додаткове покарання. І, навпаки, якщо формулювання спеціальної норми зумовлено зміною ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його зменшення, то санкція зазначеної норми повинна передбачати, крім такого самого основного покарання, менш суворе додаткове покарання (декілька альтернативних додаткових покарань); 8) якщо санкція загальної норми містить декілька альтернативних додаткових покарань, то у разі зміни ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його підвищення санкція спеціальної норми повинна передбачати меншу кількість додаткових покарань або одне додаткове покарання,

яке є однаковим за суворістю і мірою порівняно з тими видами додаткових покарань, що закріплені в санкції загальної норми. І, навпаки, якщо формулювання спеціальної норми зумовлено зміною ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його зменшення, то санкція такої норми повинна передбачати більшу кількість додаткових покарань [49, с. 95].

Задля одноманітності законодавчої оцінки протиправних діянь Ю. О. Ткачук пропонує: 1) у санкції норм, що передбачають відповідальність за тяжкі злочини, де вказана лише верхня їх межа, визначити нижні межі позбавлення волі; 2) вищу межу санкції за простий злочин встановлювати одночасно з нижчою межею санкції за кваліфікований злочин [171, с. 590–591].

З огляду на задекларовану назву цього підрозділу, слід наголосити, що комплексного дослідження санкцій статей, які передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження майна, не проводилось.

Однак, й дослідження окремих норм, що передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження майна, засвідчують неабиякі проблеми.

Так, науковці наголошують, що аналіз санкцій вказаних норм КК дає змогу зробити лише один висновок – про цілковиту безсистемність і відсутність будь-яких критеріїв їх визначення. Наприклад, максимальний строк найсуворішого покарання за знищення чи пошкодження майна «спеціальних» потерпілих встановлюється у виді: журналіста, працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця – обмеження волі на строк до п'яти років; службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, – позбавлення волі на строк до чотирьох років; судді, народного засідателя чи присяжного – позбавлення волі на строк до п'яти років; захисника чи представника особи – позбавлення волі на строк до трьох років. Водночас санкція ч. 1 ст. 194 КК України (загальної норми) як найсуворішого покарання передбачає позбавлення волі на строк до трьох років [29, с. 236].

Аналізуючи санкції статей про знищення майна, О. П. Дячкін зазначає, що у ст. 196 КК передбачено покарання у виді виправних робіт на строк до двох

років або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі до трьох років. За умисне знищення або пошкодження чужого майна у великих розмірах, що не спричинило наслідків у виді тяжких тілесних ушкоджень або смерті людини (ч. 1 ст. 194 КК), максимально тяжке покарання також передбачене у виді позбавлення волі строком до трьох років, а в разі спричинення такими самими діяннями загибелі людей чи інших тяжких наслідків, у тому числі тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині (ч. 2 ст. 194 КК), – позбавлення волі на строк від трьох до десяти років. За вбивство, вчинене через необережність (ч. 1 ст. 119 КК), – покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, а за вбивство двох або більше осіб, вчинене через необережність (ч. 2 ст. 119 КК), – позбавлення волі від п'яти до восьми років. За необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження кримінальну відповідальність встановлено ст. 128 КК. І хоча, зазначає науковець, ступінь суспільної небезпеки наслідків у виді тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень між собою істотно різняться найбільш суворим покаранням за їх спричинення, покарання, передбачене ст. 128 КК, лімітовано обмеженням волі на строк до двох років. Така конструкція дає змогу, формально дотримуючись закону, призначати за необережне спричинення середньої тяжкості тілесних ушкоджень покарання більш суворе, ніж за необережне спричинення тяжких тілесних ушкоджень [63, с. 306].

Зазначене засвідчує не тільки відсутність у вказаних нормах узгодженості між ступенем суспільної небезпеки передбачених у них діянь, їх наслідками та санкціями, а й суперечливість санкцій таких кримінально-правових норм [63, с. 306].

О. П. Дячкін наводить приклад: за заподіяння смерті іншій особі внаслідок необережного поводження з легкозаймистою речовиною, відповідно до ч. 1 ст. 119 КК, передбачено покарання у виді позбавлення волі в межах від трьох до п'яти років, а за такі ж дії, що спричинили загибель двох або більше осіб, – від п'яти до восьми років, однак, якщо необережне поводження з легкозаймистою речовиною мало наслідком знищення будинку, в якому перебували та загинули

люди, такі дії підпадають під ознаки ст. 196 КК, і максимальне покарання за нього не може перевищувати трьох років позбавлення волі, що, на думку науковця, є неприпустимим [63, с. 306].

Таких прикладів можна наводити багато. Деякі з них абсурдні: санкція за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи є більш м'якою (нижня межа – штраф від 950 до 1 700 грн), ніж санкція за погрозу знищення чи пошкодження їх майна (нижня межа – арешт на строк до шести місяців).

Як зазначає Н. О. Сербіна, законодавець не дотримується правил законодавчої техніки та правил диференціації під час конструювання основних та кваліфікованих складів злочинів, передбачених ст. 270¹ КК України. Санкції, передбачені за порушення кримінально-правової заборони в деяких випадках, є вже надто невідповідними ступеню та характеру суспільної небезпеки окремих злочинів. Очевидно, наголошує авторка, необхідно чітко визначити в Загальній частині КК України перелік кваліфікуючих ознак відповідно до зростання їх впливу на ступінь суспільної небезпеки, а також розробити та законодавчо регламентувати правила встановлення обсягу покарань за основні та кваліфіковані склади злочинів [161, с. 41].

В. В. Кузнєцов зазначає, що ступінь тяжкості злочинів не завжди має логічний перехід від основного складу до кваліфікованого. Так, ч. 2 ст. 297 КК України, наголошує науковець, передбачає злочин середньої тяжкості (обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк), а частина третя цієї статті – вже злочин особливо тяжкий (позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років) [93, с. 89].

В. В. Кузнєцов порівняв санкції ч. 2 ст. 298 КК України (штраф до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого) та ч. 1 ст. 298¹ КК України (штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести

місяців). Тобто ч. 2 ст. 298 КК України, наголошує дослідник, передбачає відповідальність за злочин середньої тяжкості, а ч. 1 ст. 298¹ КК України – за злочин невеликої тяжкості. Схожа ситуація простежується під час порівняння ч. 3 ст. 298 КК України (вчинення дій щодо пам'яток національного значення – караються позбавленням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого) та ч. 2 ст. 298¹ КК України (вчинення дій щодо унікальних документів Національного архівного фонду – караються позбавленням волі на строк до трьох років) [93, с. 89–90].

Пояснення цього науковця просте: з 01.09.2001 до 28.04.2004 відповідальність за умисні діяння, пов'язані зі знищенням, руйнуванням чи псуванням документів Національного архівного фонду України, була передбачена ст. 298 КК України. Це пояснювалося тим, що вказані архівні документи були предметом злочину – «пам'яток історії і культури», вказаного у ст. 298 КК України (у редакції від 05.04.2001). Тому, на погляд автора, межі санкцій таких норм мають бути співрозмірні [93, с. 89].

Слушною в такому разі видається позиція А. В. Савченка, що здебільшого встановлення в КК України санкцій здійснюється без належної аргументації та вагомих обґрунтувань, зокрема: а) доволі широкою є відстань між мінімальною та максимальною межами при позбавленні волі на певний строк, що іноді фактично становить половину максимального строку покарання; б) максимальний штраф, як основний вид покарання, встановлюється на рівні, що в десятки разів менший за заподіяні злочином збитки, і при цьому відсутня вказівка на конфіскацію майна тощо [149, с. 230].

Попри зазначене, слід наголосити, що деякі дослідники вказують на непоодинокі випадки визначення надто м'якої санкції за злочини, які передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження майна.

На думку Ю. В. Рябченюк, штраф, встановлений у санкції ч. 1 ст. 252 КК, визначений на рівні від 100 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто від 1700 до 3400 грн, що є надто низьким, оскільки

не відповідний тяжкості суспільно небезпечних наслідків, а також не здатний забезпечити досягнення превентивної мети покарання [148, с. 361].

На думку науковця, з огляду на те, що злочинним діянням знищуються або пошкоджуються природні території та об'єкти, що мають особливий екологічний статус та підлягають особливій охороні з боку держави, а також те, що злочин є умисним, м'якість покарання є неспіврозмірною з його суспільною небезпечністю, тобто цю санкцію складно визнати адекватною та справедливою [148, с. 362]. Крім того, зазначає дослідник, санкція ч. 1 ст. 252 КК не узгоджується з санкціями норм, що є суміжними. Зокрема, за умисне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах (ч. 1 ст. 194 КК); умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин (ч. 2 ст. 298 КК) встановлений нижчий рівень штрафу, при цьому передбачене покарання у виді позбавлення волі, чого не зробив законодавець у санкції ст. 252 КК, що є нелогічним та непослідовним кроком [148, с. 362].

Водночас варто зазначити, що 01.07.2020 набрав чинності Закон України [140], яким санкції зазначених норм були дещо відкориговані у бік збільшення, однак змін системного характеру в питання караності зниження або пошкодження майна цей закон не вніс [25].

Доцільно наголосити, що проблеми при конструюванні санкцій наявні й щодо її визначення у кваліфікованих складах злочинів, і, відповідно, співвідношення із санкцією основного складу.

Очевидним є те, що санкція кваліфікованого складу не може бути м'якша за санкцію основного. Чи так насправді це є?

Насамперед слід акцентувати, що науковці, які досліджували кримінально-правові санкції, зазначають, що зростання санкцій за основний, кваліфікований та особливо кваліфікований види злочину має бути або рівнозначним, або більшим, залежно від особливостей конкретного складу злочину [57, с. 44].

Саме тому інші дослідники наголошують, що «розрив» між максимальним розміром покарання за злочин із основним складом і мінімальним розміром

покарання за злочин із кваліфікованим складом (як і «розрив» між максимальним розміром покарання за злочин із кваліфікованим складом і мінімальним розміром покарання за злочин із особливо кваліфікованим складом) є неприпустимим [147, с. 136].

Як вказують деякі автори, у такому разі порушується давно вироблене правило, відповідно до якого конструкція санкцій у статтях, які мають декілька частин, має бути побудована так, щоб мінімальний рівень санкції частини статті, яка посилює покарання, не виходив за максимальний рівень покарання, яке передбачене за менш суспільно небезпечне діяння. Це правило, як зазначається у науковій літературі, безумовно, не є загальнообов'язковим, проте його врахування, видається, усуне певні труднощі під час призначення покарання [147, с. 136–137].

У наукових публікаціях здійснено спробу визначення правил конструювання санкцій кваліфікованих складів злочинів. Так, науковці виокремлюють такі правила:

1. Санкції кримінально-правових норм, які передбачають кваліфіковані склади злочинів, мають ґрунтуватися на санкції норми, що передбачає основний склад злочину. Тобто при побудові санкції за кваліфікований та особливо кваліфікований склад злочину законодавець має враховувати тип санкції норми, види визначених у ній покарань, їх кількість і розміри.

2. Введення додаткових покарань у санкції тієї чи іншої статті Особливої частини КК України необхідно проводити за схемою: санкція без додаткового покарання (ч. 1) → санкція з факультативним додатковим покаранням (ч. 2) → санкція з імперативним додатковим покаранням (ч. 3).

3. Види та розміри покарань, встановлені в санкції статті (частини статті), яка містить ознаки основного складу злочину, мають змінюватися поступово (у санкціях норм про кваліфіковані склади злочину). Тож, при побудові санкцій норм, що містять ознаки кваліфікованих складів злочину, не можна допускати різких «стрибків драбиною» видів покарань (ст. 51 КК України), «розриву» між

максимальним розміром покарання за злочин з основним складом і мінімальним розміром покарання за злочин з кваліфікованим складом.

4. «Драбина» санкцій за основний, кваліфікований та особливо кваліфікований види злочину має йти або «у стик», або «з перекриттям» залежно від особливостей конкретного складу злочину [71, с. 41].

На думку деяких авторів, при конструюванні санкції за кваліфікований та особливо кваліфікований вид злочину законодавцю доречно використовувати одну зі схем переходу від санкції норми, що передбачає основний склад злочину, до санкцій норм, що описують кваліфіковані склади злочинів: а) не змінюючи ні видів, ні кількості альтернативно передбачених видів покарань, якщо це можливо, пропорційно збільшувати їх розміри; б) не змінюючи кількості альтернативно визначених видів покарань, зменшувати кількість більш м'яких видів покарань і одночасно збільшувати кількість більш суворих видів покарань; в) поступово переходити від найбільш альтернативної санкції до найменш альтернативної або взагалі безальтернативної за рахунок скорочення кількості м'яких видів покарань [71, с. 41].

Окрім того, як зазначає І. А. Зінченко, у санкціях за складені злочини законодавець має зважати на караність кожного з цих діянь [69, с. 22].

Водночас Ю. В. Філей вказує, що за злочини, які посягають одночасно на два і більше об'єкти, санкція має бути передбачена не менша, ніж за злочин із одним об'єктом. Тобто підвищення ступеня суспільної небезпеки має відображатися в санкціях [189, с. 76]. Кваліфіковані склади, як правило, такими і є.

З огляду на це, у теорії розроблено правила конструювання санкцій статей. Однак, чи використовуються вони при законотворенні?

Загалом, аналіз наукових публікацій свідчить про наявність окремих проблем при визначенні санкцій кваліфікованих складів злочинів, в тому числі, які пов'язані зі знищенням або пошкодженням майна.

Так, як зазначають деякі автори, законодавець не дотримується яких-небудь чітко вироблених правил оптимізації обсягу покарання в санкціях, що

передбачають відповідальність за злочини проти власності з кваліфікуючими ознаками, порушуючи при цьому принцип справедливості. Підтвердженням цього є аналіз санкцій статей, у яких встановлена відповідальність за злочини з кваліфікуючими ознаками [189, с. 79].

Н. О. Гуторова наголошує, що в окремих випадках під час здійснення диференціації кримінальної відповідальності шляхом встановлення кваліфікованих складів злочинів є випадки, коли максимальне покарання за частиною першою або другою статті КК є більшим, ніж мінімальне, відповідно, за частиною другою або третьою. Це дає можливість суду призначати за злочин, вчинений за наявності кваліфікуючих ознак, менш суворе покарання, ніж за злочин, де такі ознаки відсутні. За таких умов, певною мірою, нівелюється диференціація кримінальної відповідальності, знижується цілісність системи покарань [54, с. 367].

Ю. В. Філей акцентує, що умисне знищення або пошкодження чужого майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 194 КК), карається позбавленням волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років. Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 194¹ КК), карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років, а умисне знищення або пошкодження зброї, бойових припасів, вчинене шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 411 КК), – позбавленням волі на строк від трьох до восьми років (максимальний розмір покарання майже в двічі менший) [189, с. 77–78].

Водночас Ю. В. Філей зазначає, що санкція ч. 1 ст. 194 передбачає максимальне покарання у виді трьох років позбавлення волі, а ч. 2 цієї статті – вже максимальний строк десять років, тобто у три рази більше [189, с. 90]. Семирічна різниця між мінімальним та максимальним розміром покарання у виді позбавлення волі, на думку науковця, порушує принцип рівності громадян перед

законом, оскільки такі межі санкції дають змогу суду за приблизно однакові злочини призначати кардинально різні за обсягом покарання. У цьому випадку необхідно більш детально диференціювати відповідальність на рівні закону, оскільки індивідуалізація покарання можлива в більш вузьких межах судового угляду [189, с. 90–91].

Відтак деякі дослідники пропонують визначати межі розміру покарання, наприклад, у виді позбавлення волі при побудові санкцій за допомогою коефіцієнта, а саме, щоб межі були рівновіддалені від медіани розміру покарання приблизно в 1,2 рази. А також, дотримуючись принципу гуманізму, на думку Ю. В. Філея, доцільно ввести у деякі санкції за злочини проти власності альтернативні позбавленню волі види покарань, оскільки більшість санкцій не мають таких альтернатив: покарання у виді штрафу або виправних робіт у санкції, зокрема й ч. 2 ст. 194 КК, що, на думку вченого, відповідатиме не лише принципу гуманізму, а й принципам законності та рівності громадян перед законом [189, с. 134].

Наступне проблемне питання, на якому акцентують науковці, – це випадки, коли кваліфікуючою ознакою якогось складу кримінального правопорушення є діяння, передбачене в основному складі злочину, «поєднане із знищенням чи пошкодженням майна». Така кваліфікуюча ознака часто трапляється у КК (частини другі ст.ст. 157, 189, 206, 206², 355 КК), і в жодному із цих випадків не згадується про загальнонебезпечний спосіб такого знищення чи пошкодження. Санкції більшості цих норм найбільш суворим покаранням передбачають 5 років позбавлення волі (лише у ч. 2 ст. 189 КК – 7 років позбавлення волі). Водночас санкція ч. 2 ст. 194 КК (зокрема знищення чи пошкодження майна загальнонебезпечним способом) найбільш суворим покаранням встановлює 10 років позбавлення волі. Відтак виникає питання: якщо під час вимагання майно потерпілого знищено загальнонебезпечним способом, чи охоплює повністю ч. 2 ст. 189 КК усі дії винного, чи потрібна додаткова кваліфікація за ч. 2 ст. 194 КК?

Аналогічна проблема була раніше й стосовно конкуренції ч. 2 ст. 194 КК із тими спеціальними нормами, які передбачають відповідальність за знищення

чи пошкодження майна окремих спеціальних потерпілих (ст.ст. 347, 352, 378 КК). Проте законодавець усунув проблемність цього питання, доповнивши вказані спеціальні норми такою кваліфікуючою ознакою, як «вчинення шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом» [84].

Загалом, аналіз санкцій статей, які передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження майна, засвідчує таке.

1. Найбільш поширеними покараннями за основні склади злочинів, пов'язаних із знищення або пошкодженням майна є (Додаток 2): штраф (у 18 складах злочинів), виправні роботи (у 9 складах злочинів), обмеження волі (у 14 складах злочинів), арешт (у 8 складах злочинів) та позбавлення волі на певний строк (у 19 складах злочинів). Окрім того, у санкціях окремих із них передбачено покарання у виді: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (в 1 складі злочину); службові обмеження для військовослужбовців (у 2 складах злочинів) та тримання в дисциплінарному батальйоні (у 3 складах злочинів). Відповідно, найбільш поширеними видами покарання у санкція вказаної групи злочинів є покарання у виді штрафу та позбавлення волі на певний строк.

2. Найбільш поширеними видами покарання у санкціях кваліфікованих складів злочинів, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна, є: 1) позбавлення волі на певний строк (у 28 кваліфікованих складах); обмеження волі (у 7 складах); штраф (у 4 складах злочинів). Лише в одному кваліфікованому складі злочину, передбачено покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні.

3. Розмір штрафу за знищення або пошкодження майна у аналізованій групі злочинів варіюється від 30 до 10 000 н.м.д.г. Розмір цього виду покарання в окремих складах злочинів очевидно не відповідає рівню суспільної небезпеки діяння. Так, у злочинах, передбачених ст.ст. 194, 412 КК України, покарання у виді штрафу передбачене у розмірі до 50 н.м.д.г. (850 грн). Зважаючи на те, що у ст. 194 необхідний розмір спричиненої шкоди для настання кримінальної

відповідальності має перевищувати 250 н.м.д.г. (220 250 грн), така ситуація видається абсолютно неприпустимою. Попри це, в окремих злочинах (ст. 206 КК України), пов'язаних із знищенням або пошкодженням майна, санкція статті передбачає покарання у виді штрафу в розмірі від 3 000 до 10 000 н.м.д.г. Визначення розміру штрафу в аналізованих злочинах визначається настільки хаотично, що виявити хоча б якісь закономірності у цьому разі не можливо.

4. Покарання у виді виправних робіт у санкціях аналізованих злочинів здебільшого визначається на строк до двох років. Отже, з огляду на положення Загальної частини КК України, покарання у виді виправних робіт у цих злочинах, окрім одного складу (виправні роботи визначено на строк до одного року – ст. 360 КК України), визначено на строк від шести місяців до двох років.

5. Покарання у виді обмеження волі визначено на строк: до двох років – у 5 складах злочинів; до трьох років – у 11; до п'яти років – у 5; від двох до п'яти років – у 3; від трьох до п'яти років – у 1; від чотирьох до п'яти – в 1 складі злочину.

6. Визначення строку окремих видів покарань в аналізованих складах злочинів абсолютно ідентичні, що в цьому разі вказує на їх більш-менш однаковий рівень суспільної небезпеки. Так, покарання у виді арешту у всіх санкціях статей, що передбачають відповідальність за знищення або пошкодження майна, визначено однаково – на строк до шести місяців. У цьому разі жодної відмінності не виявлено.

7. Покарання у виді позбавлення волі у санкціях статей, які передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження майна, визначається від мінімального строку – 1 рік (у статтях, санкції яких не визначають мінімального строку позбавлення волі, а вказують лише максимальний) до максимального – 15 років. Найбільш сувора санкція, з урахуванням специфіки об'єкта та предмета злочину, передбачена за диверсію – від 10 до 15 років позбавлення волі. Більшість основних складів аналізованих злочинів визначають максимальних строк позбавлення волі – до 3 років. При цьому цей строк однаковий і для загальної норми (ч. 1 ст. 194), і для спеціальних норм (ст.ст. 178, 179, ч. 1 ст. 194¹, ч. 1

ст. 270¹, ч. 1 ст. 277, ч. 1 ст. 411 КК України). Лише в окремих випадках за основний склад злочину передбачено покарання у виді позбавлення волі на більший строк, однак незначний (наприклад, ч. 1 ст. 245, ч. 1 ст. 265, ч. 1 ст. 292, ч. 1 ст. 294 тощо).

Слід наголосити й про певну непослідовність законодавця у цьому аспекті. Так, санкції основних складів окремих спеціальних норм щодо знищення або пошкодження майна, які виокремлені за спеціальним потерпілим (наприклад, ст.ст. 347, 347¹ КК України), взагалі не передбачають покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Водночас в інших такий вид покарання в санкції основного складу передбачено (наприклад, ч. 1 ст. 352 – до 4 років, ч. 1 ст. 378 – до 5, ч. 1 ст. 399 КК України – до 3 років).

8. Покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців та тримання в дисциплінарному батальйоні цілком логічно передбачені у санкціях аналізованих статей виключно у Розділі XIX Особливої частини КК України.

9. Із додаткових покарань у санкціях цих статей передбачено покарання у виді конфіскації майна (ст.ст. 113, 261 КК України) та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст.ст. 206², 239, 298, 388 КК України). Якщо в другому випадку визначення цього додаткового покарання можна обґрунтувати, то в першому – позиція законодавця щодо визначення конфіскації майна у санкції диверсії не зрозуміла.

10. Аналіз санкцій статей КК України, які передбачають відповідальність за знищення або пошкодження майна, вкотре засвідчує необґрунтованість визначення покарання за вчинення, хаотичність у визначенні їх меж, і, відповідно, підкреслює нагальну потребу у визначенні критеріїв побудови санкцій статей Особливої частини КК України. Крім того, аналіз видів та меж покарань санкцій статей, які передбачають відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна, додатково підтверджує можливість виключення з КК окремих спеціальних складів.

Висновки до третього розділу

Підсумовуючи, зазначимо, що у роботі проаналізовано пропозиції щодо удосконалення нормативних положень Особливої частини КК України у таких напрямках: 1) пропозиції, пов'язані зі зміною місця розташування тієї чи іншої статті в Особливій частині КК України; 2) пропозиції щодо формулювання окремих ознак основного складу злочину; 3) пропозиції щодо формулювання окремих ознак кваліфікованого складу злочину; 4) пропозиції, що стосуються нових редакцій статей про знищення або пошкодження майна; 5) пропозиції щодо виключення з положень Особливої частини КК України окремих статей, що передбачають відповідальність за знищення або пошкодження майна

Констатовано, що дослідження предмета окремих складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із знищенням або пошкодженням певних видів майна, засвідчив доцільність заміни визначень цієї ознаки складу злочину, оскільки в чинній редакції вони не дають можливості чіткого визначення їх змісту, що аж ніяк не сприяє правозастосовній практиці. На підставі зазначеного у ст.ст. 113, 194¹ КК України, запропоновано словосполучення «об'єкти, що мають важливе народногосподарське або оборонне значення» та «об'єкти електроенергетики» замінити словосполученням «об'єкти критичної інфраструктури». Розмежовувати вказані статті у нових редакціях слід за об'єктом посягання та спеціальною метою у складі диверсії – ослаблення держави.

Аналіз позицій науковців, змісту кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження майна, а також тенденцій розвитку кримінального законодавства України дав можливість запропонувати замінити предмет диверсії; з ч. 2 ст. 158, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 206, ч. 2 ст. 206², ч. 2 ст. 355 КК України кваліфікуючу ознаку «ті самі дії, поєднані із знищенням чи пошкодженням майна» виключити, а так само виключити з ч. 2 ст. 393 КК України кваліфікуючу ознаку «ті самі дії, поєднані з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони»; виключити з КК України такі спеціальні

склади знищення та пошкодження майна чи форми їх об'єктивної сторони за ознакою предмета складу злочину: ст.ст. 178, 179 (в частині знищення релігійних святинь), ст. 196, ч. 2 ст. 298, ст.ст. 411, 412, 413 (в частині зіпсування ввірених для службового користування зброї, бойових припасів, засобів пересування, предметів технічного постачання або іншого військового майна), ст. 433 (в частині протизаконного знищення майна, вчинювані щодо населення в районі воєнних дій). У дисертації розроблено та запропоновано нові редакції ст.ст. 194, 194¹ КК України.

Зауважено, що комплексного дослідження санкцій статей, які передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження майна, не проводилось. Водночас дослідження окремих норм, що передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження майна, засвідчують неабиякі проблеми.

Визначено, що за злочини, пов'язані зі знищенням або пошкодженням майна, передбачено покарання, як правило, у виді: штрафу, виправних робіт, обмеження волі, арешту та позбавлення волі на певний строк. Окрім того, в поодиноких випадках, у санкціях окремих із них передбачено покарання у виді: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; службові обмеження для військовослужбовців та тримання в дисциплінарному батальйоні. Відповідно, найбільш поширеними видами покарання у санкціях вказаної групи злочинів є покарання у виді штрафу та позбавлення волі на певний строк. Найбільш поширеними видами покарання у санкціях кваліфікованих складів злочинів, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна, є: позбавлення волі на певний строк; обмеження волі; штраф. Лише в одному кваліфікованому складі злочину передбачено покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні.

Встановлено, що немає закономірностей під час визначення розміру штрафу в аналізованих злочинах.

Визначення строку окремих видів покарань в аналізованих складах злочинів абсолютно ідентичні, що, в цьому разі, вказує на їх більш-менш однаковий рівень суспільної небезпеки.

З'ясовано, що більшість основних складів аналізованих злочинів визначають максимальних строк позбавлення волі – до 3 років. При цьому цей строк однаковий і для загальної норми (ч. 1 ст. 194), і для спеціальних норм (ст.ст. 178, 179, ч. 1 ст. 194¹, ч. 1 ст. 270¹, ч. 1 ст. 277, ч. 1 ст. 411 КК України). Лише в окремих випадках за основний склад злочину передбачено покарання у виді позбавлення волі на більший строк, однак незначний (наприклад, ч. 1 ст. 245, ч. 1 ст. 265, ч. 1 ст. 292, ч. 1 ст. 294 тощо).

Аналіз санкцій статей КК України, які передбачають відповідальність за знищення або пошкодження майна, засвідчує необґрунтованість визначення покарання за досліджувани злочини, необґрунтованість у визначенні їх меж, і, відповідно, підкреслює нагальну потребу у визначенні критеріїв побудови санкцій статей Особливої частини КК України.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблем диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України підтвердило актуальність теми дисертації. Підсумовуючи, варто наголосити на основних аспектах.

1. Аналіз загальних засад дослідження проблем диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна дав підстави для таких висновків:

1.1. Істотними ознаками, спільними для обох цих понять (характерними і для знищення майна, і для пошкодження майна), є такі: обидва ці терміни вказують одразу на дві ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення – і на суспільно небезпечне діяння, і на суспільно небезпечні наслідки. Відтак визначення цих понять мають містити опис і діяння, і наслідків. За цією ознакою вони відрізняються від таких термінів, як «псування», «руйнування» майна, які також використовуються в чинному КК України і вказують лише на діяння, не охоплюючи наслідків; специфіка кримінально-правового тлумачення цих термінів обумовлює необхідність вказівки на протиправний руйнівний вплив на майно як істотну ознаку діяння, що охоплюється поняттями «знищення майна» та «пошкодження майна». Якщо проаналізувати загальне (не кримінально-правове) розуміння цих понять, то можна дійти висновку, що ними охоплюється не лише протиправний, а й правомірний руйнівний вплив на майно. Ознакою, що розмежує поняття «знищення майна» та «пошкодження майна», є наслідки, які спричиняються під час вчинення цих діянь. Знищення майна означає такі наслідки: фізичне припинення існування майна або такі його фізичні зміни, що унеможливають його відновлення; повна та постійна неможливість використання майна за його цільовим призначенням; припинення права власності на це майно. Своєю чергою, «пошкодження майна» означає такі наслідки: фізичні зміни, які погіршують якість чи зменшують цінність майна і можуть бути усунені; часткова та/або тимчасова неможливість використання майна за цільовим призначенням.

1.2. У кримінально-правовому розумінні: знищення майна – це протиправний руйнівний вплив на майно, в результаті якого майно припиняє своє існування або втрачає можливість відновлення, що призводить до повної та постійної неможливості використання майна за його цільовим призначенням та припинення права власності на це майно. Пошкодження майна – це протиправний руйнівний вплив на майно, в результаті якого погіршується якість чи зменшується цінність майна, що призводить до часткової та/або тимчасової неможливості використання майна за цільовим призначенням.

1.3. Для означення у кримінальному законі всіх можливих випадків протиправного руйнівного впливу на майно достатньо двох термінів – «знищення» та «пошкодження». Використання ж синонімічних понять (руйнування, зруйнування, псування, зіпсування) є недоцільним, а відтак має бути усунене шляхом внесення відповідних змін до КК України.

1.4. Наголошено на важливості відмежування диференціації кримінальної відповідальності від диференціації покарання. Диференціація кримінальної відповідальності, градація можливого кримінально-правового впливу на правопорушника з боку держави – це завдання законодавця. Законодавець реалізовує його шляхом прийняття кримінально-правових норм. Вибір найбільш оптимального способу впливу на конкретного правопорушника (із усіх можливих варіантів, передбачених законодавцем), індивідуалізація кримінальної відповідальності – це завдання правозастосовних органів.

1.5. Диференціація кримінальної відповідальності – це законотворча діяльність, яка полягає у визначенні меж та градації можливих варіантів обмежень прав і свобод особи, яка зазнала державного осуду за вчинення кримінального правопорушення; ця діяльність законодавця спрямована на реалізацію принципу кримінально-правової політики (а також принципу кримінального права), згідно з якими кримінальна репресія не має мати зрівняльного характеру. При цьому йдеться не лише про встановлення різних видів, строків та розмірів покарань, а й про градацію усіх інших форм кримінальної відповідальності та засобів кримінально-правового впливу.

1.6. Компромісу між позиціями вчених щодо розуміння загального поняття можна досягти шляхом тлумачення «диференціації кримінальної відповідальності» у вузькому та в широкому значеннях. При цьому, під диференціацією кримінальної відповідальності у вузькому значенні варто розуміти діяльність законодавця щодо встановлення меж кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (у всіх її можливих формах) та градацію цього виду державного примусу, закріплену в нормах кримінального закону. Така диференціація охоплює осуд (засудження) особи без призначення покарання; осуд (засудження) особи із «умовним» призначенням покарання та звільненням від його відбування; осуд (засудження) особи із призначенням різних видів покарань (у різних розмірах чи строках) та з відбуванням покарання; судимість (із різними строками її погашення та різними можливостями її дострокового зняття). Під диференціацією кримінальної відповідальності у широкому значенні варто розуміти діяльність законодавця із встановлення меж кримінально-правового впливу на особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та градацію засобів, способів такого впливу, а також градацію тих обмежень прав і свобод, які можуть бути кримінально-правовим наслідком вчинення суспільно небезпечного діяння. Така диференціація охоплює не лише зазначені форми кримінальної відповідальності, а й звільнення від неї, а також застосування різних заходів кримінально-правового характеру, і, водночас, ще й обмежувальних заходів. Така диференціація стосується усіх можливих форм кримінально-правового впливу на особу.

1.7. Аналіз історико-правового аспекту розвитку диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження чужого майна засвідчив, що «крива» цієї диференціації розпочалась із казуїстичного встановлення різної відповідальності за окремі види майна, потім пройшла етап узагальнення, встановлення «рівної» кримінальної відповідальності незалежно від виду майна, згодом – етап розрізнення відповідальності залежно від форм власності, і нині (дещо повертаючись до казуїстичності) перебуває на етапі надмірної деталізації, коли поруч із «основним» складом злочину знищення чи пошкодження майна є безліч інших «спеціальних» норм, які конкурують із нормою, яка закріплює «основний» склад.

2. Аналіз засобів диференціації кримінальної відповідальності та їх використання щодо діянь, пов'язаних із знищенням або пошкодженням майна, дав підстави для таких висновків:

2.1. Під засобами диференціації кримінальної відповідальності розуміються передбачені у КК України інструменти, які визначають відображення зміни ступеня тяжкості посягання (суспільної небезпечності), що, своєю чергою, позначається на ступені кримінальної відповідальності.

2.2. Універсальним засобом диференціації кримінальної відповідальності є юридична конструкція, модель злочину – склад злочину зі всіма його елементами та ознаками. Використовуючи можливості цього універсального «конструктора», законодавець диференціює кримінальну відповідальність, формулюючи: 1) суміжні склади – склади злочинів, які відрізняються принаймні однією ознакою, яка є у одному складі і виключається в іншому; 2) конкуруючі норми, які містять склади злочинів, один із яких є загальним, а інший (інші) спеціальний. До цієї групи належать і кваліфіковані склади, які за своїм змістом є нічим іншим як складами злочинів, які містяться у спеціальних нормах. Відмінність тільки у тому, що ці норми містяться у одній із загальною нормою статті; 3) конкуруючі норми, які містять склади злочинів, один із яких є так званим «цілим», а інші – «частинами». Така ситуація простежується, коли законодавець конструює складені склади злочинів.

2.3. Аналіз теоретичних напрацювань кримінально-правової доктрини та нормативних положень Загальної частини КК України дав можливість підтвердити висновок, що засобами диференціації кримінальної відповідальності, які містяться у Загальній частині КК України і такі, що застосовуються до знищення або пошкодження чужого майна, є: 1) підстави звільнення від кримінальної відповідальності, які мають імперативний характер і обов'язкові для суду; 2) спеціальні засади призначення покарання; 3) підстави звільнення від покарання та його відбування, які мають імперативний характер; 4) вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність та особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

2.4. Аналіз поняття та видів засобів диференціації кримінальної відповідальності дав підстави стверджувати, що в Особливій частині КК можливі такі засоби диференціації кримінальної відповідальності: 1) суміжні склади – склади злочинів, які відрізняються принаймні однією ознакою, яка є у одному складі і виключається в іншому; 2) склади, які містяться у спеціальних нормах; 3) складені склади кримінальних правопорушень; 4) підстави звільнення від кримінальної відповідальності за позитивної посткримінальної поведінки.

2.5. У дисертації обґрунтовано доцільність виключення ст. 196 із КК України.

2.6. Зважаючи на труднощі у розмежуванні ст. 194 та ст.ст. 178, 179, 270¹ КК України, зазначено, що однобічно стверджувати про недоцільність виокремлення спеціальних складів знищення чи пошкодження майна у КК України не виправдано. Справді, в деяких випадках предмет настільки специфічний, що, вочевидь, зумовлює необхідність у передбаченні в кримінальному законодавстві спеціальної норми. Як видається, такими предметами щонайменше є об'єкти природного середовища (земля, повітря, вода тощо). Звісно, в широкому розумінні ці об'єкти теж можна визнати чужим майном, оскільки наявні фізичні, економічні і юридичні ознаки. В окремих випадках розмежування суміжних злочинів залежатиме від виду права власності. Так, наприклад, порубка лісу утворює склад кримінального правопорушення проти довкілля, а порубка деревини на території лісового господарства – кримінальне правопорушення проти власності.

2.7. З огляду на дослідження, слід: по-перше, зменшити мінімальний розмір шкоди для основного складу злочину, передбаченого ст. 194 КК України; по-друге, розглянути можливість визначення мінімального розміру шкоди у спеціальних нормах, де така не визначена, або ж виключення спеціальних складів знищення або пошкодження майна за спеціальним предметом кримінального правопорушення чи спеціальним потерпілим. Відповідно, під час визначення розміру заподіяної шкоди необхідно зважати виключно на реальну шкоду, яка була заподіяна в результаті знищення або пошкодження майна.

3. Досліджуючи перспективи удосконалення диференціації кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна, зроблено такі висновки:

3.1. З огляду на позиції науковців, зміст кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за знищення чи пошкодження майна, а також тенденції розвитку кримінального законодавства України, доцільно:

1) запропонувати замінити предмет диверсії, а саме «об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення», на «об'єкти критичної інфраструктури»;

2) із ч. 2 ст. 158, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 206, ч. 2 ст. 206², ч. 2 ст. 355 КК України кваліфікуючу ознаку «ті самі дії, поєднані із знищенням чи пошкодженням майна» виключити, а так само виключити з ч. 2 ст. 393 КК України кваліфікуючу ознаку «ті самі дії, поєднані з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони». Якщо діяння, передбачені цими статтями, поєднані зі знищення або пошкодженням майна, то їх слід кваліфікувати за сукупністю з відповідними статтями Розділу VI Особливої частини КК України;

3) виключити з КК України такі спеціальні склади знищення та пошкодження майна чи форми їх об'єктивної сторони за ознакою предмета складу злочину: ст.ст. 178, 179 (в частині знищення релігійних святинь), ст. 196, ч. 2 ст. 298, ст.ст. 411, 412, 413 (в частині зіпсування ввірених для службового користування зброї, бойових припасів, засобів пересування, предметів технічного постачання або іншого військового майна), ст. 433 (в частині протизаконного знищення майна, вчинювані щодо населення в районі воєнних дій);

4) у ст. 194 КК України суспільно небезпечний наслідок визначити як «заподіяння шкоди у значному розмірі». Натомість у ч. 2 цієї статті кваліфікуючою ознакою передбачити «те саме діяння, що заподіяло майнову шкоду у великому розмірі», а у ч. 3 цієї статті – «в особливо великому розмірі». У примітці до цієї статті шкоду у значному розмірі визначити – 50 н.м.д.г., у великому – 250 н.м.д.г., в особливо великому – 600 і більше н.м.д.г.;

5) змінити редакцію ст. 194¹ КК України, і, відповідно, передбачити у ній відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів критичної інфраструктури, яка охопить склади злочинів, передбачених ст.ст. 270¹, 277, 292, 360 КК України. З огляду на це, ст.ст. 270¹, 277, 292, 360 КК України виключити.

Відмінність цієї норми від пропонованої редакції диверсії полягатиме у спеціальній меті – ослаблення держави;

б) у ч. 2 ст. 194 словосполучення «те саме діяння» замінити словосполученням «злочин, передбачений частиною першою цієї статті»;

7) доповнити ст. 194 КК України частиною третьою у такій редакції: «злочин, передбачений частиною першою або другою цієї статті вчинений щодо майна особи у зв'язку із її службовою, громадською або професійною діяльністю, або майна, яке має особливу цінність, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах». Відповідно, ст.ст. 347, 347¹, 378, 399 КК України виключити;

8) у ч. 2 ст. 194, ч. 2 ст. 239, ч. 2 ст. 245, ч. 2 ст. 252 кваліфікуючу ознаку «спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки» виключити, і, відповідно, кваліфікувати такі діяння за сукупністю злочинів (проти життя та здоров'я, проти довкілля тощо).

3.2. Визначено, що за злочини, пов'язані зі знищенням або пошкодженням майна, передбачено покарання, як правило, у виді: штрафу, виправних робіт, обмеження волі, арешту та позбавлення волі на певний строк. Окрім того, в поодиноких випадках, у санкціях окремих із них передбачені покарання у виді: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; службові обмеження для військовослужбовців та тримання в дисциплінарному батальйоні. Відповідно, найбільш поширеними видами покарання у санкціях вказаної групи злочинів є покарання у виді штрафу та позбавлення волі на певний строк. Найбільш поширеними видами покарання у санкціях кваліфікованих складів злочинів, пов'язаних із знищенням чи пошкодженням майна, є: позбавлення волі на певний строк; обмеження волі; штраф. Лише в одному кваліфікованому складі злочину передбачено покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні.

3.3. Встановлено, що більшість основних складів аналізованих злочинів визначають максимальних строк позбавлення волі – до 3 років. При цьому цей строк однаковий і для загальної норми (ч. 1 ст. 194), і для спеціальних норм (ст.ст. 178, 179, ч. 1 ст. 194¹, ч. 1 ст. 270¹, ч. 1 ст. 277, ч. 1 ст. 411 КК України). Лише в окремих випадках за основний склад злочину передбачено покарання у виді позбавлення

волі на більший строк, однак незначний (наприклад, ч. 1 ст. 245, ч. 1 ст. 265, ч. 1 ст. 292, ч. 1 ст. 294 тощо). Аналіз санкцій статей КК України, які передбачають відповідальність за знищення або пошкодження майна, засвідчує необґрунтованість визначення покарання за досліджувані злочини, необґрунтованість у визначенні їх меж, і, відповідно, підкреслює нагальну потребу у визначенні критеріїв побудови санкцій статей Особливої частини КК України.

3.5. Запропоновано такі редакції ст. ст. 194, 194¹ КК України:

Стаття 194. Умисне знищення або пошкодження чужого майна

1. Умисне знищення або пошкодження майна, що заподіяло шкоду у значному розмірі, –

карається штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Злочин, передбачений частиною першою цієї статті, вчинений повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або якщо ним заподіяно шкоду у великому розмірі, –

карається штрафом від трьох до двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Злочин, передбачений частиною першою або другою цієї статті, вчинений щодо майна особи у зв'язку із її службовою, громадською або професійною діяльністю, або майна, яке має особливу культурну, релігійну або іншу цінність, або якщо ним заподіяно шкоду в особливо великих розмірах, –

карається штрафом від двадцяти п'яти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Примітка. 1. Повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений цією статтею або статтею 194¹ цього Кодексу.

2. Шкода, передбачена статтями 194 та 194¹ цього Кодексу, визнається значною, якщо вона в п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

3. Шкода, передбачена статтями 194 та 194¹ цього Кодексу, визнається великою, якщо вона в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

4. Шкода, передбачена статтями 194 та 194¹ цього Кодексу, визнається особливо великою, якщо вона в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Стаття 194¹. Умисне знищення або пошкодження об'єктів критичної інфраструктури

1. Умисне знищення або пошкодження об'єктів критичної інфраструктури, якщо ці дії призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів, або спричинило небезпеку для життя людей, або заподіяло шкоду в значному розмірі, –

карається позбавленням волі на строк до п'яти років.

2. Злочин, передбачений частиною першою цієї статті, вчинений повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або якщо ним заподіяно шкоду у великому розмірі, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років.

3. Злочин, передбачений частиною першою або другою цієї статті, вчинений організованою групою, або якщо ним заподіяно шкоду в особливо великих розмірах, –

карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агузаров Т. К. Уровни дифференциации ответственности за преступления против порядка управления по уложению о наказанных уголовных и исправительных. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнародний симпозіум* (м. Львів, 11–12 вересня 2009 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2009. С. 10–13.
2. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/zasib>
3. Андрушко П. П. Поняття та види диференціації кримінальної відповідальності. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнародний симпозіум* (м. Львів, 11–12 вересня 2009 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2009. С. 18–25.
4. Антипов В. І., Антипов В. В. Обставини, які виключають застосування кримінального покарання: монографія. К., 2004. 208 с.
5. Антонов С. В. Про потребу вдосконалення статті 350 КК України. *Формування громадянського суспільства та правової держави в контексті європейської інтеграції: тези доп. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 21–22 квітня 2006 р.) / відп. ред. Л. В. Кравченко. К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. Ч. II. С. 164–166.
6. Антонюк Н. Засоби диференціації кримінальної відповідальності. URL: https://www.researchgate.net/publication/340097968_Zasobi_diferenciacii_kriminalnoi_vidprovidalnosti
7. Антонюк Н. Поняття диференціації кримінальної відповідальності. *Право України*. 2019. № 9. С. 196–214.
8. Антонюк Н. О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 514 с.

9. Асейкін Р. В. Підстави та принципи криміналізації посягання на об'єкти культурної спадщини України. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». 2011. № 1. Т. 24 (63). С. 225–231.

10. Базелюк В. В. Кримінологічні фактори встановлення кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 128. С. 59–67.

11. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. К.: Атіка, 2004. 296 с.

12. Баулін Ю. В. Кримінальна відповідальність, яка підлягає диференціації. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнародний симпозиум (м. Львів, 11–12 вересня 2009 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2009. С. 25–31.

13. Безверхов А. Г. Имущественные преступления. Самара: Самар. ун-т, 2002. 359 с.

14. Безверхов А. Г. О квалифицирующих признаках уничтожения и повреждения имущества. *Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Второй международной научно-практ. конф.* М.: Проспект, 2005. С. 201–209.

15. Безверхов А. Г., Шевченко И. Г. Уничтожение и повреждение имущества: вопросы истории, теории, практики: монография. М.: Юрлитинформ, 2010. 192 с.

16. Безуглий Л. А. Об'єктивні ознаки злочину, передбаченого статтею 297 КК України. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/3943/1/-%20матеріали_21.04%20останій%20вар_p043-045.pdf

17. Білаш О. В. Безпосередній об'єкт злочинів, передбачених статтями 178, 179 КК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 16. С. 1–5.

18. Білаш О. В. Проблеми відмежування злочинів проти моральності від злочинів проти віросповідання. *Правова держава*. 2012. № 14. С. 65–70.
19. Білаш О. В. Проблеми відмежування незаконних дій щодо релігійних споруд або святинь від суміжних складів злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3/2013. С. 279–283.
20. Боднарчук Р. О. Знищення або пошкодження майна: історичний аспект. *Форум права*. 2010. № 2. С. 46–56.
21. Боднарчук Р. О. Поняття, критерії та ознаки знищення чужого майна (статті 194 та 196 КК України) *Форум права*. 2011. № 3. С. 53–61.
22. Борзенков Г. Н. Преступления против собственности. *Человек и закон*. 1998. № 7. С. 26–31.
23. Бориславський Р. А. «Знищення», «пошкодження», «руйнування», «псування» майна: кримінально-правове значення понять. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 9 листопада 2018 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 224–227.
24. Бориславський Р. А. Диференціація кримінальної відповідальності: поняття та засоби. *IV Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?»*: збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 11–14.
25. Бориславський Р. А. Запровадження кримінальних проступків, як перспективний напрям диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна. *LAW&SOCIETY: International Journal*. 2020. Issue 1. С. 14–21.
26. Бориславський Р. А. Історія диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2020. Випуск 52. С. 162–178.

27. Бориславський Р. А. Перспективні напрями вдосконалення диференціації кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна. *V Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?»*: збірник тез науково-практичної конференції. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 11–12.
28. Бориславський Р. А. Проблемні аспекти диференціації кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна. *III Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція в очікуванні змін»*: збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. К., 2017. С. 18–21.
29. Бориславський Р. А. Диференціація кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна у статтях Особливої частини КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2018. № 1. С. 233–240.
30. Бочарников С. О. Покарання за злочин, передбачений ст. 298 КК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 419–424.
31. Бояров В. І. Масові заворушення: особливості кваліфікації. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 4 (25). Т. 7. С. 9–18.
32. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія. К.: Атіка, 2004. 240 с.
33. Бурдін В. М. Стадії вчинення злочину (кримінально-правове дослідження). Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 304 с.
34. Буряк К. М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К.: Університет державної фіскальної служби України, 2018. 245 с.
35. Васильевский А. В. Дифференциация уголовной ответственности и наказания в Общей части уголовного права: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ярославль, 2000. 219 с.

36. Вирок Заводського районного суду м. Запоріжжя від 30.10.2017. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69905753>

37. Віскунов В. В. Кримінально-правовий аналіз форм об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 290 Кримінального кодексу України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. Вип. 1. С. 102–112.

38. Владимиров В. А., Ляпунов Ю. И. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность. М.: Юрид. лит., 1986. 221 с.

39. Волков Б. С. Ответственность за уничтожение и повреждение имущества по советскому уголовному праву. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1961. 153 с.

40. Володавська О. С. Відмежування масових заворушень від суміжних складів злочинів. *Вісник Кримінологічної Асоціації України*. 2014. № 7. С. 36–40.

41. Газдайка-Василишин І. Б. Корисливий мотив та корислива мета злочинів проти власності. *Науковий вісник ЛьвДУВС*. Серія юридична. Львів, 2012. Вип. 2. С. 178–187.

42. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. 20 с.

43. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. 202 с. URL: <http://www.lvduvs.edu.ua:8080/bitstream/123456789/296/1/gazdaika-vasuluchun%20dusert.pdf>

44. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.

45. Газдайка-Василишин І. Б. Суспільно небезпечні діяння у складах некорисливих злочинів проти власності: проблемні аспекти. *Митна справа*. Львів, 2012. № 2 (80). Ч. 2. Кн. 1. С. 188–193.

46. Гаухман Л. Д., Максимов С. В. Ответственность за преступления против собственности. М.: Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 1997. 320 с.

47. Горбунов В. А. Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу: автореферат. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2012. 21 с.

48. Горбунов В. А. Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2012. 218 с.

49. Горох О. П. Проблеми конструювання санкцій спеціальних кримінально-правових норм. *Наукові записки НаУКМА*, 2009. Т. 90: Юридичні науки. С. 94–98.

50. Грищук В. К. Поняття диференціації кримінальної відповідальності. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнародний симпозиум (м. Львів, 11–12 вересня 2009 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2009. С. 66–72.

51. Грищук В. К. До питання про соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння у сфері господарської діяльності. *Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності: матеріали наук.-практ. конференції*. Х.: Кроссруд, 2006. С. 15–18.

52. Гуторова Н. О. Диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності: сучасний стан і перспективи розвитку. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10–11 жовтня 2013 р.)*. Х.: Право, 2013.

53. Гуторова Н. О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Х.: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2002. 38 с.

54. Гуторова Н. О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України: дис. ... д-ра юрид. наук. Х.: Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, 2002. 429 с.

55. Давидович І. І. Щодо моменту закінчення злочинних погроз. *Наше право*. 2015. № 5. С. 128–132.

56. Данилевський А. О. Щодо розміщення норми про кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-

комунального господарства. *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луганськ, 20–21 травня 2011 р.) / редкол.: Г. Є. Боддарь, А. О. Данилевський, О. О. Дудоров та ін. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. С. 147–151.

57. Дементьев С. И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы. Ростов: Изд. Ростовского университета, 1986. 157 с.

58. Денисова Т. А., Філей Ю. В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2008. 176 с.

59. Деякі питання об'єктів критичної інформаційної інфраструктури: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 943. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-2020-%D0%BF#n13>

60. Дорохіна Ю. А. Теоретичні проблеми кримінально-правової охорони власності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 527 с.

61. Дудоров О. О. Проблеми диференціації кримінальної відповідальності за злочинні порушення податкового законодавства. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності*: міжнародний симпозиум (м. Львів, 11–12 вересня 2009 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2009. С. 75–86.

62. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник. К., 2014. 944 с.

63. Дячкін О. П. Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження чужого майна за Кримінальним кодексом України. *Порівняльно-аналітичне право*: електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2017. № 6. С. 304–307.

64. Дячкін О. П. Відповідальність за посягання на електричні мережі та кабельні лінії зв'язку згідно з Кримінальним кодексом України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 16. С. 165–171.

65. Есипов В. В. Уголовное уложение 1903 года, его характер и содержание. Варшава: Тип. Варш. учеб. окр., 1903. 180 с.
66. Ємельянов В. П. Кваліфікація злочинів проти власності: навч. посібник. Х., 1996. 112 с.
67. Жижиленко А. А. Имущественные преступления. Л.: Наука и школа, 1925. 228 с.
68. Захарченко І. М., Семенюк О. О. До питання розуміння предмета злочинів проти свободи совісті. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. 2016. Вип. 1/2 (29/30). С. 196–199.
69. Зинченко И. А. Составные преступления в советском уголовном праве (понятие, виды, некоторые проблемы квалификации и построения санкций): автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Х.: Харьковский юридический институт имени Ф. Дзержинского, 1990. 26 с.
70. Ізай І. М. Окремі питання відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України). *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 551–561.
71. Калмиков Д. Аналіз санкцій статті 150 Кримінального кодексу України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 4. С. 37–42.
72. Климосюк А. С. Кримінальна відповідальність за диверсію: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Х.: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2018. 23 с.
73. Климосюк А. С. Про кримінально-правову характеристику предметів диверсії та необхідність удосконалення їх законодавчого формулювання в статті 113 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія юридична. 2016. Вип. 5. Т. 2. С. 101–106.
74. Климосюк А. С. Законодавча конструкція диверсії: реалії та перспективи. *Національний юридический журнал*. 2018. Aprilie. С. 125–128.
75. Климосюк А. С. Кримінальна відповідальність за диверсію: дис. ... канд. юрид. наук. Х.: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2018. 247 с.

76. Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві. Х.: НикаНова, 2011.
77. Ковалевська Є. С. Умисне та необережне знищення або пошкодження військового майна: особливості кваліфікації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 2. С. 298–300.
78. Коваленко И. И. Борьба с умышленным уничтожением или повреждением имущества путем поджога: уголовно-правовые и криминологические вопросы: дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1995. 160 с.
79. Ковтун О. М. Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК України): проблеми предмета злочину. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1 (17). С. 120–123.
80. Козаченко И. Я. Санкции за преступления против жизни и здоровья: обусловленность, структура, функции, виды. Томск: Изд-во Томского ун-та, 1987. 232 с.
81. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
82. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів проти особи та власності. К.: Юрінком, 1996. 144 с.
83. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. К.: Істина, 2011. 1112 с.
84. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
85. Кримінальний кодекс УРСР від 28.12.1960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text>
86. Кримінальний кодекс УССР 1922 р. Х., 1923. 32 с.
87. Кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів: науково-методичні рекомендації / Є. О. Гладкова. Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 48 с.
88. Кругликов Л. Л. Правовая природа смягчающих и отягчающих обстоятельств. *Уголовное право*. 1999. № 4. С. 18–19.

89. Кругликов Л. Л., Васильевский А. В. Дифференциация ответственности в уголовном праве. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. 298 с.
90. Кругликов Л. Л., Васильевский А. В. Дифференциация ответственности в уголовном праве. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002 300 с.
91. Кругликов Л. Л., Дулатбеков Н. О. Экономические преступления (вопросы дифференциации и индивидуализации ответственности и наказания): учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. 021100 «Юриспруденция». Ярославль, 2001. 159 с.
92. Кругликов Л. Л., Соловьев О. Г. Преступления в сфере экономической деятельности и налогообложения. Ярославль: Ярославский гос. ун-т им. П. Г. Демидова, 2003. 145 с.
93. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності: стан та перспективи удосконалення. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 4 (8). С. 84–96.
94. Курилюк Ю. Б. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 2 (3).
95. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. М.: Норма, 1998. 213 с.
96. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. 2-е изд., перераб. и доп. М.: НОРМА, 2000. 400 с.
97. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. 573 с.
98. Лопашенко Н. А. Преступления против собственности: теорет.-приклад. исслед. М.: ЛексЭст, 2005. 408 с.
99. Максимів О. Д. Проблеми кваліфікації знищення або пошкодження чужого майна шляхом підпалу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2/2019. С. 212–214.

100. Мальцев В. В. Ответственность за преступления против собственности. Волгоград: Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 1999. 77 с.
101. Маркін В. І. Безпосередній об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 178 «Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків» Кримінального кодексу України. *Університетські наукові записки*. 2009. № 2 (30). С. 242–246.
102. Мармура О. З. Система ознак, що кваліфікують злочин за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 270 с.
103. Матышевский П. С. Ответственность за преступления против социалистической собственности. К.: Выща школа, 1983. 175 с.
104. Матышевский П. С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. К.: Юринком, 1996. 240 с.
105. Махінчук В. М. Адекватність кримінального покарання як філософсько-правова проблема: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 – філософія права. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 222 с.
106. Мельник М. І. Законодавчі тенденції удосконалення нового Кримінального кодексу України. *Кримінальний кодекс України 2001 р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства)*: матеріали науково-практичної конференції (4–5 квітня 2003 р.). Львів: ЛІВС, 2003. С. 17–19.
107. Ментов М. І. Проблеми кримінально-правової караності за примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків (ст. 280 КК України). *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 111. Ч. I. С. 266–271.
108. Миронюк С. А. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2012. 230 с.
109. Миронюк С. А. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.

110. Мисливий В. А. Кримінально-правова охорона енергоносіїв. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. 2018. Вип. 4 (40). С. 151–154.

111. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. Одеса: Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. 132 с.

112. Міщенко М. О. Особливості кваліфікації злочинів, які посягають на культурні цінності (за кримінальним законодавством України). *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія юридичні науки. 2014. Випуск 6-2. Т. 3. С. 155–159.

113. Мовчан Р. О., Незнайко С. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства: монографія. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2018. 224 с.

114. Мовчан Р. О., Незнайко С. В. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення: перспективи удосконалення та систематизації норм. *Форум права*. 2014. № 2. С. 274–285.

115. Монартович О. І. Проблеми кваліфікації деяких злочинів, об'єктивна сторона яких характеризується знищенням або пошкодженням майна. *Європейські перспективи*. 2013. № 11. С. 55–60.

116. Музика А., Багіров С. Диференціація відповідальності за необережні злочини з урахуванням різновидів детермінації зв'язків. *Право України*. 2004. № 7.

117. Навроцький В. О. Диференціація кримінальної відповідальності: забаганка законодавця чи необхідність. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності: міжнародний симпозиум, (м. Львів, 11–12 вересня 2009 р.)*. Львів: ЛьвДУВС, 2009. С. 164–170.

118. Навроцький В. О. «Загибель людей» як вид злочинних наслідків: проблеми встановлення змісту та кваліфікації. *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22–23 квітня*

2004 р.) / редкол.: Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. К.; Х.: Юрінком Інтер, 2004. С. 44–47.

119. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні: монографія. Х.: Право, 2012. 272 с.

120. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., перероб. та доповн. / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Атіка, 2005. 1064 с.

121. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-тє вид. перероб. та доп. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2007. 1184 с.

122. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 9-тє вид., перероб. та допов. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2012. 1316 с.

123. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: Злочини проти власності / за ред. М. І. Хавронюка. К.: ВД «Дакор», 2017. 448 с.

124. Незнайко С. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Суми: Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, 2016. 251 с.

125. Одайник Б. М. Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2010. 215 с.

126. Орловський Р. С. Диференціація кримінальної відповідальності при співучасті. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. праць. 2013. Вип. 26.

127. Осадчий В. І. Об'єкт транспортних злочинів. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 3. С. 194–201.

128. Осипов П. П. Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций: Аксиологический аспект. Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. 135 с.

129. Павлик Л. В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки: дис. ... канд. юрид. наук. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 248 с.
130. Павлик Л. В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 22 с.
131. Павлик Л. В. Співвідношення диференціації кримінальної відповідальності з індивідуалізацією, криміналізацією та пеналізацією. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2011. № 2.
132. Палюх Л. Проблеми визначення суспільно небезпечних наслідків у складах злочинів, що виявляються в умисному знищенні, пошкодженні майна судді, присяжного, захисника, представника особи. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 9/2018. С. 206–210.
133. Панов М. І. Принципи кримінального права і їх реалізація у кримінальному правотворенні. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (8–9 жовтня 2015 р.). Х.: Право, 2015. С. 12–17.
134. Пасєка О. Ф. Можливі шляхи удосконалення складу злочину, передбаченого ст. 113 КК України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 26 жовтня 2018 р.) / редкол.: М. В. Членов (голов. ред.), Л. М. Леженіна (заст. голов. ред.), О. В. Косьмін. Х.: Право, 2018. Вип. 10 (ювіл.). С. 236–239.
135. Поліщук С. Предмет посягання під час учинення незаконних дій щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації. *National law journal: theory and practice*. 2017. Aprilie. С. 203–207.
136. Попіль В. І., Сакун А. В. Проблемні питання кваліфікації умисного знищення або пошкодження майна. *Правничий вісник Університету «КРОК»*, 2011. Вип. 7. С. 42–45.
137. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743. / за ред. Ю. С. Шемшученка, К. А. Вислобокова. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 1997. 547 с.

138. Правда Русская. М.: Изд-во Академии наук СССР, 1967. 862 с.
139. Примаченко В. Ф. Диференціація кримінальної відповідальності: поняття та зміст. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12).
140. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. Ст. 71.
141. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності: Закон України 15.04.2008 № 279-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 24. Ст. 236.
142. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>
143. Про затвердження Порядку формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 № 563. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/563-2016-п>
144. Про критичну інфраструктуру та її захист: проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65996
145. Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки: Постанова Пленуму Верховного суду України від 02.07.1976 № 4.
146. Рильський М. Т. Передмова до «Матеріалів до синонімічного словника української мови» А. Багмута. *Вітчизна*. 1959. № 2. С. 17.
147. Рубцов В. В. Аналіз санкцій статей Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за порушення, вчинені в ході експертної діяльності. *Право.іа*. 2015. № 4. С. 133–138.
148. Рябченко Ю. В. Окремі питання покарання за умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-

заповітного фонду (ст. 252 КК України). *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 360–363.

149. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія. К.: КНТ, 2007. 596 с.

150. Сагун А. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. К., 2010. 237 с.

151. Сагун А. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2010. 19 с.

152. Самокиш В. П. Проблеми відмежування злочину, передбаченого ст. 252 КК України, від суміжних злочинів. *Правова держава*. 2011. № 13. С. 130–134.

153. Сахарук Т. В. Юридична природа обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання. *Життя і право*. 2004. № 4 (4). С. 67.

154. Сводъ законовъ Российской имперіи, изданія 1857 года. Томъ пятнадцатый. Законы уголовные. Санкт-Петербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества канцеляріи, 1857. 948 с.

155. Селецький С. І. Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 496 с.

156. Семенюк-Прибатень А. В. Знищення та пошкодження майна як «наскрізні» кримінально-правові поняття. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні*: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (17 жовтня 2014 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2014. С. 325–330.

157. Семенюк-Прибатень А. В. Кримінально-правова характеристика знищення та пошкодження майна за Кримінальним кодексом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2016. 241 с.

158. Семенюк-Прибатень А. В. Кримінально-правова характеристика знищення та пошкодження майна за Кримінальним кодексом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Львів, 2016. 23 с.

159. Семенюк-Прибатень А. В. Поняття знищення та пошкодження майна у кримінальному праві України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 207–219.

160. Сербіна Н. О. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. К.: Національна академія внутрішніх справ, 2015. 22 с.

161. Сербіна Н. О. Кваліфікуючі ознаки як засіб диференціації кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Юридичні науки. 2015. Вип. 2. Т. 3. С. 38–41.

162. Сербіна Н. О. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. К.: Національна академія внутрішніх справ, 2015. 249 с.

163. Сербіна Н. О. Предмет умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2015. № 1/2015. С. 117–121.

164. Сердюк П. П. Диференціація кримінальної відповідальності: проблема вибору концепту. *Форум права*. 2013. № 1. С. 882–892.

165. Скулиш Є. Д., Звонарьов О. Ю. Злочини проти основ національної безпеки України: навч. посіб. К.: Науково-видавничий відділ Національної академії СБУ, 2011. 220 с.

166. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Т. 1. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. 464 с.

167. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Т. 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2003. 557 с.

168. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Т. 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2004. 566 с.
169. Тенчов Э. С. Квалификация преступлений против собственности. Иваново: ИВГУ, 1981. 76 с.
170. Тихомиров М. Н. Пособие для изучения Русской Правды. М.: Изд-во Московск. ун-та, 1953. 192 с.
171. Ткачук Ю. О. Принципи побудови кримінально-правових санкцій: спроба вирішення. *Держава і право*, 2009. Вип. 44. С. 588–591.
172. Уголовное право. Особенная часть: учебник. 4-е изд., изм. и доп. / отв. ред. И. Я. Козаченко, Г. П. Новоселов. М.: Норма, 2008. 1008 с.
173. Уголовное уложение. *Приложение къ Собр. указ. и расп. прав за 1903 г.* 1903. № 38. Отд. 1. 144 с.
174. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. URL: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?regnom=2670
175. Уголовный кодекс Киргизской Республики. URL: <http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14305/preview>
176. Уголовный кодекс Республики Армения / науч. ред.: Е. Р. Азаряна, Н. И. Мацнева; предисл. Е. Р. Азаряна; пер. с арм. Р. З. Авакяна. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. 446 с.
177. Уголовный кодекс Республики Беларусь. http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900275#load_text_none_1
178. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. канд. юрид. наук, проф. А. И. Лукашова; перевод с болгарского Д. В. Милушева, А. И. Лукашова; вступ. статья И. И. Айдарова. СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. 298 с.
179. Уголовный кодекс Республики Казахстан / предисловие министра юстиции Республики Казахстан докт. юрид. наук, проф. И. И. Рогова. СПб.: Юридический центр «Пресс», 2001. 466 с.
180. Уголовный кодекс Республики Молдова. Кишинэу: Мониторул Офичиал, 2009. 156 с.

181. Уголовный кодекс Республики Таджикистан / предисловие А. В. Федорова. СПб.: Юридический центр «Пресс», 2001. 410 с.
182. Уголовный кодекс Республики Узбекистан / вступительная статья М. Х. Рустамбаева, А. С. Якубова, З. Х. Гулямова. СПб.: Юридический центр «Пресс», 2001. 338 с.
183. Уголовный кодекс Российской Федерации. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/
184. Уголовный кодекс Туркменистана. URL: <http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14380/preview>
185. Уголовный кодекс Украины: научно-практический комментарий. 3-е изд., перераб. и доп. / А. П. Бабий, Т. А. Гончар, А. В. Загика, Ю. А. Кармазин, С. Н. Кучанский, Е. Л. Стрельцов и др. Х.: Одиссей, 2005. 864 с.
186. Устинов В. С. Преступления против собственности (уголовно-правовые вопросы). Н. Новгород: Минос, 1998. 267 с.
187. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони: монографія. К.: Атіка, 2004. 280 с.
188. Филатов А. М. Ответственность за посягательства на личную собственность. М.: Знание, 1988. 64 с.
189. Філей Ю. В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя: Запорізький юридичний інститут Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2005. 232 с.
190. Філей Ю. В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І.Франка, 2006. 18 с.
191. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К.: Атіка, 2005. 214 с.
192. Фріс І. П. Умисне знищення або пошкодження майна нотаріуса чи помічника нотаріуса. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2014. Вип. 28. Т. 3. С. 41–42.

193. Фролов Е. А. Объект уголовно-правовой охраны и его участие в организации борьбы с посягательствами на собственность: дисс. ... д-ра юрид. наук. Свердловск, 1971. 381 с.
194. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навчальний посібник. К.: АртЕк, 1997. 208 с.
195. Хавронюк М. Диференціація кримінальної відповідальності: чи кримінальна безвідповідальність? *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 8. С. 3–7.
196. Хавронюк М. І. Категорії злочинів і санкції Особливої частини КК України: наукові дослідження та деякі висновки. *Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 / упоряд. та переднє слово: М. І. Мельник, М. І. Хавронюк; за ред. М. І. Мельника*. К.: А.С.К., 2001. 304 с.
197. Хавронюк М. І. Щодо відповідності санкцій кримінально-правових норм суспільній небезпеці діянь. *Науковий вісник ДЮІ МВС України*. 2001. № 1. С. 101–109.
198. Чорний Р. Л. Соціальні ознаки предмета складу диверсії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 2. С. 89–93.
199. Чуб І. М. Систематизація злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. *Проблеми законності*. 2012. № 118. С. 270–277.
200. Шарипов А. М. Уголовно-правовая оценка уничтожения и повреждения чужого имущества: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Владимир, 2005. 178 с.
201. Шульга А. М. Проблемні аспекти встановлення предмета умисного знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 86–97.

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Бориславський Р. А. Диференціація кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна у статтях Особливої частини КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. № 1. С. 233–240.

2. Бориславський Р. А. Історія диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2020. Випуск 52. С. 162–178.

3. Бориславський Р. А. Запровадження кримінальних проступків, як перспективний напрям диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна. *LAW&SOCIETY: International Journal*. 2020. Issue 1. С. 14–21.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Бориславський Р. А. Проблемні аспекти диференціації кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна. *III Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція в очікуванні змін»*: збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. К., 2017. С. 18–21.

5. Бориславський Р. А. «Знищення», «пошкодження», «руйнування», «псування» майна: кримінально-правове значення понять. *Теорія та практика*

протидії злочинності у сучасних умовах: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 9 листопада 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 224–227.

6. Бориславський Р. А. Диференціація кримінальної відповідальності: поняття та засоби. *IV Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?»*: збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 11–14.

7. Бориславський Р. А. Перспективні напрями вдосконалення диференціації кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна. *V Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?»*: збірник тез науково-практичної конференції. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 11–12.

**Випадки вживання понять «знищення майна» та «пошкодження майна»
(а також їх синонімів) в Особливій частині КК України**

Номер та назва статті Особливої частини КК України	Диспозиція	Санкція
Стаття 113. Диверсія	Вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемії, епізоотії чи епіфітотії	карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.
Стаття 157. Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача	2. Те саме діяння, поєднані із застосуванням насильства, знищенням чи пошкодженням майна , погрозою застосування насильства або знищення чи пошкодження майна	караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.
Стаття 178. Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків	Пошкодження чи зруйнування релігійної споруди або культового будинку	караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від шістдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

<p>Стаття 179. Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь</p>	<p>Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь</p>	<p>карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.</p>
<p>Стаття 188¹. Викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання</p>	<p>1. Викрадення гарячої або питної води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання без приладів обліку, результати вимірювання яких використовуються для здійснення комерційних розрахунків (якщо використання приладів обліку обов'язкове), або внаслідок умисного пошкодження приладів обліку чи у будь-який інший спосіб, якщо такими діями завдано значної шкоди</p>	<p>карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років.</p>
<p>Стаття 189. Вимагання</p>	<p>1. Вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці (вимагання)</p>	<p>караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.</p>
	<p>2. Вимагання, вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або з пошкодженням чи знищенням майна, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому</p>	<p>карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.</p>

<p>Стаття 194. Умисне знищення або пошкодження майна</p>	<p>1. Умисне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах</p>	<p>карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.</p>
<p>Стаття 194¹. Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики</p>	<p>2. Те саме діяння, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально-небезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки</p>	<p>карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.</p>
<p>Стаття 194¹. Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики</p>	<p>1. Умисне пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, якщо ці дії призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів, або спричинило небезпеку для життя людей</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або загальнонебезпечним способом</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки</p>	<p>карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.</p> <p>караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.</p> <p>караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.</p>
<p>Стаття 196. Необережне знищення або пошкодження майна</p>	<p>Необережне знищення або пошкодження чужого майна, що спричинило тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей</p>	<p>карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.</p>
<p>Стаття 206. Протидія законній господарській діяльності</p>	<p>1. Протидія законній господарській діяльності, тобто протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю,</p>	<p>карається штрафом від десяти тисяч до п'ятнадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p>

	<p>поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна або захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них за відсутності ознак вимагання</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна</p>	<p>караються штрафом від п'ятнадцяти тисяч до двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на строк від трьох до шести років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від двох до чотирьох років або без такого.</p>
<p>Стаття 206². Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації</p>	<p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна</p>	<p>караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.</p>
<p>Стаття 239. Забруднення або псування земель</p>	<p>1. Забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля</p> <p>2. Ті самі діяння, що спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки</p>	<p>караються штрафом від однієї до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.</p> <p>караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p>

<p>Стаття 245. Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу</p>	<p>1. Знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом</p> <p>2. Ті самі дії, якщо вони спричинили загибель людей, масову загибель тварин або інші тяжкі наслідки</p>	<p>караються штрафом від п'яти тисяч до чотирьохсот дев'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.</p>
<p>Стаття 248. Незаконне полювання</p>	<p>2. Ті самі дії, якщо вони вчинені службовою особою з використанням службового становища, або за попередньою змовою групою осіб, або способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу, або з використанням транспортних засобів, або особою, раніше судимою за кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею</p>	<p>караються штрафом від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.</p>
<p>Стаття 249. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом</p>	<p>2. Ті самі дії, якщо вони вчинені із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу або особою, раніше судимою за кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею</p>	<p>караються штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.</p>
<p>Стаття 252. Умисне знищення або пошкодження території, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду</p>	<p>1. Умисне знищення або пошкодження території, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки</p>	<p>карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років.</p> <p>караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.</p>
<p>Стаття 261. Напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення</p>	<p>Напад на об'єкти, на яких виготовляються, зберігаються, використовуються або якими транспортуються радиоактивні, хімічні, біологічні чи вибухонебезпечні матеріали, речовини, предмети, з метою захоплення, пошкодження або знищення цих об'єктів</p>	<p>карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.</p>

<p>Стаття 265. Незаконне поволоження з радіоактивними матеріалами</p>	<p>1. Придбання, носіння, зберігання, використання, передача, видозмінення, знищення, розшлювання або руйнування радіоактивних матеріалів (джерел іонізуючого випромінювання, радіоактивних речовин або ядерних матеріалів, що перебувають у будь-якому фізичному стані в установці або виробі чи в іншому вигляді) без передбаченого законом дозволу</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені з метою спричинення загибелі людей, шкоди здоров'ю людей, майнової шкоди у великому розмірі або значного забруднення довкілля</p> <p>3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони спричинили загибель людей, майнову шкоду у великому розмірі, значне забруднення довкілля чи інші тяжкі наслідки</p>	<p>караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.</p> <p>караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.</p> <p>караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.</p>
<p>Стаття 270¹. Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства</p>	<p>1. Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, якщо це призвело або могло призвести до неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або загальнонебезпечним способом</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили майнову шкоду в особливо великому розмірі або загибель людини чи інші тяжкі наслідки</p>	<p>карається штрафом від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.</p> <p>караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.</p> <p>караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.</p>

<p>Стаття 277. Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів</p>	<p>1. Умисне руйнування або пошкодження шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу або суден, засобів зв'язку чи сигналізації, а також інші дії, спрямовані на приведення зазначених предметів у непридатний для експлуатації стан, якщо це спричинило чи могло спричинити аварію поїзда, судна або порушило нормальну роботу транспорту, або створило небезпеку для життя людей чи настання інших тяжких наслідків</p> <p>2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили потерпілому середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або завдали великої матеріальної шкоди</p> <p>3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей</p>	<p>караються штрафом від п'ятдесяти до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк, або позбавленням волі на строк до трьох років.</p> <p>караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.</p> <p>караються позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.</p>
<p>Стаття 292. Пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатороводів та нафтопродуктопроводів</p>	<p>1. Пошкодження чи руйнування магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатороводів чи нафтопродукто-проводів, відводів від них, технологічно пов'язаних з ними об'єктів, споруд, засобів обліку, автоматики, телемеханіки, зв'язку, сигналізації, а також незаконне втручання в роботу технологічного обладнання, якщо ці дії призвели до порушення нормальної роботи зазначених трубопроводів або створили небезпеку для життя людей</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також загальнонебезпечним способом</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей, інші нещасні випадки з людьми або призвели до аварій, пожежі, значного забруднення довкілля чи інших тяжких наслідків, або вчинені організованою групою</p>	<p>караються штрафом від однієї тисячі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.</p> <p>караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.</p> <p>караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.</p>

<p>Стаття 294. Масові заворушення</p>	<p>1. Організація масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погрозами, підпалами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, насильницьким виселенням громадян, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, а також активна участь у масових заворушеннях</p> <p>2. Ті самі дії, якщо вони призвели до загибелі людей або до інших тяжких наслідків</p>	<p>караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.</p> <p>караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.</p>
<p>Стаття 297. Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого</p>	<p>Осквернення або руйнування братської могили чи могили Невідомого солдата, пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у XX столітті</p>	<p>караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк</p>
<p>Стаття 298. Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини</p>	<p>2. Умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин</p>	<p>караються штрафом від двох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p>

<p>Стаття 347. Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця</p>	<p>1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить працівникові правоохоронного органу, працівникові органу державної виконавчої служби, приватному виконавцю (у тому числі після звільнення з посади) чи їхнім близьким родичам, у зв'язку з виконанням службових обов'язків працівником правоохоронного органу або примусовим виконанням рішень державним виконавцем чи приватним виконавцем (у тому числі у минулому)</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки</p>	<p>караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років.</p> <p>караються позбавленням волі на строк від шести до п'ятнадцяти років.</p>
<p>Стаття 347¹. Умисне знищення або пошкодження майна журналіста</p>	<p>1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї, у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки</p>	<p>караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років.</p> <p>караються позбавленням волі на строк від шести до п'ятнадцяти років.</p>
<p>Стаття 352. Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок</p>	<p>1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить службовій особі чи громадянину, який виконує громадський обов'язок, у зв'язку з їхньою службовою чи громадською діяльністю, а також вчинення таких дій щодо їх близьких родичів</p> <p>2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки</p>	<p>караються штрафом від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до чотирьох років.</p> <p>караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.</p>
<p>Стаття 355. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань</p>	<p>1. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, тобто вимога виконати чи не виконати договір, угоду чи інше цивільно-правове зобов'язання з погрозою насильства над потерпілим або його близькими родичами, пошкодження чи знищення їх майна за відсутності ознак вимагання</p>	<p>карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років.</p>

	<p>2. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або із погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна</p> <p>3. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, вчинене організованою групою або поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, або таке, що завдало великої шкоди чи спричинило інші тяжкі наслідки</p>	<p>карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.</p> <p>карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років.</p>
<p>Стаття 360. Умісне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі</p>	<p>1. Умісне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі чи технічних засобів телекомунікації, чи споруд електров'язку, що входять до складу телекомунікаційної мережі, якщо такі дії спричинили припинення надання телекомунікаційних послуг</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або загальнонебезпечним способом</p> <p>3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони заподіяли майнову шкоду у великому розмірі або спричинили тяжкі наслідки</p>	<p>караються штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до ста двадцяти годин, або обмеженням волі на строк від одного до трьох років.</p> <p>караються штрафом від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.</p> <p>караються штрафом від п'ятнадцяти тисяч до двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від шести до восьми років.</p>
<p>Стаття 378. Умісне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного</p>	<p>1. Умісне знищення або пошкодження майна, що належить судді, народному засідателю чи присяжному або їх близьким родичам, у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки</p>	<p>караються арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до п'яти років.</p> <p>караються позбавленням волі на строк від шести до п'яти років.</p>

<p>Стаття 388. Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації</p>	<p>1. Розтрата, відчуження, приховування, підміна, пошкодження, знищення майна або інші незаконні дії з майном, на яке накладено арешт, із заставленим майном або майном, яке описано, чи порушення обмеження (обтяження) права користування таким майном, здійснене особою, якій це майно ввірено, а також здійснення представником банку або іншої фінансової установи банківських операцій з коштами, на які накладено арешт</p> <p>2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо майна, яке підлягає конфіскації за рішенням суду, що набрало законної сили</p>	<p>караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.</p>
<p>Стаття 393. Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти</p>	<p>2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я інших осіб, або поєднані із заволодінням зброєю чи з її використанням, або із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, або шляхом підкопу, а також з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони</p>	<p>караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.</p>
<p>Стаття 399. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи</p>	<p>1. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги</p> <p>2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або якщо вони заподіяли шкоду в особливо великих розмірах</p>	<p>караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.</p> <p>караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.</p>

	3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, що спричинили загибель людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків	караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.
Стаття 411. Умисне знищення або пошкодження військового майна	1. Умисне знищення або пошкодження зброї, бойових припасів, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна	караються службовим обмеженням на строк до двох років або триманням у дисциплінарному батальйоні на той самий строк, або позбавленням волі на строк до трьох років.
	2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, або якщо вони спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки	караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.
	3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану	караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.
	4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці	караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.
Стаття 412. Необережне знищення або пошкодження військового майна	1. Необережне знищення або пошкодження зброї, бойових припасів, засобів пересування, військової і спеціальної техніки чи іншого військового майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах	караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або службовим обмеженням на строк до двох років, або триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до одного року.
	2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки	караються триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років або позбавленням волі на строк до трьох років.
Стаття 413. Втрага військового майна	1. Втрага або зісування ввірених для службового користування зброї, бойових припасів, засобів пересування, предметів технічного постачання або іншого військового майна внаслідок порушення правил їх зберігання	караються арештом на строк до шести місяців або триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.
	2. Ті самі діяння, вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану	караються позбавленням волі на строк до трьох років.

	3. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці	караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.
Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій	1. Насильство, протизаконне знищення майна, а також протизаконне відібрання майна під приводом воєнної необхідності, вчинювані щодо населення в районі воєнних дій	караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.
Стаття 441. Екоцид	Масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу	караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

**Норми, що встановлювали відповідальність за знищення майна та пошкодження майна
за Кримінальним кодексом 1960 року**

Номер та назва статті Особливої частини КК України 1960 року	Диспозиція	Санкція
Стаття 60. Диверсія	Вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів чи інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їх здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а так само вчинення з тією ж метою масових отруєнь, поширення епідемії, епізоотії чи епіфітотії	карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або смертною карою з конфіскацією майна.
Стаття 71. Масові безпорядки	Організація масових безпорядків, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами, знищенням майна, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, що використовувались як зброя, а так само активна участь у масових безпорядках	караються позбавленням волі на строк від двох до дванадцяти років.
Стаття 78. Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів	Умисне зруйнування або пошкодження шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу або суден, засобів зв'язку чи сигналізації, яке спричинило або могло спричинити аварію поїзда, судна або порушення нормальної роботи транспорту і зв'язку	карається позбавленням волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років.
Стаття 78-1. Пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів (Кодекс доповнено статтею 78-1 згідно із Законом від 15.11.1994)	Умисне пошкодження або руйнування магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів, відводів від них, а також технологічно пов'язаних з ними об'єктів, споруд, засобів автоматики, зв'язку, сигналізації, що призвело або могло призвести до порушення нормальної роботи зазначених трубопроводів	карається позбавленням волі на строк від трьох років до п'яти років з конфіскацією майна, або виправними роботами на строк до двох років з конфіскацією майна або без конфіскації, або штрафом до ста мінімальних розмірів заробітної плати.

<p>Стаття 86-2. Вимагательство державного або колективного майна</p> <p>(Кодекс доповнено статтею 86-2 згідно із Законом від 06.03.1989)</p>	<p>2. Вимагательство, вчинене повторно, або за попереднім зговором групою осіб, або під погрозою вбивства чи нанесення тяжких тілесних ушкоджень, або поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна</p>	<p>карається позбавленням волі на строк до семи років з конфіскацією майна.</p>
<p>Стаття 89. Умисне знищення або пошкодження державного чи колективного майна</p>	<p>1. Умисне знищення або пошкодження державного чи колективного майна</p> <p>2. Те саме діяння, вчинене шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, а так само умисне знищення чи істотне пошкодження лісових масивів шляхом підпалу</p> <p>3. Умисне знищення або пошкодження державного чи колективного майна або лісових масивів, вчинене шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, якщо це діяння спричинило людські жертви або завдало особливо великої шкоди</p>	<p>карається позбавленням волі на строк до одного року, або виправними роботами на той же строк, або штрафом від тридцяти до вісімдесяти мінімальних розмірів заробітної плати.</p> <p>караються позбавленням волі на строк до десяти років.</p> <p>карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.</p>
<p>Стаття 90. Необережне знищення або пошкодження державного чи колективного майна</p>	<p>Необережне знищення або пошкодження державного чи колективного майна, що спричинило людські жертви або інші тяжкі наслідки, при відсутності ознак злочину проти громадської безпеки</p>	<p>карається позбавленням волі на строк до трьох років або виправними роботами на строк до двох років.</p>
<p>Стаття 91. Злочинно-недбале ставлення до охорони державного або колективного майна</p>	<p>Злочинно-недбале ставлення особи, якій доручено зберігання або охорону державного чи колективного майна, до своїх обов'язків, що потягло розкрадання, пошкодження або загибель цього майна у великих розмірах, при відсутності ознак службового злочину</p>	<p>карається позбавленням волі на строк до двох років або виправними роботами на той же строк.</p>
<p>Стаття 144. Вимагательство</p>	<p>1. Вимога передачі індивідуального майна громадян чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру під погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, розголошення відомостей, що ганьблять його або близьких йому осіб, пошкодження чи знищення їх майна (вимагательство)</p>	<p>карається позбавленням волі на строк до чотирьох років з конфіскацією майна чи без такої або виправними роботами на строк до двох років з конфіскацією майна</p>

	<p>2. Вимагательство, вчинене повторно, або за попереднім зговором групою осіб, або під погрозою вбивства чи нанесення тяжких тілесних ушкоджень, або поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна</p>	<p>карається позбавленням волі на строк до семи років з конфіскацією майна чи без такої.</p>
<p>Стаття 145. Умисне знищення або пошкодження індивідуального майна</p> <p>Громадян</p>	<p>1. Умисне знищення або пошкодження індивідуального майна громадян, що завдало значної шкоди потерпілому</p> <p>2. Умисне знищення або пошкодження індивідуального майна громадян, вчинене шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, чи таке, що спричинило людські жертви або інші тяжкі наслідки</p>	<p>карається позбавленням волі на строк до трьох років або виправними роботами на строк до двох років, або штрафом у розмірі до п'ятдесяти н.м.д.г.</p> <p>карається позбавленням волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років.</p>
<p>Стаття 147-2. Злочинно-недбале використання або зберігання сільськогосподарської техніки</p> <p>(Кодекс доповнено статтею 147-2 згідно з Указом ПВР від 08.01.1962)</p>	<p>Злочинно-недбале використання або зберігання належних радгоспам, колгоспам та іншим державним чи кооперативним організаціям тракторів, автомобілів, комбайнів та інших сільськогосподарських машин, що призвело до їх псування або поломки, а так само розукомплектування цих машин</p>	<p>караються позбавленням волі на строк до одного року, або виправними роботами на строк до двох років, або штрафом від п'ятдесяти до ста двадцяти мінімальних розмірів заробітної плати.</p>
<p>Стаття 147-3. Злочинно-недбале зберігання зерна та насіння олійних культур</p> <p>(Кодекс доповнено статтею 147-3 згідно з Указом ПВР 25.08.1991)</p>	<p>Злочинно-недбале зберігання в колгоспах, радгоспах, інших державних чи кооперативних підприємствах і організаціях зерна та насіння олійних культур, що призвело до їх псування</p>	<p>карається позбавленням волі на строк до одного року, або виправними роботами на строк до двох років, або штрафом від двохсот до чотирьохсот мінімальних розмірів заробітної плати.</p>
<p>Стаття 155-8. Протидія законній підприємницькій діяльності</p> <p>(Кодекс доповнено статтею 155-8 згідно з Законом від 20.11.1996)</p>	<p>Протидія законній підприємницькій діяльності, тобто протиправна вимога перестати займатися підприємницькою діяльністю чи обмежити її, укласти яку-небудь угоду, виконання якої може обмежити законні права чи інтереси того, хто займається підприємницькою діяльністю, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їх майна при відсутності ознак вимагательства</p>	<p>карається позбавленням волі на строк до п'яти років або виправними роботами на строк до двох років.</p>

	Ті самі дії, вчинені повторно, або за попереднім зговором групою осіб, або з погрозою вбивства чи нанесення тяжких тілесних ушкоджень, або поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з ПОШКОДЖЕННЯМ чи ЗНИЩЕННЯМ майна	караються позбавленням волі на строк від чотирьох до десяти років з конфіскацією майна чи без такої.
Стаття 159. Пограба посівів і пошкодження насаджень	Умисна пограба посівів або умисне пошкодження , плодово-ягідних та інших насаджень, що завдали великої шкоди державному, колективному чи іншому громадському господарству	караються виправними роботами на строк до двох років або штрафом від п'ятдесяти до ста двадцяти мінімальних розмірів заробітної плати.
Стаття 189-5. Умисне знищення або пошкодження майна, що належить судді чи працівникові правоохоронного органу	Умисне знищення або пошкодження майна, що належить судді, працівникові правоохоронного органу, а також його близьким родичам, у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків	карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.
(Кодекс доповнено статтею 189-5 згідно із Законом від 18.01.1991)	Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, застосування вибухових речовин чи іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили людські жертви чи інші тяжкі наслідки	караються позбавленням волі на строк від шести до п'ятнадцяти років.
Стаття 198-2. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань	Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, тобто вимога виконати чи не виконати якій-небудь договір, угоду чи інше цивільно-правове зобов'язання під погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їх майна при відсутності ознак вимагательства	карається позбавленням волі на строк до трьох років або виправними роботами на строк до двох років.
(Кодекс доповнено статтею 198-2 згідно з Законом від 20.11.1996)	Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, вчинене повторно, або за попереднім зговором групою осіб, або під погрозою вбивства чи нанесення тяжких тілесних ушкоджень, або поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з ПОШКОДЖЕННЯМ чи ЗНИЩЕННЯМ майна	карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Стаття 205. Пошкодження морського телеграфного кабеля	Необережне пошкодження морського телеграфного кабеля, якщо воно викликало або могло викликати перерву телеграфного сполучення	карається виправними роботами на строк до шести місяців або штрафом до сорока мінімальних розмірів заробітної плати.
Стаття 207. Знищення і зруйнування пам'яток історії і культури	Умисне знищення, зруйнування чи зіпсування пам'яток історії і культури, взятих під охорону держави, або територій та об'єктів природно-заповідного фонду	карається позбавленням волі на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років, або штрафом від п'ятдесяти до ста двадцяти мінімальних розмірів заробітної плати.
Стаття 228. Забруднення водойм і атмосферного повітря	Забруднення рік, озер, водосховищ, каналів, ставків, тимчасових водотоків, джерел та інших водних об'єктів, підземних вод неочищеними та незнезараженими стічними водами, покидьками та відходами промислових, сільськогосподарських, комунальних та інших підприємств, установ та організацій, продуктами виробництва, пально-мастильними матеріалами, сировиною, а так само забруднення атмосферного повітря промисловими та іншими шкідливими речовинами, якщо розмір заподіяних збитків, розрахованих на основі відповідних нормативних актів, затверджених у встановленому порядку, перевищує п'ятсот мінімальних розмірів заробітної плати	караються виправними роботами на строк до одного року або штрафом від п'ятдесяти до ста двадцяти мінімальних розмірів заробітної плати.
Стаття 244. Промогання або втрата військового майна	Ті самі дії, якщо вони призвели до захворювання людей, масового знищення об'єктів тваринного і рослинного світу або розмір заподіяних збитків, розрахованих на основі відповідних нормативних актів, затверджених у встановленому порядку, перевищує тисячу мінімальних розмірів заробітної плати	караються позбавленням волі на строк до п'яти років.
	а) Продаж, застава або передача в користування військовослужбовцем строкової служби виданих йому для особистого користування предметів обмундирування чи спорядження (промогання), а так само втрата або зіпсування цих предметів внаслідок порушення правил їх зберігання	караються направленням у дисциплінарний батальйон на строк від трьох місяців до одного року.

	в) Діяння, передбачені пунктом «а» цієї статті, вчинені у воєнний час або в бойовій обстановці	караються позбавленням волі на строк від одного року до п'яти років.
	г) Втрата або зіпсування ввірених для службового користування зброї, боєприпасів, засобів пересування, предметів технічного постачання або іншого військового майна внаслідок порушення правил їх зберігання	карається позбавленням волі на строк від одного року до трьох років.
	д) Діяння, передбачені пунктом «г» цієї статті, вчинені у воєнний час або в бойовій обстановці	караються позбавленням волі на строк від двох до семи років.
Стаття 245. Умисне знищення або пошкодження військового майна	а) Умисне знищення або пошкодження зброї, боєприпасів, засобів пересування, військової техніки чи іншого військового майна, при відсутності ознак особливо небезпечного державного злочину	карається позбавленням волі на строк від одного року до п'яти років.
	б) Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки	карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.
	в) Діяння, передбачене пунктом "б" цієї статті, вчинене у воєнний час або в бойовій обстановці	карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років або смертною карою.
Стаття 248. Порушення правил кораблеводіння	Порушення правил кораблеводіння, що спричинило загибель або серйозні пошкодження корабля, людські жертви чи інші тяжкі наслідки	карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.
Стаття 261. Насильство над населенням у районі воєнних дій	Розбій, протизаконне знищення майна, насильство, а так само протизаконне відібрання майна під приводом воєнної необхідності, вчинювані щодо населення в районі воєнних дій	караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років або смертною карою.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного
університету внутрішніх справ
зат юридиних наук, доцент
полковник поліції

Тарас СОЗАНСЬКИЙ

09 2020

АКТ

03.09 2020

Львів

№ 34/2

Про впровадження результатів дисертації
Бориславського Ростислава Андрійовича на
тему «Диференціація кримінальної
відповідальності за знищення або
пошкодження майна за кримінальним
правом України» в освітній процес
ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

- заступника начальника відділу організації наукової роботи кандидата
юридичних наук Галини САВЧИН;
- начальника навчально-методичного відділу кандидата юридичних
наук, доцента полковника поліції Руслана СТРОЦЬКОГО;
- декана факультету № 1 ПФПНП кандидата юридичних наук, доцента
полковника поліції Олексія АВРАМЕНКА;
- завідувача кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
ПФПНП кандидата юридичних наук, доцента Ірини ГАЗДАЙКИ-ВАСИЛИШИН.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 вересня 2012 року
№ 431 розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття
наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові
праці аспіранта кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1

ПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ Бориславського Ростислава Андрійовича за темою «Диференціація кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України».

Проаналізовано основні результати дослідження Бориславського Р.А., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Бориславський Р. А. Диференціація кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна у статтях Особливої частини КК України / Р. А. Бориславський. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична, 2018. № 1. С. 233-240.

2. Бориславський Р.А. Історія диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна в Україні. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей. Випуск 52. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2020. С. 162–178.

3. Бориславський Р. А. Запровадження кримінальних проступків, як перспективний напрям диференціації кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна. International Journal “LAW & SOCIETY”. Issue 1, 2020. С.14–21.

4. Бориславський Р. А. Проблемні аспекти диференціації кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна. III Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція в очікуванні змін» : збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. К., 2017. С. 18–21.

5. Бориславський Р. А. «Знищення», «пошкодження», «руйнування», «псування» майна: кримінально-правове значення понять. Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 9 листопада 2018 року. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 224–227.

6. Бориславський Р. А. Диференціація кримінальної відповідальності: поняття та засоби. IV Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?» : збірка тез міжнародної науково-практичної конференції. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С.11–14.

7. Бориславський Р. А. Перспективні напрями вдосконалення диференціації кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна. V Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?»: збірник тез науково-практичної конференції. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С.11–12.

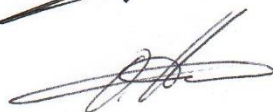
На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Бориславського Р.А. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-правова кваліфікація» та «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства України», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів ступенів вищої освіти «бакалавр» та «магістр».

Члени комісії:

Галина САВЧИН

Руслан СТРОЦЬКИЙ

Олексій АВРАМЕНКО

Ірина ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН